MÜSİAD MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

çerçeve

YIL: 3 SAYI: 10 TEMMUZ-AĞUSTOS 1994
ÜCRETSİZDİR

HIRVATISTAN
VOYVODINA
BOSNA HERSEK
MOSTAR
KARADAG

TEFE'ci devlet, TEFE'ci banka

Balkanlarda ne oluyor?

Ali Bayramoğlu ile Balkanlar üzerine

Ekonomik kriz ve hatada ısrar

YAYIN YÖNETMENİNDEN

"Medeniyet iki sütun üzerinde yükselir: Süngü ve açlık. Dolandırıcılarla namussuzların gönlüne göre bir düzen; Hakim-i mutlak: PARA.

Salnameleri kanla yazılı medeniyetin münasebetleri yalan üzerine müesses: Yalan, kin ve kalleşlik. Medeni insan, içtimai bir yılandır, nezaket ve terbiye icabı yalancı olmak zorunda.

Medeniyet yalanlarla beslenir. Şiir ile nesir fazilet ve mutluluğu terennüm etmeli. Oysa medeniyette adet boğazlaşmak. Hem de manasını ve ne işe yaradığını anlamadan. Delil mi istersiniz? İnsan hakları ve hürriyetleri için yapılan katliamlar ortada. Medeniyet üçkağıtçılara saraylar yaptırır, dahilere kümes." Fourier'den

* Cemil Meriç, Umrandan Uygarlığa, İstanbul 1977, S. 93

BALKANLAR, OSMANLI'NIN TAMAMLANAMAMIŞ TASFİYESİ

20. Yüzyılın sonlarına yaklaştığımız bir dönemde medeni Avrupa'nın ortasında yaşanan insanlık dramı hepimizi hüzünlendiriyor. Dramın adını biliyorsunuz; BOSNA-HERSEK. Bosna'daki insanların, taşıdıkları İslami kimlikten dolayı, Avrupa'dan ve Balkanlar'dan silinmek istenmesi, bunun için de tarihsel süreçte güçlü ülkelerin maşası olmuş Sırplar'ın yine kullanılıyor olması, yıkılışın üzerinden yetmiş küsür yıl geçse de Osmanlı'nın tasfiyesinin henüz tamamlanamadığını gösteriyor.

Yukarıdaki haritamız geçen asrın sonlarında "Avrupa-i Osmani" nin nerelere uzandığını göstermesi açısından bize bir fikir veriyor.

ÇERÇEVE'nin bu sayısında Dosya Konusu'nu dini, tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz Balkanlar'a ayırdık.

Dosyamızda, Murat Taşar'ın "Tudjman ve Bosna-Hersek Politikası" başlıklı yazısı, Bosna Dramı'nda Hırvatlar'ın rollerini ve izledikleri politikayı inceliyor. Bu arada şunu da belirtelim; Murat Taşar bu konudaki incelemelerini yakın bir gelecekte kitaplaştırıyor. Abdurrahman Dilipak ise uluslararası boyutlarıyla ele aldığı meseleyi bazı istatistiki verilerle zenginleştirip "Balkanlar'da Ne Oluyor?" başlığıyla bizlere sunuyor. Konumuzun ekonomik yönü ile ilgili olarak Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu'nun İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Ocak 1994 sayısında çıkan bir yazısını iktibas ediyoruz.

MÜSİAD'ın Arnavutluk-Makedonya seyahatını gerçekleştiren heyetin başkanı B. Ali Bayramoğlu ile yapılan röportaj da dosyamızı zenginleştiren bir muhtevaya sahip.

Bu sayımızın diğer bir konuğu da Kamran İnan. Natık Akyol'un İnan ile yaptığı Türk Dış Politikası ağırlıklı şöyleşiyi ilgi ile okuyacağınızı umuyoruz.

Mustafa Büyükabacı "TEFE'ci Devlet, TEFE'ci Banka" ile bu sayımıza da katkıda bulunuyor. Yrd. Doç. Dr. Osman Demir'in "Ekonomik Kriz ve Hatada Israr" isimli kapsamlı çalışmasını iki kısımda yayınlayacağız. Bu sayımızda ilk bölümünü sunduğumuz makalede Demir, krizin boyutları, krizin sebepleri, hatada ısrar, sonuç ve öneriler arabaşlıkları altında bizleri bilgilendiriyor.

ÇERÇEVE'nin onuncu sayısının diğer önemli bir köşesi Amerika ile ilgili. Çalışmalarını bu ülkede sürdüren Doç. Dr. Hüner Şencan'ın akıcı bir üslupla kaleme aldığı ve yakaladığı çok önemli noktaları naklettiği "Ütopik Ülke Amerika" başlıklı yazısı, Yusuf Gedikli'nin "Sömürgeciliğin 502. Yıldönümü ya da Sömürgecilikte 502 Yıllık Tecrübe" başlıklı makalesiyle yanyana gelince adeta küçük bir Amerika dosyası oluşuverdi.

Amerika ile ilgili iki yazının arasında Uzakdoğu iktisadi ve sosyal tarihinde ufak bir gezi yapıyoruz. Gezimizde kılavuzumuz Mustafa Özel, konumuz da "Feodal Japonya'da Piyasa ve Ticaret".

Savaş Şafak, Ankara'dan gönderdiği "Hastaneyi Ziyaret" adlı toplumsal hicviyle ÇERÇEVE'mize konuk oldu. Her yeni katkı bizi memnun ediyor, devamını diliyoruz.

Dergimizin her safhasında emeği geçen yayın kurulu üyemiz Fahri Solak'ın "Batı'da İlk Sanayi Birlikleri; Korporasyonlar" isimli çalışması ÇERÇEVE'ye nitelik kazandıran yazılar arasında önemli bir yere sahip.

Klasikleşmeye doğru giden Geçmişten Günümüze köşesinde yine iki belgeye yer veriyoruz. Galata Şer'iyye Sicillerinden derlenen hizmet sözleşmesine ait belgeleri okurken, geçmişle ilgili damağımıza bir parmak bal çalınacaktır, kanaatindeyiz.

Selam ve muhabbetlerimizle.

ERHAN ERKEN

çerçeve

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ YAYIN ORGANI

YIL: 3 SAYI: 10
TEMMUZ - AĞUSTOS 1994

MÜSİAD

MÜSİAD adına sahibi
Erol YARAR

Yazı İşleri Müdürü
Cihangir BAYRAMOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni
Erhan ERKEN

Yayın Kurulu
Peyami GÜREL, Murat İNAN,
Fahri SOLAK, Bekir ŞAHİN

Yayın Danışma Kurulu
Prof. Dr. Nazım EKREN,
Doç. DR. Mustafa AYKAÇ,
Yard. Doç. Dr. Numan KURTULMUŞ

Grafik Tasarım+ Ofset Uygulama
Elma Reklamcılık &İletişim AŞ.
0212.251 69 54-55

İllüstrasyon
Ali Sina Özüstün
(Kapak, 8, 13, 26, 38, 45, 48, 51)

Dizgi
Birim

Baskı ve Cilt
Prestij Matbaacılık Ltd Şti.
0212.577 09 17 İstanbul

Bu dergi MÜSİAD Basım Yayın Tanıtım ve Katalog Komisyonu tarafından hazırlanıp basılmıştır.
Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler yazarlarına aittir, MÜSİAD'ı bağlamaz.

Merkez
Mecidiye Cd. No: 7/50
Mecidiyeköy/İstanbul
Tel: 0212. 267 40 37 - 38 Fax: 0212. 267 49 41

Ege Bölgesi
903 Sk. No: 12 İpek Pazarı/İzmir
Tel: 0232. 421 48 52

Ankara
Kumrular, Adem Yavuz Sk. No: 17
Kızılay/Ankara
Tel: 0312. 418 77 62

Bursa
Hacı Yakup Mh. H. Yakup Sk. Ülker İş Hanı
No: 2/47 Fomara
Tel: 0224. 224 46 36

Kayseri
İstasyon Cd. No:11/3
Tel: 0352. 222 59 05

Kocaeli
Vilayet Yanı Kuryapı İş Hanı
Tel: 0262. 325 99 57

Konya
Nalçacı Cd. Babür Sk. No: 28
Tel: 0332. 236 42 18

Yüksek ahlak, yüksek teknoloji

BAŞKANDAN

21. yy. ın bilgi çağı olduğu uzerinde genellikle bütün kesimler uzlaşma içindedir.Bu çağda ülkelerin değerlendirilmesi toplumların bilgi seviyelerine göre yapılacaktır.Bilgiye erişmek, bilgiyi kullanılır hale getirmek ve tekrardan yeni bilgiler edinebilmek ve sürekli bir gelişim sağlıyabilmek de uzun vadeli bir yarışın en önemli boyutudur.

Ülkemiz açısından bilgi çağında ne seviyede bir bilgi toplumu olduğumuz komşularımızla ve dünyadaki gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında ortaya çıkar. Genel bir inceleme yaparsak, ülkemizdeki yüksek eğitim kurumlarının seviyesi açısından bilgi toplumunu oluşturma görevini yerine getirmesi gereken bu müesseselerin yeterli sayıya, kapasiteye personele ve teçhizata sahip olmadıklarını görürüz. Yüksek okul yaşına gelen gençlerin de %10'una eğitim götürebiliyoruz. Amerika'da bu oran'ın %55 Japonya'da %45 olduğunu düşünürsek çağın epey gerisinde olduğumuzu görürüz. Verilen eğitim seviyesi buna dahil edilirse uçurum çok daha büyür. Üretim aşamasında bu geriliğimiz mastır ve doktora çalışması yapan yaklaşık 36.000 gencimiz ele alındığında,hazırlanan tezlerin büyük bir çoğunluğunu reel uygulamaları olmayan çalışmaları olduğu acı gerçeği ve yılların heba olduğu görülür.

Bilgi toplumunda teknolojik gelişmeyi ve teknolojinin getirdiği yüksek katma değeri ekonomik başarıya dönüştürme merkezleri olarak adlandırabileceğimiz araştırma ve geliştirme çalışmaları ise gelişmiş ülkelerle aramızın en çok açıldığı boyuttur. Özel sektörün aktif olarak bu teknolojik gelişmeyi yoğun araştırma geliştirme çabalarıyla sağlaması gerekirken bürokratik engeller, ekonomik istikrarsızlıklar ve vizyon eksikliklerinden dolayı akamete uğramakta, aradaki fark her geçen gün artmaktadır.

Dünyadaki araştırma ve geliştirme harcamalarının en çok yapıldığı ülke Amerika'dır. 1992 yılında özel şirketlerin toplam yaptığı harcama 80 milyar $ 'dır. Buna diğer harcamalar da eklendiğinde 100 milyar $ 'ı aştığı tahmin edilmektedir. Firma firma incelendiğinde Amerika'nın General Motors firmasının araştırma geliştirme harcamaları 5.9 milyar $, IBM 5 milyar $, Ford 4.3 milyar $, Boeing uçak firması 1.8 milyar $, Almanya'daki Siemens firması'nın 5.3 milyar $, Japon Hitachi firması'nın 3.9 milyar $, İtalyan Fiat' ın 2 milyon $ olduğu görülür.

Amerika'daki toplam otomotiv 12.3 milyar $' dır. Sağlık için 11.8 milyar $, Elektrik elektronik 7.9 milyar $, Telekominikasyon için 3.6 milyar $ araştırma geliştirme harcaması yapılmaktadır. Ve ortalama olarak her yüzmilyarlık satışın 3.7'si kadar araştırma geliştirme harcaması yapılmaktadır. Japonya'da ve Almanya'da bu rakam %5, İsviçre'de %6, İtalya'da %4 seviyesindedir.

Türkiye'de yukarıda ifade etmeye çalıştığımız toplam araştırma geliştirme harcamaları ne sektör bazında, ne firma bazında, ne de satışların oranı olarak bir istatik dahi yapılmamıştır. Yani mevcut yerimizi tespitte dahi gerekli bilgilere sahip olmamamız bilgi çağında ne kadar bilgisiz olduğumuzu gösteren acı bir durumdur.

Türkiye'nin her yıl açıklanan 500 firmasının Türkiye'deki araştırma ve geliştirmeye öncülük yapma zorunluluğu vardır. Bilgi çağında öncü devletler ve bu devletleri güçlü kılan firmalar el ele yürüyecektir. Türkiye'nin büyük firmaları diğer firmalara örnek teşkil edecek çalışmaları mutlaka ortaya koymalıdır. Kendi ürünlerini sergilemeli ve dünya literatürüne yeni ürünler kazandırmayı hedef edilmelidir. Artık kokteyl salonlarında şen kahkalar atan ensesi kalın köşe dönmeci sanayici tipi yerine,milletine ve memleketine ekonomik katkıları, teknolojik gelişmeler ile öncülük eden yüksek ahlaklı bilgi çağını yakalayan işverenlere ihtiyaç vardır.

MÜSİAD camiasına bu konuda büyük sorumluluk düşmektedir. İnşallah tüm kardeşlerimiz yüksek ahlak, yüksek teknoloji ve güçlü ekonomi üçlüsünü memleketimizde başarabilme yolunda gece gündüz çalışırlar ve mutlaka "her çalışmanın karşılığı verilir".

EROL YARAR

MÜSİAD ÜYESİ BAHA TEKSTİL'İN BAŞARISI

Tekstil alanında faaliyet gösteren, pamuklu örgü kumaş ile konfeksiyon konularında üretim yapan Baha Tekstil, dünyanın damı konumundaki Everest tepesini de sınırları içinde barındıran Uzak Doğu'daki Nepal pazarına girmeyi başaran ilk Türk firması olmayı başardı. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) üyesi olan Baha Tekstil bu başarısı ile İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (İHKİB) tarafından altın madalya ile ödüllendirildi. İHKİB tarafından verilen "Yeni Pazar Ödülü"nün kendilerini daha da şevklendirdiğini dile getiren Baha Tekstil Yönetim Kurulu Başkanı Haluk Bayatlı, Afrika'dan Güney Amerika'ya kadar dünyanın her yeriyle ihracat bağlantısı yapabilmek için çalışmalarını sürdürdüklerini söyledi.

İSPANYA'DAN TÜRK ÜZÜMÜNE ÖDÜL...

İzmir'den İspanya'ya ihraç edilen Türk üzümü, International Trophy For Quality (Uluslarası Kalite Ödülü)'ne layık görülerek ihracatçı firma ödüllendirildi. 12.000 üyesi bulunan Trade Leaders Club, 22 yıldır İspanya'ya ihracat yapan firmalar arasında seçme yaparak bunları ödüllendiriyor. 1993 Yılı ödülünü, 103 ülkenin ihracatçılarını geride bırakarak, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) üyesi olan EMEL - Ege Tarım Ürünleri - Muzaffer Deligöz firması aldı. Firma sahibi Muzaffer Deligöz İspanya'nın başşehri Madrid'de yapılacak olan ödül törenine davet edildi. 1992 yılında kurulmuş olan EMEL şirketler grubuna dahil dış ticaret şirketleri 22 ülkeye ihracat yapmaktadır.

YILDIZLAR TEKSTİL'E ONUR BELGESİ

Tekstil alanında faaliyet gösteren Yıldızlar Tekstil San. Dış Tic. Ltd. Şti., 1993 yılında hazırgiyim ve konfeksiyon ihracatında gerçekleştirdiği başarılı çalışmalarından dolayı, İstanbul Hazırgiyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (İHKİB) tarafından Onur Belgesi ile ödüllendirildi. Yıldızlar Tekstil Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) üyesi.

BAŞARILI MÜSİAD ÜYELERİNE PLAKET

Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Yönetim Kurulu, Türkiye'de ve dünyada çeşitli ödüller kazanan MÜSİAD

TÜRKİYE EKONOMİSİ YÜZDE 10.6 KÜÇÜLDÜ

Gayri safi milli hasıla (GSMH), bu yılın ikinci 3 aylık döneminde (nisan-haziran), bir önceki yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla yüzde 10.6 oranındaki geriledi.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yapılan açıklamada, bu yılın ikinci 3 ayında GSMH'nın, cari fiyatlarla yüzde 93.5 oranında artarak, 763 trilyon 220 milyar 5.2 milyon liraya ulaştığı, 1987 fiyatlarıyla ise yüzde 10.6 gerileyerek, 19 trilyon 786 milyar 227.1 milyon liraya düştüğü belirtildi.

GSMH, bu yılın ilk 6 aylık döneminde sabit fiyatlarla bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4.2 oranında gerilerken, cari fiyatlarda ise yüzde 81 oranında arttı.

Sektörler itibariyle bakıldığında bu yılın ikinci 3 aylık döneminde en büyük gerileme, sabit fiyatlarla yüzde 50.3 ile ithalat vergisinde yaşandı.

Tarımdaki düşüş yüzde 2.4, inşaattaki düşüş yüzde 2.1, mal kuruluşlardaki düşüş 0.7 oldu. Sanayideki gerileme yüzde 11.9, ticaretteki gerileme yüzde 16, ulaştırma ve haberleşmedeki gerileme yüzde 8.2, serbest meslek ve hizmetlerdeki gerileme yüzde 9.6 gibi yüksek oranlarda gerçekleşti.

Bu arada, aynı dönemde sabit fiyatlarla konut sahipliği sektöründe yüzde 3, devlet hizmetlerinde yüzde 3.4 oranında gelişme yaşandı.

Faaliyet kolları itibariyle bakıldığında sabit fiyatlarla ormancılıkta yüzde 19.8, imalat sanayiinde yüzde 15.4, toptan ve perakende ticarette ise yüzde 18.8 oranında düşüş gerçekleşti.

Bu yılın ikinci 3 ayında gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ise bir önceki yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla yüzde 11.3 oranında geriledi.

Cari fiyatlarla yüzde 94.3 oranında artan GSYİH, 751 trilyon 937 milyar 662 milyon liraya ulaştı.

Bir önceki yılın aynı dönemine göre ikinci üç aylık dönem büyüme hızı

	1992	1993	1994
Gayri safi milli hasıla	6.1	12.9	-10.6
Tarım	5.3	-4.8	-2.4
Sanayi	5.3	12.6	-11.9
İnşaat	0.2	6.3	-2.1
Ticaret	7.8	17.7	-16.9
Ulaştırma ve haberleşme	6.1	10.5	-8.2
Mali müesseseler	-2.2	-0.8	-0.7
Konut sahipliği	2.3	2.6	3.0
Serbest meslek ve hizmetler	5.1	9.5	-9.6
Devlet hizmetleri	3.7	1.0	3.4
Kar amacı olmayan kur.	-	0.3	-0.6
İthalat vergisi	14.7	87.4	-50.3
Gayri safi yurt içi hasıla	5.7	12.8	-11.3

Kaynak: DİE

üyelerine başarıları dolayısıyla birer plaket verdi. MÜSİAD Genel Merkezi'nde yapılan plaket verme törenine iş dünyasının tanınmış simaları, akademisyenler, üst düzey yöneticiler ve ilgili firma yetkilileri katıldılar. MÜSİAD tarafından plaketle ödüllendirilen üyeler, firmalar ve kazandıkları ödüller şöyle:

- **Mustafa Alkan,** sahibi olduğu Malkan Makina Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.'nin ürettiği ve ihraç ettiği konfeksiyon ütü makineleri 1992'de İspanya'da "21. Milletlerarası Kalite Ödülü"ne (XXI. International Trophy for Quality) layık görüldü.
- **Muzaffer Deligöz**, sahibi olduğu Ege Tarım Ürünleri A.Ş. 1993 yılında İspanya'ya ihraç ettiği Türk üzümü "22. Milletlerarası Kalite Ödülü"ne (XXI. International Trophy For Quality) layık görüldü.
- **Haluk Bayatlı,** sahibi olduğu Baha Tekstil A.Ş. 1993 yılında dünyanın en yüksek tepesi Everest'in bulunduğu Nepal'e yaptığı ihracatla İstanbul Hazırgiyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği'nin "Yenipazar Ödülü"ne layık görüldü.
- **Mehmet Yıldız,** sahibi olduğu Yıldızlar Tekstil San. ve Tic. Ltd. Şti. 1993 yılında hazırgiyim ve konfeksiyon ihracatında göstermiş olduğu başarı dolayısıyla İstanbul Hazırgiyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği'nin "Onur Belgesi ve Bronz Madalyası"na layık görüldü.

REKLAMA PARA VAR, KREDİYE YOK

Devlet bankalarının "Mahalli idare seçimleri öncesi" büyük şehirlerin sokaklarını afişlerle donatarak, gazete sayfalarını kiralayarak, TV ekranlarına çıkarak yaptıkları reklam harcamaları ve verdiği sonuçlar şöyle:

- Bir Devlet Bankası olan Halk Bankası 64 milyar lira reklam harcaması yapmış, yeni kredi çeşitlerini tanıtmak için 28 gün süren bir reklam kampanyası yürütmüş. Bunun sonucu 123 milyar 258 milyon 602 bin liralık kredi dağıtılmış. Yani kredi olarak dağıtılan paranın yarısı kadar reklam harcaması yapılmış.

- Devletin yöneticilerini tayin ettiği Vakıflar Bankası 57 milyar lira reklam harcaması yapmış.

Bakıyorsunuz ki, dağıtılan kredi miktarı (45 milyar 484 milyon TL) yapılan reklam harcaması tutarından daha küçük.

İster inanın, ister inanmayın... Türkiye'de bir devlet bankası 57 milyar lira reklam harcaması yaparak davul çalıyor: "Ey ahali... ihtiyacı olan öğrenciye, evlenecek kişiye, iş kuracak ev hanımına kredi dağıtıyorum..." diyor... Ve de 60 milyon Türk halkından sadece 19 öğrenci, 16 ev hanımı ve evlenecek olan 9 kişi bankanın kapısını çalıyor... Çünkü Allah'a şükürler olsun... Halkımızın paraya, krediye ihtiyacı yok!..

Ya bizlerle birileri alay ediyor, ya da biz yaşadığımız ülkede nelerin "normal" olduğunu, nelerin "normal olmadığını" henüz anlayamadık...

(A. Rıza Kardüz, Sabah, 27.7.1994)

EKONOMİNİN DALGALI SEYRİ

- 1994 başında 14.950 TL olan dolar nisan başında 40.000 TL'ye çıkmış, sonra 31.000 dolayına inmiş.
- Merkez Bankası'nın döviz rezervi yılbaşında 6.3 milyar dolardan mayıs sonunda 3 milyar dolara inmiş, sonra ağustos başında 5.5 milyar dolara çıkmış.
- İMKB Bileşik Endeksi yılbaşında 29.000 puan dolayındayken mart sonunda 13.000'e kadar düşmüş, ağustosta 22.000 puanı geçmiş.
- Aylık fiyat artışı nisan ayında yüzde 33'e kadar çıkmış, temmuzda yüzde 1'in altına inmiş.
- Faizler bir başka alem, Interbank faizleri yılbaşında yüzde 50'lerden martta yüzde 1000'lere kadar çıkmış, sonra yüzde 30'lara kadar inip yüzde 70'lere gelmiş. Mevduat faizleri yüzde 75'lerden yüzde 150'lere kadar tırmanmış, sonra yüzde 70'lere kadar inmiş.
- TL mevduat nisanda 240 trilyona kadar geriledikten sonra temmuz ortasında neredeyse katlanarak 460 trilyonu aşmış.
- Sınai üretimde, imalat sanayiinde nisan, mayıs, haziran aylarında yüzde 13-18 mertebesinde büyük düşüşler yaşanmış eldeki verilere göre ama İMKB'ye kota şirketlerin çoğunun karnında patlama var bu yılın ilk yarısında.

Şimdi gelin de böyle bir ülkede verilere bakıp tahmin yapın. Yedi-sekiz ay içinde bu kadar büyük iniş-çıkışlar yaşayan bir ekonomide bundan sonraki üç-dört ayda neler olacağını tahmin edin bakayım.

(Osman Ulagay, Milliyet 14.8.1994)

NE BOZULDU, NE DÜZELDİ

31 Mayıs 1994 tarihi itibariyle
IMF ile stand-by imzalamış ülkeler

Cezayir	Litvanya	El Salvador
Macaristan	Çat	Romanya
Bulgaristan	Moldova	Estonya
Kazakistan	Kongo	Senegal
Kamerun	Nijerya	Gabon
Ltviya	Ekvator	Vietnam
Orta Afrika	Panama	

Gelecek ay Türkiye'nin de ismi bu listeye girecek. Şimdi söyleyiniz bakalım, "IMF ile stand-by anlaşması imzalamak" bir ülke için şeref verici bir şey mi? Hangi ülkelerin listesine giriyorsunuz? Kimler seviyesine düşüyorsunuz. Kaç okuyucu Çat'ın yerini bilir? Senegal ile Türkiye'nin aynı listede olması Türkiye'ye ne kazandırır?

1994 yılı mayıs ayı sonunda Londra spot piyasasında ABD Doları karşılığı değeri 31.211 lira olarak gösteriliyor. 1993 Mayıs ayında bu rakam 10.012 Türk Lirası. Bu durumda değer kaybı bizim klasik hesaba göre 31.211/10.012 hesabı ile yüzde 211'dir.

Halbuki IMF şöyle yapmış. 10.012 rakamını 31.211 rakamına bölmüş, 32.08 çıkmış. Bunu 100.00 rakamından düşmüş. 77.92 rakamı ortaya çıkmış. IMF bir yılda Türk Lirası'nın değer kaybı yüzde 77.92'dir diyor.

Bu hesap şekli size ters gelebilir. Ben bunu Gazi Erçel'den öğrendim. Gazi Erçel IMF'nin, milli para biriminin bir andaki değerini 100 kabul ederek, değer kaybı ve devalüasyon hesaplarını bu şekilde yaptığını bana anlattı.

Şimdi, IMF'nin bu hesabına göre bakalım, Türk parası bir yılda yüzde 77.92 değer kaybederken başka ülkelerin paraları ne olmuş.

Mayıs 1993-Mayıs 1994 arasındaki dönemde
ülke paralarının değerindeki değişim

	Yıllık değişim yüzdesi		Yıllık değişim yüzdesi		Yıllık değişim yüzdesi
Almanya	-2.83	Hollanda	-2.80	Çin	-33.62
Japonya	2.34	Norveç	-5.11	Honkong	-0.03
İngiltere	-3.11	Portekiz	-10.07	Hindistan	0.[illegible]3
Fransa	-4.12	İspanya	-6.39	Endonezya	-3.53
İsviçre	2.00	İsveç	-7.23	Kore	-0.62
Avusturya	-2.77	2. Türkiye	-77.92	Malezya	-0.83
Belçika	-3.06	Kanada	-8.41	Filipin	0.48
Danimarka	-5.15	Avustralya	6.74	Singapur	4.83
Finlandiya	-0.50	Yeni Zelanda	9.44	Tayvan	-4.47
Yunanistan	-10.39	Arjantin	0.93	Tayland	-0.32
İzlanda	-10.82	1. Brezilya	-97.62	G. Afrika	-12.57
İrlanda	-3.04	Meksika	-6.19		
İtalya	-7.45	3. Venezuella	-47.27		

Kaynak: IMF Memorandum, July 5, 1994

Demek ki Türkiye milli parada değer kaybında son 12 aylık dönemde dünya şampiyonu olamamış ama, Brezilya''nın ardından ikinci durumda. Brezilya parası yüzde 97 değer kaybetmiş, Türkiye parası yüzde 77 değer kaybetmiş. Üçüncü, yüzde 47 ile Venezuella.

Bu tabloya bakınız. Hal-i pür melalimize ağlayınız... Bu duruma bizi kim düşürdü? Kim bizim ekonomiyi kurtarıyor? Nasıl kurtardı? Kurtulduk mu? Siz karar veriniz...

Şunu da düşününüz? Biz ne oldu da bu kadar kötü duruma düştük. Parayı bu kadar düşürmenin karşılığında ne kazandık?

Yapısal bir değişim mi gerçekleşti? İhracatımız mı artıyor? Dövizimiz olmadığı için, rezervleri harcamamak için mi paramızın değeri bu kadar düştü? Bu sorulara da lütfen cevap arayınız.

(Tevfik GÜNGÖR Dünya, 3.8.94)

TEFE'ci devlet, TEFE'ci banka

MUSTAFA BÜYÜKABACI

Türkiye ekonomisi, ekonomik dengelerin sarsılmasından kaynaklanan ve psikolojik tarafı oldukça ağırlıklı olan bir kriz ortamında bulunmaktadır. Krizin en temel nedeni olarak boçlanma gereği ve hazinenin borçlanma tarzı gösterilmektedir. 1993 yıl sonu değeri olan yaklaşık 100 milyar USD iç ve dış borca ilave olarak bu yılda 10-15 milyar USD dolayında artış beklenmektedir.

Artık hemen herkes, ülkenin iktisadi sistemini bizzat devletin tahrip ettiği ve milli kaynakları kuruttuğu noktasında hemfikirdir. Devlet, tüm finans sisteminin kaynaklarını zorlayan, büyük kaynakları rantabl kullanmayan devasa ve bir o kadar hantal bir şirkete benzemektedir. Dahası devlet, hem sosyal (ya da daha doğru bir ifadeyle siyasi) amaçlı personel istihdamlarını karşılamaya çalışmakta hem de sermaye kesimini desteklemek amacıyla yatırımlar ve teşvikler marifetiyle harcamalarda bulunmaktadır.

Dolayısıyla sınırlı kaynaklar ve akıl almaz istekler sonucunda, devlet finans sektörünün kronik müşterisi haline gelmiştir. Tefecinin eline düşmüş müflis bir tüccardan pek farkı olmadığı gibi bundan vazgeçmeye ise hiç niyetli görünmemektedir. Değişik yöntemlerle sınırlı kaynakları zorlamakta ve kaynakların heba olmasına sebep olmaktadır.

Diğer yandan tasarrufların sanayiye ve yatırımlara rantabl bir şekilde aktarılması gibi bir amaca hizmet etmesi gereken bankaların, bağlı oldukları holdinge hizmetten vakit bulduk-ça, devlet için tefecilik yapması, sistemin çözülmesi gereken en önemli problemlerinin başında gelmektedir. Fakat, topladıkları mevduatları kredi şeklinde sanayiye plase edemeyen bankalarda, gönüllü olarak bu operasyonlarda yerlerini almaktadırlar.

Esasen bu tarz operasyonlar, Osmanlı'dan bize kalan en kötü mirasların başında gelmektedir, dolayısıyla Türk Devlet geleneği bunlara pek yabancı değildir. Osmanlı da, son dönemlerinde, finansman ihtiyacı duyduğunda, soluğu Galata Bankerleri'nde alırdı. Galata'daki bankerler gayrimüslim olmalarının avantajıyla yurtdışı bağlantıları kurarlar, en sıcak en hararetli paraları Osmanlı'ya getirirler ve aracılık hizmetleri nedeniyle epeyce menfaatlenirlerdi.

Sonuç malum: Düyûn-u Umumiyye.

Bugün devletin borçlanma politikası incelendiğinde "Ali'nin külahı Veli'ye" prensibi rahatlıkla farkedilmektedir. Daha değişik bir ifadeyle borcu borçla ödeme, (borç yönetimi) politikasıdır.

Bankacılık sistemine haksız kazanç

Devletin şu anda yaptığı, bankacılık sisteminin kendi kaynaklarına ilave olarak yeni kaynaklar temin etmek ve maliyetinin üzerine bir bankacılık komisyonu bırakarak tekrar geriye almaktan (hazine bonoları karşılığında) ibarettir. Bu yolla piyasaların stabilize olacağı gibi bir kanaat hakimdir. Fakat, burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta özellikle spekülatif piyasaların (borsa, altın, döviz, ve diğer para piyasaları) kimin kontrolünde olduğu ya da devletin piyasaları kontrol edip edemediğidir.

Örneğin, döviz yükseliyor ya da yükseltiliyor. Mukabil olarak devlet hemen faizleri yükseltiyor. Bu defa dövizler satılıyor (1 USD=33.000 TL.) ve devlete 3 ay vadeli %50 faizli Türk Lirası borç veriliyor. Vadesi geldiğinde TL devletten tahsil ediliyor ve tekrar döviz alınıyor (1 USD= 31.500 TL) üç ay zarfında 100 USD, 157 USD olmuş. Aradaki %57 getiriyi bir Amerikan yatırımcısı aynı yatırım araçları ile ancak 10 yılda alabilmektedir. Ekonomik dengelerin bozulmasının se-

bepleri bir yana, dengelerin yeniden tesisi için bankacılık sektörünün kullanılması ve bu sektöre haksız kazançların sağlanması üzerinde daha ciddi düşünmek gerekir.

Borcu yayma operasyonu: Gübre üreticilerinin yükü çiftçiye

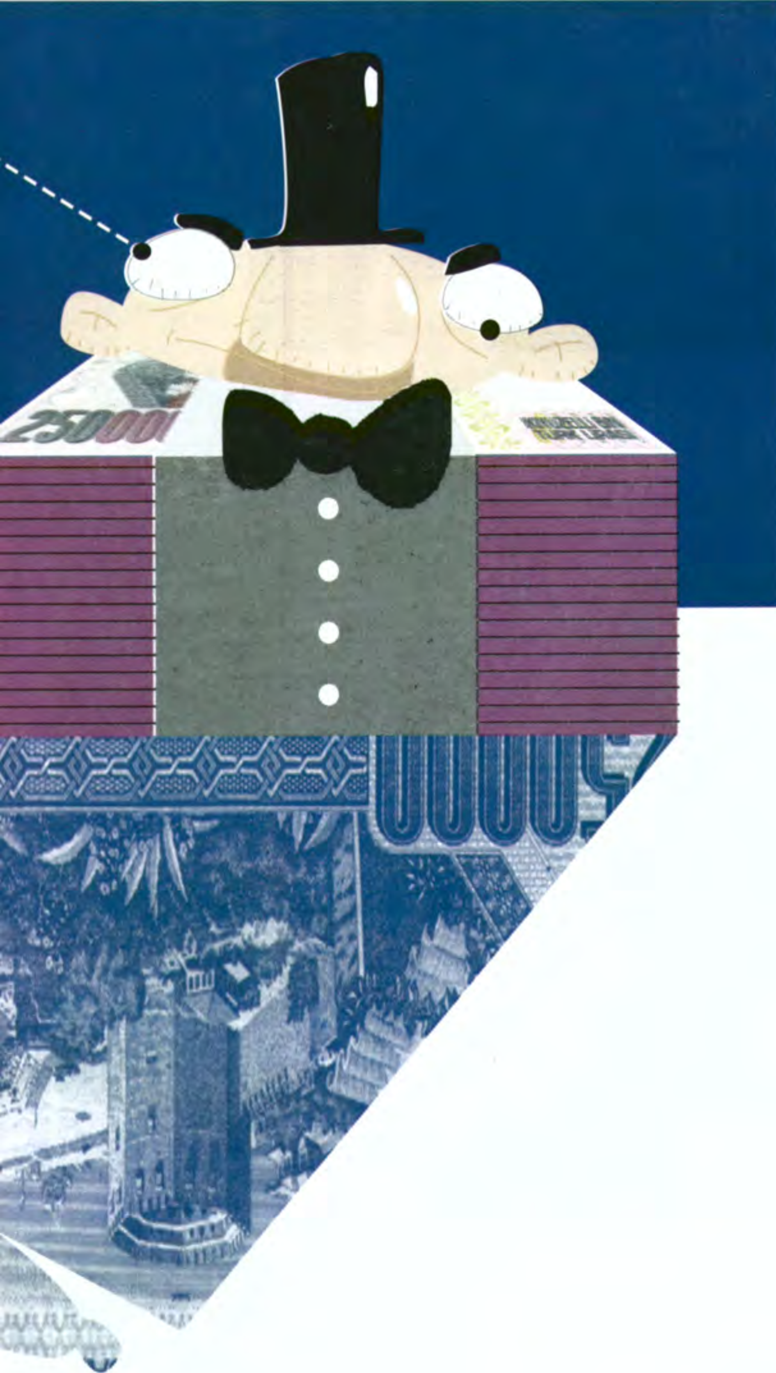
Devletin bir diğer borç yönetimi metodu, borcu zaman ve mekana yaymaktır. Bugünlerde ziraat sektörüyle alakalı bir mevzuat değişikliği yapılmaktadır. Buna göre, devletin gübreye yapmakta olduğu sübvansiyon daha önce gübre üreticilerine verilirken, yeni mevzuata göre çiftçiye verilecektir. Yani çiftçi gübresini alacak, parasını nakden gübre üreticisine ödeyecek, sübvansiyonu alabilmek için ise ilgili kuruluşlara başvuracak, fatura ibraz edecek ve parasını tahsil edecektir. Oysa önceki mevzuata göre, üretici fimalar satış fiyatlarından sübvansiyonu düşerek satış yapmakta, sübvansiyonu ise büyük mücadeleler sonucu devletten çok geç tahsil edebilmekte idiler. Bu operasyonla devlet borcun muhatabını değiştirmeyi planlamaktadır. Az sayıda gübre üreticisine borçlanmak yerine, bürokrasinin ağırlaşması pahasına çok sayıda çiftçiye borçlanmayı tercih etmektedir. Böylece bir taraftan kuvvetli ve organize muhataplar elimine edilir hatta desteklenirken, diğer taraftan borç daha geniş bir zaman ve mekana yayılmış olmaktadır.

Konsolidasyon

Teorik olarak konsolidasyon devlet borçlarının, devlet kağıtlarına bağlanması yani vadeye yayılması olarak tanımlanmaktadır. Sanayici, bankacı, çiftçi, esnaf, tüccar herkes devletten alacaklı durumdadır. Borç Yönetme politikasının bir parçası olarak, devletin borçlarına karşılık devlet kağıtları önerilmekte ve pazarlıklar neticesinde alacaklılara kabul ettirilmektedir. Şu halde devlet borçlarına karşılık bankacılara, eczacılara TEFE (Toptan Eşya Fiyatları Endeksi) bazlı hazine bonoları önerilmesi, dış ticaret navlun teşviklerinin karşılığında dış ticaret şirketlerine ve birikmiş alacaklarına karşılık otoyol müteahhitlerine hazine bonosu verilmesi nasıl değerlendirilmelidir? Bu uygulamaları ilan edilmemiş ve yaygınlaşmamış lokal konsolidasyonlar olarak görmek gerekir.

Kısacası, devlet boçlarını vadeye yaymaya çalışmakta ve bir borcu ödemek için başka borçlanmalara gitmektedir. Bu kısır döngü "ödeyemiyorum" diyene kadar devam edecektir.

Borç vererek hazine bonosu alanlar için tavsiye, geçmişte yaşanılan bankerlik olaylarını hatırlamalarıdır. Bankerlerin para toplama sistemindeki ana kaide şudur: "Sisteme ilk giren ilk çıkar, son giren çıkamaz."

tefeci

Balkanlarda ne oluyor?

ABDURRAHMAN DİLİPAK

SSCB'nin dağılmasının ardından, Balkanlarda son derece ciddi sarsıntılar yaşandı.. Balkanlarda boy göteren Ortodoks hareketine paralel olarak, Kafkasya'da yükselen İslami uyanış ve Ortadoğu'da değişen dengeler bir anda dünyanın ilgisini bir sac ayağına yöneltti.

Sürüp giden Bosna-Hersek dramı ile Balkanlar dünyanın gündeminde yerini korumaya devam ediyor...

Polonya'da Lech Valesa hareketi ile başlayan ilk demokratikleşme talepleri, iki Almanya'nın birleşmesi, Balkanlardaki özgürlük, demokrasi taleplerini ve hareketlerini derinden etkiledi.. Çekoslovakya bölündü, Romanya ve Bulgaristan'da sancılı günler devam ediyor.. Yunanistan ve Arnavutluk arasında da tarihi hesaplar yeniden gündeme gelmeye başladı.

Balkanlardaki en dramatik gelişmeler kuşkusuz eski Yugoslavya'da yaşandı.. Önce Slovenler Yugoslav federasyonundan ayrıldılar, ardından ülke Sırp, Hırvat ve Müslüman gruplara ayrıldı.. Makedonya, Sancak ve Kosova'da bağımsızlık hareketleri başladı.. Sürüp giden Sırp saldırıları sonunda Bosna'nın da kendi arasında tekrar üç bölgeye ayrılması sözkonusu...

Bosna'da süren savaş, bir yanı ile müslüman-ortodoks savaşı görünümü taşısa da bir başka yanı ile, bir Alman, Rus, Amerikan savaşı görünümü taşıyor.. ABD, BM'yi de kullanarak, sürüp giden savaşın durdurulması için, insani amaçları gerekçe göstererek, tıpkı 36. paralelin üzerinde olduğu gibi, hiç bir ilgisinin bulunmadığı bu topraklara gelip yerleşmek, garantör olmak, daha doğrusu Balkanların merkezinde bir üs kurmak istiyor.

Hırvatların büyük ölçüde Alman desteği aldığı biliniyor. Sırpların arkasında da Ruslar var, Rusların da genel olarak ABD ile paralel hareket ettikleri biliniyor. Bu savaş bir başka yönü ile bir Alman-Amerikan savaşı görünümü kazanıyor.. ABD Almanların Balkanlara doğru yayılmasını istemiyor.. Almanya ise mevcut konjonktürden yararlanarak etki alanını, ekonomik ve siyasal, kültürel olarak yayılma sınırlarını genişletmek istiyor..

Balkan ülkeleri, Rusya ile Avrupa arasında sıkışmış gözüküyor.. Burada en önemli problem, sayıları 15 Milyonu bulan müslümanların geleceği.. Burada bir Hristiyan-Müslüman savaşı yaşandığı gibi, bir de Hristiyanlar arası Katolik-Ortodoks savaşı yaşandığı biliniyor.. Hırvatların katolik, Sırpların ortodoks oldukları ve kendi aralarında da çatıştıkları bilinen bir gerçek..

Balkanlardaki İslam nüfusu kuşkusuz Boşnaklardan ibaret değil. Bulgaristan'daki Radop Türkleri, Yunanistan'daki Batı Trakya Türkleri, Arnavutluk'taki müslümanlar, Makedonya, Kosova, Sancak müslümanları bu bölgedeki müslüman potansiyelin ağırlık merkezini oluşturuyor.. Bir zamanlar Viyana'ya giden müslüman akıncıların koşu yollarında hala bu gün İslamın izleri görülüyor. O bölgelerde müslüman nüfus varlığını koruyor, mimarisi, kültürü ile islam damgasının izlerini taşımaya devam ediyor.

Bosna'ya islam akıncılarının ilk geldiği yıldan 50 yıl sonra İstanbul'un fethedildiği düşünülürse Müslümanların Balkanlardaki tarihi geçmişi çok daha iyi anlaşılır.

Bugün Arnavutluk ve Bosna müslümanları, hala batılıların gözünde Viyana kapılarına dayanan Osmanlıya hatırlattığı için Haçlı ruhu ile davranıyor, tepki gösteriyorlar..

Bosna'da yaşanan dram bu gün için dünyaya önemli bir mesaj vermektedir. Bosna olayı, ba-

tılıların insan hakları, demokrasi vaadleri konusunda çifte standartlarını ortaya koyması bakımından ilginç bir örnektir..

Balkanların geleceği konusunda bir tahminde bulunmak şimdilik pek kolay gözükmüyor.. Ancak Ruslar ve AT Balkanlarda sözsahibi olmak için şimdiden var güçleri ile çalışıyorlar. Görünen o ki, Balkan ülkeleri daha çok Rusya'ya değil, Avrupa ülkelerine yüzlerini dönmek istiyorlar.. Ancak, Balkanların batı ile bağlantısında en geniş sınırı tek başına Almanya elinde bulunduruyor, onu Avusturya izliyor ki, Avusturya da kültür olarak Germen kültürünün devamı olma özelliğini taşıyor.. Balkanlara sınırı olan bir diğer batı ülkesi ise İtalya.. Ancak İtalya'nın Balkanlar üzerindeki etkisi çok zayıf.. AT üyesi bir diğer ülke ise Yunanistan. Ancak Bulgaristan, Türkiye, Makedonya ve Arnavutluk ile sınırları bulunan Yunanistan bölgede sevilmeyen bir ülke durumunda, Türkiye, Arnavutluk , Makedonya ile ciddi sorunları var..

Aslında Avusturya'nın güney sınırlarından başlayarak Akdeniz'e doğru genişleyen Balkan topraklarında İslamın etkisi çok açık belli. Almanya'nın Balkanlarda genişleme doğrultusu ise Kuzeye doğru değil, güneye doğru. O zaman bölgede müslümanlarla uzlaşmak, ya da onları geri çekilmeye zorlamak zorunda..

Sanırım müslümanların bölgeye ilgisi daha çok Bulgaristan, Bosna ve Arnavutluk üzerinde yoğunlaşacak.. Sancak, Makedonya ve Kosova ile ilişkiler yoğunlaşacak.. Savaş nedeni ile, kara bağlantısı nedeni ile Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Romanya ile de daha yakın ve sıkı ilişkiler kurulacak..

Almanya'ya gidecek TIR'lar, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'yı kullanırken, Avusturya üzerinden Fransa'ya gidecekler, Macaristan'dan çıkacaklar.. Öyle anlaşılıyor ki, Türkiye'nin ilgi alanı daha çok Romanya, Macaristan ve Çek, Slovak Cumhuriyetlerinin oluşturduğu kuşaktan aşağı yaka ile olacak.. Buralar Türkiye'nin geçiş yolu olduğu kadar, Türkiye için iyi bir pazar alanıdır.. Aynı zamanda bu insanlar için Türkiye daha kolay gelinebilen, kalınabilen, önemli bir alışveriş merkezidir..

Avrupalılar Balkanlarla daha çok siyasi açıdan ilgilenmektedirler. Bu ülkeler hali hazır şekilleri ile, batı ülkeleri için tam bir pazar şansına sahip değillerdir. Halkın alım gücü zayıftır, henüz hükümetler sağlıklı bir ekonomik modele sahip değildir.. Aynı zamanda nüfus hareketleri açısından batılı ülkeler Balkan ülkelerine ağır vizeler koymaktadırlar..

Türkiye, bu bölgede son derece şanslıdır.. Hem bu bölgeye serpilen nüfus, hem tarihi, kültürel benzerlikler, ekonomik şartlar nedeni ile Türkiye, doğrudan ya da Balkanlardaki tabi müttefik sayılabilecek etnik gruplarla Balkanlardaki etkisini arttırabilir..

Marksist ideolojinin genel anlamda din duygusunu zayıflatması ile, sisteme ilk teslim olanların Hristiyanlar olduğu, Müslümanların direndikleri anlaşılmaktadır. Bunun sonucu Balkanlarda ortodoksluk hareketi etkisini büyük ölçüde azaltırken, müslümanlık ve müslümanlar hala kendi cemaat ilişkilerini, aile yapısını önemli ölçüde korumaktadırlar ve öze dönüş talepleri yüksektir. Hristiyan topluluklar ise fuhuş ve alkol batağına saplanmış gözükmektedirler ve dine dönüş talepleri müslümanlara göre çok düşüktür.

1993 yılı istatistik verileri:

Ülke	Yüzölçümü	Nüfus	Para birimi	TL karşısındaki kuru
Arnavutluk	28.748 km2	3.500.000	1 Lek	110 TL
Bulgaristan	110.994 km2	8.500.000	1 Leva	321 TL
Çek Cumhuriyeti	78.864 km2	10.300.000	1 Koruna	427 TL
Hırvatistan	56.538 km2	4.800.000	1 Dinar	1.7 TL
Macaristan	93.033 km2	10.300.000	1 Forind	127 TL
Makedonya	25.713 km2	2.100.000	1 Dinar	155 TL
Moldova	33.700 km2	4.400.000	1 Ruble	10.5 TL
Polonya	312.685 km2	38.500.000	1.6 Zloti	1 TL
Romanya	237.500 km2	22.800.000	1 Leu	10.2 TL
Slovakya	49.035 km2	5.329.000	1 Koruna	386.4 TL
Slovenya	20.256 km2	2.000.000	1 Tola	105 TL
Eski Yugoslavya üzerine kurulan devletlerde netlik yok, toplam yüzölçümü 102.173 km2, Nüfus 10.500.000 idi.				
Yunanistan	131.957 km2	10.310.000	1 Drahmi	52 TL

Tudjman ve Bosna Hersek Politikası

M. MURAT TAŞAR

Boşnakların bu derece büyük acılar çekmesinde ve ülkenin parçalanmasında Sırp-Ortadox fundemantalistlerin olduğu gibi, katolik Hırvat fundamantalistlerin de reddedilmeyecek büyük payları vardır. Katolik fundementalizminin hangi boyutlarda olduğunu ve Bosna Hersek'e ne derece zarar verdiğini anlayabilmek için Tudjman'ı ve onun Bosna Hersek politikasını anlamak gerekir.

Balkanlarda, özelde Bosna Hersek'de iki yılı aşkın süredir yaşanan kriz ve savaş boyunca, Hırvatistan'a ve bu ülkenin devlet Başkanına ilişkin, birtek yazının bile Türk basınında çıkmamış olması, bu konuda basında bilinçli uygulanan sansürün boyutları hakkında bizi bir derece olsun aydınlatabiliyor.

Tarihçi ve General Tudjman "positiv nasyonalizm" kavramından oldukça hoşlanır ve bunu severek kullanır. Bu kavramla Hırvat milletinin kendi kaderini tayin hakkını kasteder. Engin tarih bilgisi, özellikle General olduğundan askeri tarih bilgisi onu iki türlü "milli hak" olduğu sonucuna ulaştırmıştır.

Tabii hak - bir halkın kendi kaderini tayin hakkı.

Tarihsel hak - bir halkın kendi tarihi sınırlarını koruma savunma hakkı.

Ona göre Hırvatistan ve Bosna Hersek bir "geo-economical whole" (jeo-ekonomik bütün) oluşturmaktadırlar ve Bosna Hersek'in Hırvatların olduğunu iddia etmede "tarihsel hakkı" kullanır. Bosna Hersek'teki müslümanların çoğunluğunu "incontrovertibly of Croatian origin" (yadsınamaz şekilde Hırvat kökenli) olarak tanımlar, dolayısıyla Bosna Hersek halkının çoğunluğu Hırvattır.

Ayrıca bildiği bir şey daha vardır; Almanya'nın fanatik dinci partisi CSU'dan Avrupa Parlamentosuna seçilen Habsburg hanedanının mirasçısı ve yakın dostu, her fırsatta kendisini ziyaret eden Otto von Habsburg'dan Katolik Avrupanın sınırının Save Nehrinde bittiğini öğrenmiştir, dolayısıyla Bosna Hersek Katolik Avrupa'ya aittir ve Hırvat toprağıdır.

30.05.1990'da seçildiği başkanlık için daha kampanya yürütürken yaptığı konuşmalarda, Belgrad'dan yükselen ve Bosna Hersek'in tamamını kapsayan bir "Büyük Sırbistan" naralarına (çığlıklarına) kendisi de "Hırvatistanı tarihi sınırları içinde yeniden diriltmek" hayalinde olduğu cevabını vermişti. "Bir Büyük Sırbistan oluşturma çabası ortaya çıkacak olursa, o zaman biz de Hırvatistan'ın tabii ve tarihsel sınırları içinde yeniden teşkilinden yana olacağız, bu tabii olmayan absürd sınırlara razı olmayacağız"diyordu.

Onun razı olmayacağını söylediği ve üzerinde hak iddia ettiği topraklar, elbetteki Bosna Hersek devletinin toprakları olacaktır. Sırplara güç yetiremeyeceğinin çok iyi farkındaydı: "Egemenliğimizden vazgeçmeye zorlanmamız ve Hırvat topraklarının işgali halinde yardım için sadece Avrupa'ya değil BM' ede başvuracağız. Bu durumda en büyük umudumuz ise Alman hükümetinedir."

25 Haziran 1991'de Hırvatistan Slovenya ile birlikte bağımsızlığını ilan eder. Eski Yugoslavya'da bunu takiben savaş başlamıştır. Hırvatistan nüfusunun %13 Sırptır ve Sırplar yaşadıkları yerleri "Büyük Sırbistan"la birleştirmek çabasındadırlar.

O ise bütün gücünü ülkenin tanınmasının bir an önce gerçekleşmesine yoğunlaştırır. Ama ne varki Avrupalı devletlerin çoğunluğu ve ABD Yugoslavya'da statükonun korunmasından yanadırlar, tek güvendiği, artık şimdi umudumuz dediği Almanya'dır. AT'nun güçlü devleti Almanya ise topluluk politikaları İngiltere ve Fransa tarafından belirlendiğinden uzun süre, tek başına kendisinden isteneni yapamaz. Tanınma sürecini hızlandırmak için Tudjman'ın elinde provakosyanlar yapmaktan başka bir şey

yoktur. General olması ve askeri stratejiden anlaması bu çabasında ona çok büyük yardımcı olacaktır. Vukovar'ı kurban eder, Sırp kuşatması altındaki şehre uzun süredir askeri malzeme sevkiyatı engellenmiştir, Savunmayı yaran Sırplar şehre girdiklerinde katliamlar yaparlar, onun bu ihaneti o kadar açıktır ki, Vukovardaki Hırvat birliklerinin komutanı onun Divan-ı Harb'te yargılanmasını ister. Ancak o arzusuna ulaşmıştır. Sırpların yaptıkları katliamlar Alman ve dünya medyasında Hırvatlara duyulan sempatinin artmasına neden olmuştur.

"En büyük umudumuz" dediği Almanya, 23 Aralık 1991 de Hırvatistan'ı tanıyarak, kendisine beslenen bu umudu boşa çıkarmaz. AT devletleri de 15 Ocak'ta Almanya'yı izlerler. Sırplar 6 ay süren savaş sonunda amaçlarına ulaşmış, Hırvatistan'ın 1/3'ünü kontrollerine almışlardır. 9 Ocak 1991'de Miloseviç, Hırvatistan'da savaşın bittiğini ilan eder. Şubat ayında 14.000 BM askeri bölgeye yerleştirilerek, işgalin devamlılığı sağlanır.

"Tarihi sınırları içinde 1000 yıl önceki Hırvatistan'ı egemen ve bağımsız olarak yeniden kurmaktan" söz eden Tudjman, topraklarının 1/3'ünü kontrol edemeyen, egemenliği ve bağımsızlığı tartışılır kötürüm bir ülkenin başkanlığında oturmaya devam eder ve ülkesinin bu derece acıklı duruma düşmüş olmasına rağmen Bosna Hersek üzerindeki yayılmacı politikasından vazgeçmek yerine ,onu gerçekleştirmek yoluna gider. Müslüman kanı en ucuz kandır, müslüman toprağı ise en kolay ele geçirilecek toprak. Tarihçi kimliği ile Bosna Hersek'e ilişkin inciler saçmaya devam eder:

"Bosna Hersek'in Hırvatistanla geo-politik bir bütünlük oluşturduğunun farkına varmak için tarihçi olmak gerekmez" der ve ekler "iki ülke birbirlerinin ayrılmaz birer parçasıdırlar." Bu sözler onun yayılmacı politikasına verilecek en güzel misallerdir.

25 Mart 91'de daha savaş Hırvatistan'da bile çıkmamışken, Vojvadina'daki Karayorgi'de Miloseviç'le buluşarak Bosna Hersek'in gelecekteki paylaşımını görüşür. Bu ne ilk ne de son görüşme olacaktır. Tudjman büyük bir ciddiyetle, Bosna Hersek'in paylaşımının Hırvatistan'da savaş çıkmasını önleyeceğini ileri sürer, bazıları bunu onun sınırsız saflığına verseler de, o Batı-Hersek ve Bosna'nın kuzeyideki Posavına bölgelerinin Hırvatistan'a katılımı konusunda Miloseviç'le anlaşır. Bağımsızlık ilanından sonra Temmuz ayında Miloseviç'le bir kez daha görüşür ve aynı ay Hırvatistan'da savaş başladıktan sonra kamuoyuna yaptığı açıklamada, parçalanan Yugoslavya'da toptan bir savaş ortaya çıkması sorununun çözümünün Bosna Hersek'in Hırvatlarla Sırplar arasında paylaşılması olduğunu söyler. 1991 Kasımında Miloseviçle bir kez daha buluşup yine paylaşım konusunu ve menfaat bölgelerinin dağılımını görüşür. Aralık 91 de yaptığı açıklamada Avrupayı yeniden saracak olan İslam tehlikesinden söz eder, aynı açıklamasında Ustaşa geleneğini devam ettiren "Sağcı Parti" liderine ve Vukovar'ın komutanı Dedakoviç'e de saldırır, daha sonra bunların ikisini de tutuklattırır. Bu Ustaşa'lar Tudjman gibi Bosna Hersek'in bir bölümünü değil tamamını içine alan bir büyük Hırvatistan hayalinde olduklarından, "İslam inancındaki Hırvatları" yani Boşnakları, Sırplara karşı yürüttükleri savaşta tabii müttefikleri olarak görüyorlardı, Tudjmanın politikası ise Batı Hersek'i ve buna ek olarak Save şeridindeki Posavina'nın Hırvatistana katılmasını sağlamaktı. Burada onun danışmanlarının çoğunun Batı-Hersekli Hırvatlar olduğunu unutmamak gerekir.

Belki de Hırvatların Bosna Hersek'e olan bu büyük "ilgileri" yüzünden AT Mart 1992'de Bosna Hersek'in Kantonlara ayrılmasını öngören bir plan sunar. Sırp, Hırvat ve Boşnaklar çoğunlukta oldukları bölgelerde Kantonlarını oluşturacaklar ve bu Kantonlar bir federasyon çerçevesinde Bosna Hersek devletine bağlanacaktır. Bu plan Sırplar tarafından hemen reddedilir, Çünkü Çetnik başının dediği gibi (Karadziç) bir "güçlü merkezi devleti" içermektedir. İzzetbegeviç ise planı kabul etmiştir, savaş olmadan, Bosna Hersek'in devlet ve toprak bütünlüğü korunmuş olacaktır.

Mart ayında Bosna Hersek'te AT tarafından dayatılan bağımsızlık ve egemenlik için halk oylaması yapılır. Hırvatlar bağımsızlıktan yana oy kullanırlar, Nisan'a gelindiğinde Bosna Hersek uluslararası topluluk tarafından tanınmış bağımsız bir devlettir, tüm bunlara rağmen, Bosna Hersek'in kantonlara ayrılması modeli hem Hırvatlar tarafından, hem de Sırplar tarafından yeni sınırların yaratılmasına bir geçiş süreci olarak algılanır. Zagreb ve Belgrad'da bunu temellendirmek için Kıbrıs örneği oldukça sık ve severek verilir; Kıbrıs'ta sınırlar yeniden çizilmiş, nüfus mübadelesi yapılmış ve en önemlisi uluslararası topluluk bunu kabul etmiştir.

Bosna Hersek'i paylaşım görüşmeleri bu defa detaylar üzerinde iki kukla Boban ve Karadziç tarafından Mayıs 92 başında Avusturya'nın Graz şehrinde (ve Temmuz ayında Saraybosna yakınlarındaki Sırpların baş karargahı Pale'de) sürdürülür; burada sırplara % 65, Hırvatlara %20 ve müslümanlara geri kalan % 15'inin verilmesi konusunda anlaşma sağlanır. Fakat bir süre sonra Mostar'ı ve Posavina' daki birkaç böl-

geyi kimin kontrol edeceği konusunda kesin sonuca ulaşılamadığından bu görüşme de boşa çıkar. Grazdaki bu görüşmeden hemen sonra HVO (Hrvatsko Vijece Odbrana-Bosnalı Hırvatların ordusu) ile, hükümet kuvvetleri arasında merkezi Bosna'daki Busovaca'nın kuzeyindeki Kopaonik köyünde (Hırvatlarla-Boşnaklar arasında) ilk çatışma yaşanır. Geri çekilen JNA (Yugoslav Halk Ordusu) arkasında bir cephanelik bırakmıştır, daha doğrusu bu cephaneliği Hırvatlara hediye olarak düşünmüştür. Boşnak ve Hırvatlar arasında Cephaneliği kimin kontrol edeceği konusunda sert çarpışmalar olur, hırvatlar kazanır. Bu çatışma Orta-Bosna'da biryıl sonra yaşanacak çatışmaların ilk örneği olması bakımından önemlidir. Aynı dönemde Sırp-Hırvat milisler arasında sert çatışmalar olmasına rağmen görüşmeler her düzeyde bütün bir yıl boyunca sürdürülecektir.

Tudjman'la, Milaseviç'in, onların kuklaları Boban ile Karadziç'in antlaşmaları kuşkusuz ki hiç zor olmadı, bunların gözünde Boşnaklar, devlet olarak var olmaları şöyle dursun millet olduklarını bile iddia etmeye hakları yoktu; Boşnaklar ya İslamlaştırılmış Sırplardır, ya da İslamlaştırılmış Hırvatlardır. Müslümanları Bosna Hersek Cumhuriyeti içinde ayrı bir Millet olarak tanımak komünist Tito ve Kardelj'in bir buluşudur, dolayısıyla eski Yugoslavya'nın siyasal yeniden yapılanmasında ve muhtemel sınır değişiklikleri sonucu, Avrupanın göbeğinde "İslam fundemantalizmine" yataklık yapacak böyle bir müslüman devletine yer yoktur. Eski zamanlarda olduğu gibi, Avrupa'yı bugün de İslamdan korumak gerekmektedir, Sırplar ve Hırvatlar dün bunu "başarı" ile yaptılar bu günde "bu savunmayı" yapmak zorundadırlar, bu konuda şüphesiz ki Hristiyan Avrupa onlara yardımcı olacaktır.

İzzetbegoviç için durum tam tersidir, o Hırvatlarla yapılacak bir ittifakı Bosna Hersek'in toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması için zorunlu görüyordu. 1992'nin 12 Temmuz'unda İzzetbegoviç ve Tudjman ortak bir savunma paktı için imza alırlar. Bu anlaşmada HVO ortak kumanda altında olacaktır, böylelikle "OSBosna Hersek" kurulur (Bosna-Hersek Silahlı Kuvvetleri), daha sonra bu "Armija BiH" (Bosna Hersek Ordusu) adını alacaktır. Bu antlaşma ne ilk ne de son olacaktır. Mostar'da, Zeyreb'te, Viyana'da taraflar aralarındaki çatışmaları durdurmak ve askeri işbirliğini yürütebilmek için bir araya gelirler, bu görüşmelerin bir kaçında Türkiye de arabuluculuk yapar, ama her defasında verilen sözlerin kağıt üzerinde kalması Hırvatlar tarafından sağlanır. Yine Temmuz ayında Boşnaklarla bir askeri ittifak antlaşması imzalayan Hırvatlar, Saraybosna yakınlarındaki Pale'de Bosna Hersek'in paylaşımı için Sırplarla görüşürler. Bu görüşmenin muhtemel amacı, daha önce Mart ayında Graz da yapılan görüşmede ortaya çıkan, Mostar ve Posavina'ya ilişkin pürüzleri gidermek olur.

İzzetbegoviç için Hırvatlarla yapılan bu ittifak sadece askeri amaçlara yönelik değildi. Boşnak ordusunun ihtiyaç duyduğu cephane ve silah sevkiyatı yalnızca hırvat toprağı üzerinden, çoğunlukla Split-Mostar üzerinden mümkündür. Bunun yanında ekonominin tamamen çöktüğü ülkede, sivil halkın ve ordunun ihtiyaç duyduğu yardımlar içinde Boşnaklar Hırvatların iyi niyetlerine bağlıydılar. Bir de Hırvatistan'a sığınabilen onbinlerce göçmenin varlığını unutmamak gerekir. Ama en önemlisi, Bosna Hersek'in iki etnik halkının Boşnak ve Hırvatların ülkenin toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinden yana oldukları izlenimi uluslararası kamuoyuna verilecek olursa, Bosna Hersek'i tanınmış sınırları içerisinde yaratabilmek mümkün olabilirdi, İzzetbegoviç bu durumda Batının parçalanmaya razı olmayacağı inancındaydı. Yani bu işbirliği taktik ve stratejik ve politik açıdan bir zorunluluktu. Bu zorunluluğun gerektirdiği şekilde Boşnaklar, Hırvatların yaptıkları bütün provakasyonlara bir dereceye kadar ses çıkarmazlar.

Tudjman ise Bosna Hersek'i Sırplarla paylaşmak konusunda kesin kararlıdır, ilk önce Boşnaklarla savaşı arzular ve sonunda onun gerçekleşmesini sağlayan çevrelere sınırsız destek sağlar. Boşnakları baş düşman ilan eder "Avrupa İslam fundemantalistlerinin Cihadına karşı kendisini savunmak zorundadır" der. Kendi Partisi HDZ (Hırvat Demokratik Birliği) içinde Bosna Hersek'e ilişkin politikada bir mücadele ve görüş ayrılığı da vardır, onun bu politikasını onaylayarak destek verenler ve bu politikayı onaylamayanlar arasında gelişen bu mücadele. bir başka çabası da komşu Cumhuriyette Hırvatlar arasında, Boşnaklarla ittifak yapılması gerektiğini ileri sürenleri türlü yöntemler kullanarak saf-dışı bırakmaya çalışmasıdır. Onların yerine kendisine çok iyi kuklalık yapmayı başaracak olan Mate Boban'ı tercih eder, ki Boban ona göre "gerçek Hırvat"tır. Zagreb'te de yakın çevresini bu "Hersek Mafyası" kuşatır, mesela bu feci gelişmelerin en büyük sorumlusu olan savaş bakanı Süsak bunlardan birisidir.

HSP- (Hrvatska Stronka Prava -Hırat Sağ Partisi) ve onun askeri Örgütü HOS (hırvatska Odbrane Snage) Dobraslav Paraga'nın liderliğinde Hırvatistan'ın, Bosna Hersek'le Sırbistan arasında sınır oluşturan Drina nehrine kadar genişlemesi arzusundaydılar. HSP savaş sırasında yaptığı açık-

lamalarında Hırvatistan'ın Bosna Hersek'le bir Konfederasyon oluşturması gerektiğini ileri sürer. Bosna Hersek'in Hırvatlarla Sırplar arasında paylaşılmasını, kayıtsız şartsız reddedeceklerini de açıklamıştılar.

"Haziran ve Ağustos 1992'de Hersek ve Mostar'da HOS-HVO ilişkileri hızlı bir şekilde bozulur. HVO saflarında savaşan birçok Hırvat HOS'a katılır. Hersek ve Mostor arasında HOS askerlerinin %40'ı müslüman olup bunlar HVO'nun amaçlarına şüpheli bakıyor, daha çok HOS'un bağımsız birleşik Bosna Hersek fikrini benimsiyorlardı. Başkan Tudjman kendi bosna planını ve bu konuda yapacağı müdahaleleri, ciddi olarak tehdit edeceğini düşündüğü HOS'u etkisiz hale getirmeye karar verir.

Ekim 92'de birkez daha İzzetbegoviç'le askeri işbirliği imzalayan Tudjman Bosna Hersek'i parçalama çabalarını sürdürür. Konjiç, Jablanica, Travnik ve Bugojno'ya "Hırvat toprağı" ilan ederler. Böyle yapmakla aslında Sırpların yaptıklarından farklı davranmadıkları daha açık ortaya çıkar, Foça, Rogatica, Visegrad, Vlesanica ve diğer şehirler nasıl Sırplar tarafından gasbedildi ise.

Bu arada Sırplar ile Hırvatlar arasında askeri işbirliği de gelişir. Pasavina bölgesinde (kuzeyde, Save şeridinde) başta Bonanski Brod olarak üzere bir sürü şehir ardı ardına Sırpların eline geçer. Aslında bu Tudjman'ın Sırplara ödün vermeye başladığının bir göstergesiydi. Belgrad'la Zagreb arasında yapılan bir gizli anlaşma sonucu Hırvatlar stratejik açıdan hayati öneme sahip Save koridorunu Sırplara terkedecekler, karşılığında da Adriadaki Prevlaka yarım adasının JNA tarafından boşaltılıp Hırvatlara terki sağlanacaktır. Bu ihanet o kadar açıktır ki, Save şeridindeki birçok şehirde canını HVO'ya emanet edip gece yatağa giren halk sabah kalktığında HVO yerine Çetniklerle karşılaşmıştır. Bozanski Brod'un ardından Jazjce' nin düşmesiyle, Zagreb'te resmi ağızlardan, müslümanlarla yapılan paktan artık boguldugu söylenmeye başlanır, Hırvatis'tan artık sadece Bosna Hersek'teki ırkdaşlarını koruyacaktır. Bosna Hersek hükümetine göre; uzun süreli hazırlanmış bir plan uyarınca hırvatlar jazce'yi Sırplara teslim etmişlerdir.Vukovardakinin aynısı burada da tezgahlanmış, şehre uzun süre cephane ikmali yapılması Hırvatlar tarafından kasıtlı olarak engellenmiştir.

İzzetbegoviç ile Tudjman arasında bir dizi mektup değiş tokuşu olur. Begoviç Tudjman'ı suçlamaktadır, O'na göre hırvatlar, Novi Travnik, Prazor ve Vitez de müslümanlarla silahlı atışmaları provake etmişler ve müslümanların eline ağır silah geçmesini engellemişlerdir.

Tudjman'da yazdığı cevabi mektubunda; Hırvatistan'ın Bosna Hersek'i tanıdığını, fakat bu Cumhuriyetin üç etnik grubtan oluştuğunun unutulmaması gerektiğini belirtir. Hırvatlar için Mostar ve Travnik şehri de dahil olmak üzere o bölgede hak iddia eder, bu paylaşma daha 1938 yılındaki "Sparozum" anlaşmasında öngörülmüş ve şimdi yeniden güncellik kazanmıştır der.

Hırvatlarla Müslümanlar arasında bu pakt bozulduktan sonra Hırvat medyası, başını HTU'nin çektiği, iğrenç bir iftira kampanyasını Yaz 1993'te başlatırlar. Hırvat Gazeteleri "Hırvatlar Bosna Hersek'teki yeşil emperyalizmin kurbanlarıdır (yeşilden kasıt İslamdır)", "35 Hırvat vahşi şekilde müslümanlar tarafından kurşunlandı" ya da "İzzetbegoviç bir İslam devleti kurmak istiyor" manşetleri ile dolar.

Tüm bunların yanında Hırvatların yaptıkları başka bir şey daha vardı: Bosna Hersek'te savaş başladığından beri bilinçli olarak Mostar üzerinden orta-Bosna ve Saraybosna'ya gönderilen her türlü yardımı (askeri malzeme başta olmak şartıyla) engellemek. Bu yöntemle Hırvatlar müslümanları koşulsuz kapitülasyona zorlamak amacındaydılar.

Avusturya Halk Partisi (ÖUP) milletvekili A.Kohl değişik tarihlerde Hırvatistan ve Bosna Hersek'e yaptığı gezilerin sonucunu 1993 Nisan'ında bir rapor halinde yayınlar. Kohl'e göre hırvatlar müslümanlara gitmek üzere yola çıkan yardımların %80'ine el koymaktadırlar.

Zagreb-Split arasında direkt karayolu ile ulaşım mümkün değildir. Mazlenica köprüsü

zarar görmüş ve zaten çok yakınındaki Sırplar mevzilenmişlerdir. Karayolun ile Split'e ulaşmak isteyenler için yarım saat süreyle feribotla yolculuk yapılmak zorundadır. Karşı kıyıya geçmek için çoğu zaman km'lerce kuyruklar oluşur. Ve eğer buradan karşı kıyıya geçmek isteyenler arasında İslam ülkelerinden birine ait özel yada resmi yardım kuruluşlarının kamyonları varsa onlar özellikle günlerce, haftalarca ve hatta bazen aylarca bekletilirler. Bu karşılaşılan ilk engeldir. Bundan sonra Bosna Hersek'in içlerine Mostar üzerinden gidebilmek için her iki km'de bir karşınıza çıkacak lan HVO'nun kontrol noktalarında hesap vermek zorundasınız. Bazen aracınız saatlerce aranır, bazen hoşlarına giden herşeyi alırlar, bazen de sebepsiz yere alıkonursunuz. Eğer bu arada siz yola çıktıktan sonra Bosna'nın herhangi bir yerinde HVO ile Armija Bosna Hersek arasında bir çatışma meydana gelmişse, mesela Bugozno'da fakat siz Visoko yakınlarında doğru tepesindeki Hırvak köyünün kontrol noktasında iseni, vay halinize...! Eğer aracınızda silah varsa ve o farkedilirse, o zaman ölümlerden ölüm beğenin..! Yağmalama bittikten sonra geri kalan yardım malzemesi ile gitmek istediğiniz yere gidebilirsiniz.

Hırvatların bu tutumu müslüman ülke vatandaşı olan gazetecilere karşı da farklı değildir. Keyfi olarak alıkonursunuz, fotoğraf makinenize, kameranıza, paranıza el konulur.

1993 yılı Şubat ayında AT ve BM arabulucuları Owen-Vance hazırladıkları barış planını sunarlar. Planı ilk kabul eden ve imzalayan Mate Boban olur. Bosna Hersek'te nüfusun ancak %17'sini oluşturan Hırvatlara verilen 3 bölge, nüfusun %45'ini oluşturan müslümanlara verilen bölgelerden daha büyüktür. Bu üç hırvat bölgesi içinde Mostar'da %35, Stolaç'ta %45, Jablanica'da %72, Konjic'te %55, Gorni Vakuf'ta %58, Bugojno'da %42, Donji Vakuf'ta %55, Jajce'de %38, Travnikte %45 ile müslümanlar çoğunluktaydılar. Buna rağmen bu şehirler Vance-Owen ikilisi tarafından Hırvatlara hediye edilir. Alija İzzetbegoviç'in neden bu plana şüphe ile baktığını ve Boban'ın ilk onaylayan olduğunu yadırgamamak gerekir. Bu planın diğer diğer bir özelliği de 1938'deki Sporozum antlaşmasında, Sırplar tarafından Hırvatlara verilen bölgelerle tam uyumlu olmasıdır, dolayısı ile Hırvatlar bundan daha iyisini bulamamışlardı. Bu andan itibaren bu plan Hırvat müslüman ilişkilerinde/çatışmalarında bir dönüm noktası olacaktır.

Nisan 93 sonunda (25 Nisan) Orta-Bosna ve

Mostar çevresinde müslümanlarla Hırvatlar arasındaki çatışmalar şiddetlenir, Franja Tudjman Zagreb'te İzzetbegoviç'le, Armija Bosna Hersek ile HVO'nun Orta Bosna ve Batı hersekteki ilişkilerini konuşmak amacıyla görüşür. Aslında görüşmenin amacı İzzetbegoviç'i VO-Planını kabule zorlamaktır. Bosna Hersek hükümetinin eline geçen silahın sadece Hırvat toprağı üzerinden olduğunu çok iyi bilen Tudjman tehdidini savunur: "Alija, bu istediğin silahları nasıl alacağını sanıyorsun?"

Bosna Hersek Devlet Başkanı uzun süre direndikten sonra planı imzalar, Sırpların planı reddetmesinden sonra ise müslüman-Hırvat çatışması yeni bir ivme kazanacaktır. Fakat ortada bir sorun vardır, Hırvatlar VO-Planı ile —yukarıda sıraladığımız— kendilerine verilen şehirlerde kesinlikle kontrolu sağlamak isterler, sorun ise buralarda "halen" müslümanların var olmasıdır. Hırvatlar çatışmaları körüklerler ve "etnik temizliğe" başlarlar, aynı Sırpların yaptığı gibi.

Bu bölgelerde yaşayan müslümanlar savaşın başından beri Hırvat politikasına karşı direnmişlerdir. Mart ve Nisan 1993'te HVO ve Boban'ın "Hersek-Bosna hükümeti" askeri otoritesini kabul ettirerek bu problemi çözmeyi kararlaştırır. Aynı dönemde doğu ve kuzeyde Sırplara kaybettikleri topraklar yüzünden müslümanlar'da her ne pahasına olursa olsun bu bölgede kontrolü ele almaya karar vermişlerdir. Bosna Hersek hükümeti Hırvatlarla askeri paktta karar kılınır, Hırvatların bütün provakosyanlarına sabırla direnerek paktın ayakta kalabilmesi için uğraşmıştı. Ama artık boşnakların askeri gücünü hiç değilse hırvatlara kabul ettirmek gerekiyordu.

Garni Vakuf ve Vitez çevresinde haftalar süren sert çarpışmalar olur, çarpışmaların doruk noktasına ise Hırvatların Ahmiçi köyünde, boşnaklar için dini anlamı büyük bu köyde sivillere yaptıkları katliam olur. Çetniklere rahmet okurlukları bu katliamda, Hırvat topçusu köyü bombalayarak, köy sakinlerini güneye açık araziye doğru kaçmaya zorlar, ileride bir tepenin ardına gizlenmiş Hırvat birlikleri bu insanların üzerine makinalı tüfek ateşi açacaktır. Kaçamayanları ise daha feci bir akibet beklemektedir. Hırvatlar köyü ateşe verirler, daha sonra köye giren BM askerleri, üzerine benzin dökülerek yakılmış üç yaşındaki kız çocuğunun cesedi ile karşılaşırlar. Bu şekilde yüzlerce müslüman Boşnak soğukkanlı bir şekilde öldürülür. Boban'a bu katliam sorulduğunda verdiği cevap ilginçtir. "Bin yıllık hırvat toprağında, böyle Ahmici diye Türk isimli bir köy yoktur"

Sert çarpışmalardan biri de Mostar'da çıkar, şehri merkezini sistematik olarak yerle bir eden HVO Neretva nehrinin doğu yakasındaki Armija Bosna Hersek'in mevzilerini bombalamaya başlar. Hırvatlar Batı-Hesrek'i sistematik olarak "temizlemeye" başlamışlardır.

Mayıs ve Haziran'da müslümanlar-Hırvatlara karşı Traunik ve Vitez çevresinde karşı taarruza başlarlar. 1.4.93'ten 20.08.93 tarihine kadar Hersek ve Orta Bosna'da hırvatlar ellerinde tuttukları toprakların yarısını müslümanlara karşı giriştikleri savaşta kaybedeceklerdir.

Viyana'da 1994 Ekim başında Belçika Dışişleri bakanı Willy Claes ve Hikmet Çetin'in arabuluculuk yaptığı görüşmede Tudjman ve İzzetbegoviç bir araya gelirler. New York'taki BM Genel kurul toplantısından dönen Begoviç, Tudjman'ın isteği üzerine Viyana'da konaklamıştır. Bu görüşmeden de bir sonuç alınamaz.

Aynı tarihlerde (7 Ekim) Armija Bosna Hersek Mostar yakınlarında ortaya çıkardığı 3 toplu mezarda 576 sivilin cesedini bulur. Cesetleri bulunan siviller Stolaç ve Capljina şehirlerindendirler ve bu katliamlar Hırvatlar tarafından yapılmıştır.

Ekim ortasında Tudjman kendi Partisi HDZ'nın yayın organı Glasnik'e yaptığı açıklamada, ilk kez olarak kamuoyuna Bosna Hersek'in parçalanması amacını güttüğünü açıklar. Sırplarla Bosna Hersek'i paylaşma Hırvatistan'ın çıkarları için gereklidir der ve şöyle devam eder "Eğer Bosna Hersek'in bütünlüğünün korunmasını istemiş olsaydık, o zaman eski

Yugoslavya'nın da korunmasını isterdik."

Ekim ayı sonunda Hırvatların vahşetlerine yeni birisi eklenir. Vares'teki Hırvat birlikleri Stupni Do köyündeki 52 evi yerle bir ederek sivil halkı katledilmişlerdir. Köye günlerce UNPROFOR dokerterman girmesini engellerler, BM askerleri günler sonra köye girdiklerinde 85 sivilin cesedi ile karşılaşırlar.

Yazdan beri Armija Bosna Hersek'in karşı taaruzu sonucu Vites ve Kiseljak'taki Hırvat birlikleri kuşatma altına alınmıştı. Kasım ortasında bu şehirlerdeki kuşatmayı kaldırmak için kuzeye doğru saldırıya geçerler, Hırvat saldırılarının yoğunlaştığı şehirler Fojnica ve Gorni Vakuf olur.

Bu tarihlerde Sırplar da ülkenin kuzeyine Olova'ya saldırmaktadırlar. Batıda da Bihaç bölgesinde Sırplarla dostluk antlaşması imzalayan hain Abdiç; Sırp topcusunun desteğinde Armija Bosna Hersek mevzilerine saldırıya geçmiştir. Tüm bu güçlüklere rağmen hükümet birlikleri Hırvatlar karşısında taarruzlarını başarı ile sürdürürler. Ustaşalar artık sıkışmıştır. Son kozları olan Hırvatistan'dan getirdikleri 20.000 kişilik düzenli Ordu, ağır silahlar, helikopter ve Uçaklarla Boşnakları durdurmaya alışırlar Vites'de bu "taze güç"lerini devreye sokmalarına rağmen şehrin düşmesini önleyemezler. Saraybosna Hırvatistan'ın ordu Birliklerini Bosna Hersek'te savaşa soktuğunu ileri sürerek BM'e başvurur. 13 Kasım'da da Hikmet Çetin Boşnaklarla-Hırvatlar arasında Saraybosna'da yeni bir arabuluculuk girişiminde bulunur, bu çaba da boşa çıkacaktır.

Kasım da Hırvat vahşeti yeni bir ivme kazanır. Ahmiçi, Stupni do da olanlardan sonra, sıra Boşnakların tarihi ve kültürel değrelerini yok etmeye gelmiştir. Aynı sırplar gibi! En son Ekim ayında HVO Stupni Do da korumasız kadın ve çocukları katletmişti. Kasım ortasında da 500 yıllık Osmanlı köprüsü Stari Most'u yıkarlar. Bu gelişmeler Hırvatistan da ve Uluslararası toplulukta Tudjman'a karşı eleştirilerin artmasına neden olur; Savaş kurbanı Hırvatistan vahşi saldırgana dönüşmüştür.

Orta Bosna'daki Hırvat saldırıları helikopterlerle desteklenir. Havadan topçu bataryaları için hedef belirleyip, koordinatları saptarlar. BM uçuş yasağının geçerli olmasına rağmen, Hırvatlar bir çok iniş-kalkış yaparlar, Hırvat askeri yetkililerinin söylediğine göre söz konusu olan sivil halk için insani yardımdır.

Ocak başında Tudjman TV'de yaptığı konuşmada; müslümanların, savaşın kurbanı olmadıklarını, aksine Sırplar gibi "etnik temizlik" yaptıklarını ve uluslararası topluluğun artık bunu kavraması gerektiğini söyler. "Ya müslümanlar böyle bir politikadan vaz geçmek zorundadırlar, ya da dünya kamuoyu, oradaki Hırvat halkı korumak için almaya zorlanacağımız tedbirlere anlayış göstermek zorundadır"der. 100.000 dolayında hırvatın Zepçe, Vitez ve Kiseljak'ta kuşatma altında olduğunu, bu kuşatma kaldırılmadığı takdirde, hırvatistan da bulunan 100.000'leri aşkın Boşnağı ülkesinden atarak misillemede bulunacağını söyler. Dışişleri bakanı ve Savunma Bakanı Susak daha önce askeri müdahale ile tehdit etmişlerdi. Bütün bunlar 1993/94 sene-i devriyesinde Hırvatlar'ın Bosna Hersek'te ne kadar zor durumda olduklarına bir delildi.

İzzetbegoviç'te yaptığı yeni yıl konuşmasında"savaşa rağmen, büyük problemlerle karşılaşılmasına rağmen 93 yılı şerefli bir yıl olmuştur" der. Uluslararası topluluğun verdiği sözlerde durmadığını ve Bosna Hersek halkına karşı işlenen suçları engellemediğini; yeni yılın, yeni imtihanlarla dolu olduğunu, fakat bir önceki yıldan daha güçlü olduklarını, sözlerine ekler.

Ocak ayı başında Armija Bosna Hersek Orta Bosna'da büyük bir taarruza geçer, hedef Vitez' dir. Zenica'ya 10 km, Travnik'e 15 km uzaklıktaki bu kasaba Orta-Bosna'da stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca burada bir patlayıcı fabrikasının da bulunması stratejik önemini artırıyordu. Hırvatların bu fabrikayı havaya uçuracakları tehdidi savurmalarına rağmen, Boşnaklar Hırvat mevzilerini ikiye yarmayı başarırlar. Bu yarma sonucu küçük olan bölge Bucosava'da 8000 Hırvat, bölgede toplam 70.000 Hırvat Armija Bosna Hersek tarafından kuşatılır.

Orta Bosna'da Boşnakların saldırıda oldukları sırada, Kuzey ve doğuda da Sırplar saldırılarını yoğunlaştırırlar. Kanlı çarpışmaların olduğu yerler Olava ve Maglaj'dır, Tudjman ve Piyonu Boban çaresizdirler, 9 Ocak'ta Bonn'un aracılığı ile Begoviç ile Tudjman, bir araya gelirler. Bu görüşmede Tudjman Vitez için öncelikle bir ateşkes antlaşması ve daha sonrası için de bir Boşnak-Hırvat konfederasyonu teklifinde bulunur. Begoviç her iki teklifi de reddeder, yaptığı karşı teklifte Mostar'da ortak bir yönetim ve Adriya'ya çıkış ister. Aynı zamanda Bosna Hersek devlet Başkanlığı Konseyi de Tudjman'ın bu konfederasyon teklifini reddetmiştir. Eyüp Ganiç de artık barış görüşmeleri yapmanın anlamı olmadığını, çünkü işgal edilen toprakların geri verilmesinin gündeme getirilmediğini söyler.

Begoviç Tudjman'ın teklifini reddederken, onun oldukça sıkıştığını ve hırvat tarafının şimdiye kadar verdiği sözlerin hiç birinde durmadığını çok iyi biliyordu. Armija Bosna Hersek'in 200.000 kişilik güce ulaştığını söyleyerek hırvatlara gözdağı vermek

ve her ne pahasına olursa olsun savaşmakta kararlı olduğunu göstermek ister. Hırvatlarla bir anlaşmaya varabilmek ve onlara yeniden güvenebilmek için Begoviç'in istediği "garanti"lerdir.

Ocak ortasında Sırplar Olova'ya yaptıkları saldırıları yoğunlaştırırlar. Saraybosna ile Tuzla'yı bağlayan karayolu sert çarpışmalara sahne olmaktadır.

Aynı ay sonunda saraybosna Zagreb'e bir Nota vererek, ülkede bulunan Hırvat askerlerinin çekilmesini ister. Zagreb bu Nota'yı geri çevirerek, yalanlarına bir yenisini ekler. Zagreb'e göre Bosna Hersek'te birtek bile hırvat askeri yoktur, sadece 2000 dolayında hırvat gönüllü vardır. Saraybosna ise bu sayının 20.000 olduğunu iddia etmektedir. Şubat başında Butros Ghali, Bosna Hersek'teki Hırvat askerlerinin geri çekilmesini, aksi takdirde Hırvatistan'a yaptırım uygulanacağı açıklamasını yapar. Ghali'ye göre Bosna Hersek'te bulunan hırvat askeri sayısı 3-5000 dolayındadır. 5 Şubat'ta da BM-GK Hırvatistan'ın Bosna Hersek'teki askerlerini çekmediği takdirde "sert tedbirler alınacağı"nı açıklar.

Şubat ortasında (15 Şubat) "Herseg-Bosna Hırvat Cumhuriyeti", ve "Bosna Sırp Cumhuriyeti" Pale ve Mostar'de karşılıklı temsilcilikler açmayı kararlaştırırlar.

Fakat Şubat başında Saraybosna'da Pazar yerinde yapılan Katliam ertesinde Çetniklerin 20 km'lik alanın dışına çekilmelerinden sonra Orta-Bosna'da da barış şansı artar. Hırvatlar-Boşnaklar arasında imzalanan ateşkes 25 Şubat'ta Bosna Hersek tamamında olmak koşulu ile yürürlüğe girer.

Boşnak-Hırvat Federasyonu

Kasım 1993'te Almanya dışileri bakanı Fransız meslektaşı Jupe ile birlikte Bosna Hersek'in yeniden paylaşımını öngören bir planı taraflara sunmuştur. Bu plana göre Bosna Hersek'in Devlet olarak devamı Hırvat-Boşnak ittifakının yeniden oluşturulmasına bağlı kılınmıştır.

Bu planın gerçekleşmemesi halinde, bu defa Almanya, Fransa ve ilk defa olarak da Birleşik Devletler Bosna Hersek'in üçe bölünmesini destekleyeceklerdi: %17,5 Hırvatlara, %33,3 Boşnaklara, Geri kalan % 49,2 Sırplara olmak üzere.

Saraybosna'da Pazar yerine yapılan katliamdan sonra Amerikalılar şahin kesilirler ve NATO'yu sırplara Ultimatoma zorlarlar. Hava saldırısına ihtiyaç duyulmaması konusunda ise Ruslara teşekkür etmek zorundadırlar. Diplomatik bir manevra ile Kremel Sırpların çekilmesini sağlar ve daha sonra da Karadziç'i Tuzla havaalanın açılması konumunda ikna eden Rusların bu yaptıklarından sonra ise sıra Washington'dadır. Amerikalılar Balkanlarda meydanı Rusya'ya terketmediklerini gösterebilecekleri bir başarıya ihtiyaç duymaktadırlar. Dışişleri Bakanı Waren Cristopher Boşnaklarla Hırvatlar arasında bir federasyon için ön anlaşma yapılmasına arabuluculuk eder. Aynı zamanda bu antlaşma gelecekte Sırplar üzerinde müthiş bir baskı aracı da olabilecektir.

Bu gelişmelerin olduğu sırada Sırp ve Hırvat kuşatması altındaki Maglaj'da durum giderek kötüleşir. Sadece 26 Şubat günü 35.000 kişinin bulunduğu şehre 5.000 havan mermesi düşer. Yüzlerce ölü ve yaralı caddelerde yatmaktadır.

Hırvatlarla Boşnaklar arasında yaşanan bu savaş Sırp saldırganlığının bir yan ürünü değil, aksine Tudjmanın kendi başına bir üretimi idi. Çatışmaları Uluslararası topluluk önleyebilirdi, fakat bunu önleyebilmek için uluslararası diplomasinin attığı her adım bu çatışmanın daha da yoğunlaşmasına neden olmuştur. Nihayet Vance-Owen planının açıklanması ile Hırvat ve Boşnaklar arasında toptan bir savaşın ortaya çıkmasına zemin hazırlandı.

Uzun süren görüşmeler sonunda ve ABD dışişleri Bakanı Cristopher'in arabuluculuğu ile 1 Mart'ta Washington'da Boşnak-Hırvat federasyonu imzalandı. Sonuç olarak söylenebilecek şudur; Batı etkisini kullandığında, Bosna Hersek'teki barış sürecine katkıda bulunabiliyor.

Aynı zamanda Rusya'nın BM'in onayını almadan Tuzla Havaalanının kontrolü için asker göndermesi, Karadziç'in de bunu kabul etmesi, Rusya ve Amerika'nın karşılıklı antlaşmayla hareket ettikleri hissini uyandırıyor. Aslında bu ortak bir strateji olarak düşünülebilir. Bir yanda NATO ve Birleşik Devletler gücünü gösterir ve BM-GK kararları çerçevesinde Askeri operasyona da hazır olduğunu söylerken, Rusya'da biraz yatıştırıcı bir şekilde biraz da baskı uygulayarak Sırplara etki etmeye çalışıyor. Dolayısıyla bu stratejinin şu olduğu görülüyor: Taraflarla ayrı ayrı görüşüp, birbirinden bağımsız hareket edildiği izlenimi verilerek, aynı amaç için davranış ortaya koymak. Rusya ve ABD'nin bu tavırlarının öncelikle Avrupa için olumsuz sonuçları olacaktır: Bu hem ABD, hem de Rusya'nın "yeni Avrupa" da etki alanlarını kesinleştirmeyi arıyor almaları ve 1989 beri Avrupa kıtası üzerindeki aşıldığı sanılan eski paylaşımın yeniden bir sınır çizgisi ile çizildiği anlamına geliyor olmasıdır.

Washington'da Hırvat Boşnak Federasyonu antlaşmasının imzalanmasından sonra Şubat başında Viyana'daki ABD elçiliğinde antlaşmaların ayrıntıları üzerinde görüş-

melere başlanır. Öngörüldüğünden daha kısa sürede Boşnak ve Hırvatlar Federasyon anayasasına ilişkin antlaşmaya varırlar.

Tudjman TV'den halkına yaptığı konuşmada, bu federasyon antlaşmasının "tarihi bir gereklilik" olduğunu söyler. O'na göre bu antlaşma ile Hırvatların hakları sadece kontrol ettikleri bölgelerde değil federasyonun tamamında garanti altına alınmıştır. İzzetbegoviç'te Washington'da (10 Mart) yaptığı açıklamada bu federasyon antlaşmasının "çok olumlu" olduğunu ve tamamıyle onayladığını söyler. Antlaşmanın mimarlarından biri olan ABD'nin Zagreb Büyükelçisi Peter W. Galbraith ise görüşünü şu şekilde açıklar: "Hırvatlarla Boşnaklar arasında işbirliği düşüncesi mantıklıdır. Ne biri, ne de diğeri birbirinden ayrı yaşama şansına sahiptir."

Bu federasyon antlaşmasına göre; kurulan devletin parlementosu iki meclisten oluşacaktır. İlkinde müslüman ve hırvatlar nüfus oranlarına göre temsil imkanı bulacakları, temsilciler meclisi niteliğinde bir meclis (kısaca daha çok müslüman temsilci). 60 temsilciye sahip halk meclisi diye adlandırılan mecliste ise Boşnaklar ve Hırvatlar yarıyarıya temsil imkan bulacaklardır. Diğer etnik grupların temsilcileri halk meclisinde nüfus oranlarına uygun olarak temsil imkanı bulabileceklerdir. Bu temsilciler 4 yıllık bir süre için seçilecektir. Başkan ve başkan yardımcısı direkt olarak halk tarafından 4 yıllık bir süre için seçileceklerdir. İkisinin de aynı etnik gruptan olabilmesine imkan tanınmayan bu seçimde yıllık dönüşümlerle görevlerini sürdüreceklerdir. Başbakan ve onun yardımcısı yine biri Hırvat, biri Boşnak olması kaydı ile dört yıllık süre için seçileceklerdir. Burada dönüşüm (rotosyon) prensibi geçerli değildir. Başbakan öncelikli olarak dışilişkiler ve ülkenin savunmasından, başbakan yardımcısı ise geriye kalan işlerin yürütülmesinden sorumlu olacaktır. Bakanlıkların dağılımı ise nüfus oranlarına uygun olarak gerçekleştirilecek, dolayısıyla hırvatlar 1/3'lük bir bakanlık koltuğuna sahip olabilecektir. Her Kanton ise kendi temsilcilerini ve bölgesel hükümetini seçecektir.

Federal devlette bir anayasa mahkemesi, bir yüksek mahkeme ve bir de insan haklar mahkemesi bulunacaktır. Bu sonuncusu AGİK, BM ve Avrupa Konseyi tarafından 1992 Ağustos'unda Londra konferansında eski Yugoslavya için tespit edilen insan ve azınlık haklarının korunması ve gerçekleştirilmesinden sorumlu olacaktır.

Polis, Eğitim, Sosyal İşler, Radyo ve TV'de planlama ve personel Politikası kantonlara bırakılmaktadır. Buna karşılık savunma, vergi, ekonomi ve para politikaları ve Radyo-TV için frekans dağıtımı federal hükümette olacaktır. Kesin olarak federal hükümete terkedilmeyen ne varsa Kantonların işi olarak görülüyor.

Bosna Hersek Federal Devletinin başşehri ise Saraybosna olacaktır. Federasyonda resmi dil olarak Hırvatça ve Boşnakça geçerlidir. Hırvatistan'la ilerde yapılması düşünülen konfederasyonun ise gümrük birliği, ortak bir pazar ve ortak bir savunmayı kapsaması öngörülmektedir. Aynı zamanda Bosna Hersek federal devletine Hırvatistan'ın Plaze limanından gümrüksüz bir bölge verilecektir. Bunun karşılığında Federasyon Hırvatistan'a Adria şehri Neum'dan (doğru düzgün bir limanı yok) serbest transit imkanı sağlayacaktır. Böylelikle Bosna Hersek'in Adriya'ya ulaşma talebi de karşılanmış olacaktır.

Yapılan bu antlaşmadan sonra Sırpları da bu federasyona dahil etme çabaları olumsuz sonuçlanır.

Federasyon Antlaşması'nın Sonuçları

Tudjmanın Bosna Hersek'e ilişkin yürüttüğü bu düşmanca politikanın elbetteki bir bedeli vardı ve bu Bosna Hersek'teki Hırvatlık için tam bir felaket olur. Bu politika'da bir dönüm noktasına ulaşılması, kesinlikle Tudjman'ın onayı olmadan mümkün değildi. 93 İlkbaharında VO-Planının ilanından sonra müslüman-Hırvat koalisyonunun bozulmasında, Şubat 94'te geri çekilmeye zorlanan Bosnalı Hırvatların lideri Boban'ında büyük zorunluluğu vardı. Akıllı ve stratejik düşünen hırvatların izlediği müslümanların doğal müttefikleri oldukları tezi Başkan'ın ve onun piyonu Boban'ın kafasında hiç bir zaman yer bulamadı.

1992 başında Hersek-Bosna Cumhuriyeti'nin ilanından sonra Saraybosna için kabul edilmez düşmanca bir tavrı benimsemeleri, bundan sonra ise Hırvatların etnik açıdan karışık bölgelerde temizliğe başlamaları, halkı göçe zorlamaları ve Boşnak köy kasabalarını işgal etmeleri süreci başlamıştı.Bu politika ile başlangıçta Hersek ve Posavina'nın Hırvatistan'a ilhak'ı amaçlanmıştı. Daha sonra ise Posavina'dan vazgeçilip sadece Hersek'in ilhak'ı yönünde çaba sarfedildi.

Başkan'ın Sırplarla Bosna Hersek'i paylaşma hesabı tutmadı. Sırplar işgal ettikleri toprakları ellerinde tutabilirlerken, Hırvatlar Yaz 93'ten beri Boşnaklarla giriştikleri savaşta sürekli toprak kaybettiler. Bugün ellerinde sadece Hersek kaldı. Travnik, Bugajna, Kakanj ve en son olarak da Vares'i tamamen kaybedip çekilmelerinin yanında, Boşnaklar saldırılarını orta-Bosna'daki Novi Travnik, Vitez ve Busovaca'ya yoğunlaştırdılar. Aynı şekilde Zepçe ve Kisaljah'ta Armija Bosna Hersek tarafından kuşatıldı. Sadece Orta-Bosna'dan 120.000 Hırvat göç etmek zorunda kaldı. Bu politika sonucu Bosna Hersek'te yaşayan 900.000 Hırvattan 600.000'i ya göç etmek zorunda kaldı, ya da öldüler. Geri kalanlar ise kuşatılmış şehirlerde -köylerde yaşamaya mahkum edildiler. Ayrıca buna bir de ülkenin uluslararası sahnede karşılaşlığı zorlukları eklemek gerekir.

Bosna-Hersek ve ekonomik kaynakları*

Prof. Dr. NAZİF KUYUCUKLU**

Bosna-Hersek'te iki yıldır bir iç savaş sürmektedir. Boşnak müslümanlar dışındaki iki azınlık, geçim ve savaş kaynaklarını hemen diplerindeki anavatanları olan devletlerden sağlamaktadırlar. Aslında her iki azınlık da mümkün olduğu kadar büyük toprak parçasını koparıp anavatanlarına katmayı hedeflemektedirler. Biz bu yazıda ülkedeki bu savaş, sonra da ülkenin ekonomik kaynakları üzerinde durmak istiyoruz.

1- Bosna-Hersek Cumhuriyeti ve Bağımsızlığı

Yugoslavya federasyonuna bağlı bir cumhuriyet iken, Bosna-Hersek bu federasyonun çözülüp Slovenya ve Hırvatistan'ın pek zor olmayan ayrılmasından sonra, o da bağımsız bir devlet olmak isteğiyle 15 Ekim 1991'de parlamentosunda egemenlik deklarasyonunu kabul ederek 29 Şubat 1992'de referandumla halkın onayını almıştır. Yeni bağımsız Cumhuriyeti ABD ve Avrupa topluluğu ülkeleri 7 Nisan 1992'de tanımış,[1] bunları da daha sonra bir çok ülke izlemiştir. Ancak bilindiği gibi, daha bağımsızlık kararı alınır-alınmaz Sırp azınlık tarafından bu yönde büyük bir direnişle karşılaşılmış, referanduma karşı büyük bir tepki gösterilmiş, o günden bu yana ülkede bir cehennem yaşamı yaşanmıştır. Uzun süre, yoğun oldukları bölgelerde Hırvat azınlıkla da savaşılmışsa da, Sırp saldırıları hiç durmamıştır.

Birleşmiş Milletlerin yörede barışı sağlamak için, çözülmeden sonra Sırbistan ve Karadağ'ca yeniden oluşturulan mini Yugoslavya Federasyonuna -özellikle Sırbistan'a- uygulanan ambargonun çok anlamsız olarak Bosna-Hersek'i de kapsaması, aslında canlarını bile koruyamayacak silahsız Bosna-Hersek müslümanlarının, zaten her türlü silahı olan ve hemen yanıbaşlarında silah üretimi yapan Sırp ve Hırvatlarca yokedilmelerine hizmet etmiştir. İki yıldan beri süren savaş döneminde ikiyüzbin müslüman ölmüştür. Müslüman kız ve kadınlara yapılan tecavüzler, hamile bırakılmalar ve manen çökertme işkence ve işlemleri, Batı basınında sergilemiş, bu durum onları bile şaşırtmıştır. Tüm bunlar Avrupa'nın ortasında ve sözüm ona insan haklarından en çok sözü edilen bir dönemde olabilmiştir.

Sırplar burada koşulları lehlerinde tutabilmek için her şeyi yapmışlardır. Önce din yönünden yürüyerek, Osmanlıyı da aşağılayarak Bosna-Hersek'te, yani Avrupa'nın ortasında bir islam devletinin kurulacağı imajını vermişler, kendilerinin hıristiyanlığı koruduklarını söylemişlerdir. Burada köktenci bir islam cumhuriyetinin kurulacağı propagandasını yapmışlardır. Sonra, bir kaç kez yapılan ateşkes görüşmelerinde de hep barış yanlısı görünerek zaman kazanıp durumlarını takviye etmiş, sonra da daha büyük güçlerle saldırmışlardır.

Bazı ükeler de, bu arada özellikle ABD Müslümanlarla (Boşnaklarla) Hırvatlar arasında Bosna-Hersek'te bir federasyon oluşturulmasının en iyi çözüm olacağını düşünmüşlerdir. Türkiye de bu görüşün görüşün oluşturulmasında önemli katkılar yapmıştır. Bilindiği gibi geçtiğimiz aylarda Washington'da taraflar arasında bu konuda anlaşma imza edilmiştir. İstedikleri takdirde daha sonra Sırpların da buraya katılabilecekleri belirtilmiştir.

Böylece Bosna-Hersek Cumhuriyeti, yapısında bulundurduğu aynı dili konuşan ama ayrı üç dinsel grup (Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Sırplar ve Katolik Hırvatlar) tarafından üç devletçik'e ayrılma durumu ile karşı karşıya kalınmıştır. Önce Müslümanların tamamiyle ortadan kaldırılması gündemdeyken, Hırvatlarla bir federasyon anlaşmasına gidilmesi, Sırplar karşısında bu iki grubun gücünü arttırmıştır. Hatta,

* İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 6 (Ocak 1994)

** İ.Ü.S.B.F. İktisat Bölümü İktisat Politikası Anabilim Dalı Başkanı

1 The World Almanac and Book of Facts 1994, An Inprint of Funk and Wagnalls, New Jersey, sy. 745.

müslüman ve Hırvatlar mayıs 1994'te Sırplara karşı ortak savunma hareketleri bile başlatmışlardır. Anca Sırplar, ilerde masa başı görüşmelerinde daha güçlü olabilmek için hep daha çok toprak zaptetmek istemişler ve istemektedirler. Sırplar en büyük desteği gerek "barış gücü" olarak içerde, gerek "Güvenlik Konseyi" olarak dışarda Birleşmiş Milletlerden, Ruslardan görmüşlerdir. Bu destekler sonucunda NATO'nun müdahalesine de zaten pek inanmamışlardır.

İnsan haklarına bağlılıklarını sık sık yineleyen Avrupa ülkelerinin gözü önünde bir "jenosid" işlenmektedir. Ortadan kaldırılmak istenen müslüman bir toplum olmasaydı Avrupa yerinden oynardı diyen bizzat Batılılardır.

Dünyanın gözü önünde Sırplar Bosna-Hersek topraklarının % 70'ini işgal etmiş, yıldırma ve yoketme girişimlerini günümüzde de sürdürmektedirler. Şimdi bizzat Bosna-Hersek Başbakanı Sladziç, düzenlenecek bir konferansta ülke topraklarının % 49'unun Sırplara terketmeye zorlanacaklarını bildirmektedir.[2] Rusların yanında ABD'ninde aynı görüşte olduğu bildiriliyor. ABD Dışişleri Bakanı "Boşnaklara karşı sorumluluğumuz sürmektedir" demekle birlikte, bir ükeyi desteklemek için sadece insancıl duygu ve düşüncelerin yetmediği, bu nedenle de Rusya ile anlaşarak AB (Avrupa Birliği)nin önerdiği yukarıdaki öneriye katılmayı yeğlediği anlaşılmaktadır.

2 Cumhuriyet, 15.5.1994, sy. 11, "Siladziç: ABD ihanet etti, ABD ile Rusya Bosna ve Hırvatlara % 51 toprak bırakan AB planını kabul etti.

2- Bosna-Hersek'te İktisadi Kaynaklar

Başta daha belirtelim ki, bu konuda elimizde veriler çok sınırlı ve biraz eskidir. Ama hiç olmamaktansa yine iyidir. İktisadi kaynakları ele alırken birkaç noktada bunlar üzerinde duracağız:

a) Nüfus: 1981 Nüfus sayımına göre Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde 4.12 milyon insan yaşamakta olup, bunun % 39.5'ini Müslüman Boşnaklar, % 32'sini Sırplar, % 18'ini Hırvatlar, % 10 küsurunu da Yugoslavya'daki öteki uluslar oluşturmuştur.[3] Başka bir kaynak da aynı oranları vermektedir.[4] Ayrı bir ulus anlamında Müslümanlar (Boşnaklar) % 40, Sırplar % 32, Hırvatlar % 18, Yugoslavlar (belirlenememişler) % 8'dir. Bu dağılımın daha önce nasıl olduğuna dair elimizde pek veriler yok. Bununla birlikte 1910 yılında Avusturya-Macaristan nüfus sayımına atfen, birinci dünya savaşı öncesinde Bosna-Hersek toplam nüfusunun 1.9 milyon olduğu, bunun % 43.5'inin Ortodok, % 32.4'ünün Müslüman, % 22.8'inin Katolik, geri kalanın da ötekiler olduğu bildirilmektedir.[5]

Ülkede faal nüfus hakkında per veriler yoktur. Ancak eski verilere bakılırsa, örneğin 1953'te bu oran % 42.5, 1961'de % 39.2, 1971'de de % 36.7'dir.[6] Bu veriler aktif nüfus olarak verilmekteyse de, bunlar herhalde "fiilen çalışanlar", yani "işgücüne katılma" anlamındadır. Yukarıda son tarihte, yani 1971'de bu oranın Yugoslavya'da en yüksek olduğu cumhuriyetler, Sırbistan % 51.5, Slovenya % 48.4, Hırvatistan % 45.5'tir. En düşük olduğu yerler ise Kosova % 26, Karadağ % 32.7'dir.

3 Facts about Yugoslavia, Published by the Federal Secretariat for Information, Belgrade, 1982, s. 81.

4 Ekonomoçeskaya Geografiya Zarubejnih Sotsialistiçeskih Stran, Pod Redaktsiey N.V. Alisova, EB. Valeva. Izdatelstvo Moskovskovo Üniversitata, 1984, sy. 301.

5 A Short History of Yugoslavia, Ed. by Stephen Clissold, Cambridge, At the University Press, 1966. sy. 71'de 1 no'lu dipnot.

Bosna-Hersek'te çalışan bu nüfusun iktisadi kesimler arasında dağılışı hakkında da elimizde yeni veriler yok. 1971'e göre ele aldığımızda durum şöyledir: Tarımda % 45.3, sanayi'de % 16.4 geri kalanı da hizmetlerdedir.[7] Bununla birlikte buraya, yani çalışanlara dahil % 9.2'lik bir oranın "geçici" olarak dışarıda çalıştığı bildiriliyor.[8] Tarımda çalışanların en yüksek olduğu Cumhuriyetler Sırbistan % 53.5, Kosova % 52.3, Sanayide çalışanların en yüksek olduğu Cumhuriyet ise, Slovenya (% 32.3)dir. Sanayide en düşük işgücü oranının bulunduğu yerler ise, Kosova (% II.8), Makedonya % 14.6)dır.

Değindiğimiz bu çalışanların, çalışmada durumlarını ele aldığımızda, bunların % 44.9'u ücretli, % 22'si kendi hesabına çalışanlar, % 23.5'i yardımcı aile bireyleri, % 03'ü işveren durumunda, % 9.2'si de yukarıda değindiğimiz "geçici" olarak yurtdışında çalışanlar, bunların

6 "Yugoslav Survey, A Record of Facts and Information, Quarterly", 3, Volume XVI, Aug., 1975, Published by Yugoslovenski Pregled Publishing Hause, sy. 4

7 Ibid. sy. 18, Tbl. XIX.

8 Ibid.

da herhalde tamamına yakını ücretli olarak çalışmaktadırlar.[9]

Ücretlilerin en yüksek olduğu Cumhuriyetler % 69.7 ile Slovenya, % 53.6 ile Hırvatistan, % 53.4 ile Karadağ'dır. En düşük olduğu yer de % 39.6 Kosova'dır. Yardımcı aile bireylerinin en düşük olduğu Cumhuriyet de % 9.1 ile Slovenya'dır.Sanayileşmiş ülke veya yörelerde, yardımcı aile bireyleri az, tarıma dayalı yerlerde ise yüksek olmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde ücretlilerin oranı da yüksek olmaktadır. Ancak yukarıdaki veriler Sosyalist Yugoslavya dönemine ait olduğundan (gerçi öteki sosyalist ülkeleri göre eski Yugoslavya daha esnek bir sosyalist yapıya sahipti) örneğin tarımsal bir yapıya sahip olduğu halde Kosova'da ücretlilerin payı yine de oldukça yüksekte gözüküyor. Bu durum Kosova nüfus düzeyi ve toprak varlığının yapısından da kaynaklanabilir.

Bosna-Hersek Cumhuriyetinde doğal nüfus artışı 1977'de % 1.2 olmakla, o tarihte tüm Yugoslavya ortalaması olan % 09'un üstündeydi.[10] Ancak 1987'de Bosna-Hersek'te doğal nüfus artışı hızı % 092 olarak verilmektedir.[11] Kaynaklarda, müslümanlara özgü herhangi bir doğal nüfus artış hızına değinilmemektedir.

9 Ibid. sy. 19, Tbl. XXI.

10 The Socialist Republic of Bosnia and Herzogovina, Facts, Saraevo, 1984, sy. 11.

11 Statistical Pocket-Book of Yugoslavia, Beograde, 1988, sy. 42.

Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı 1981'de Yugoslavya ortalaması % 9.5 iken, Bosna-Hersek için bu oran % 14.5 olarak verilmektedir.[12] En yüksek oran ise, % 17.6 ile Kosova'ya aittir. Slovenya'da ise % 08'dir.

b- Doğal Kaynaklar: Bosna-Hersek 51.129 klm. karelik bir alanı kapsamaktadır ki, bu eski Yugoslavya'nın % 20'sini oluşturuyordu.[13] Ülkenin toprakları doğal kaynaklar bakımından komşu öteki Cumhuriyetlerden çok zengindir.

Bir kere hidro kaynaklar açısından büyük bir güce sahiptir. Hidro elektrik üretim gücünün 16-18 milyar klws., yani eski Yugoslavya'nın hidro gücünün % 25'ini oluşturduğu belirtiliyordu.[14] Bu kapasitenin dörtte birinin kullanılmış olduğu belirtiliyor. Ülkenin en önemli akarsuları olan Neretva, Drin, Trebişnica, Vrbas, Pliva, Una ve Sava'nın enerji üretimi ve sulama bakımından küçümsenmeyecek kapasiteye sahip olduklarına değiniiyor. Sonra ülke orman varlığı açısından da zengin bir ülkedir. Ülkenin toplam alanlarının yarısına yakınını,

yani 2.36 milyon hektarı ormanlar oluşturuyor. Bu gibi rakamlar, örneğin bizim ülkemize göre küçük gözükebilir. Ancak orman varlığı açısından ele alınırsa 300 milyon metreküp bir varlığın olduğu belirtiliyor ki, bu hektar veya dekar verimi bakımından bizim çok üstümüzdedir. Bosna-Hersek ormanlarının eski Yugoslavya ormanlarının % 35'ini, toplam kereste üretiminin de % 30'unu oluşturduğuna değiniliyor.[15] Bosna-Hersek toprakları maden bakımından, özellikle bazı maden rezervleri bakımından çok önemlidir. Nitekim, eski Yugoslavya'nın toplam demir cevheri rezervinin % 85'ini, kömürün % 40'ını, boksit rezervinin de % 40'ını, asbestin % 60'ını, kaya tuzunun ise % 100'ünü yapısında bulundurmaktadır.[16] Bu arada ülke ayrıca önemli kurşun-çinko, barit ve mineral rezervlere sahiptir.

c- İktisadi Durum: Somut olarak iktisadi duruma gelince, mevcut kaynaklara dayanılarak Bosna-Hersek'te ekonomide önemli gelişmeler sağlanmış olduğuna değinilmiştir.

Federal Kalkınma Fonu, Bütçe kaynakları ve Cumhuriyetin kendi özel fonları olmak üzere, finansman kaynakları sağlanmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyette, kaynaklar da dikkate alınarak dengeli bir kalkınmaya önem verildiği belirtilmiştir. Öncelikle yapım sanayii, bu arada enerji ve metalürji ele alınmıştır. Enerjide elektrik üretiminin 1980'de onbir milyar klws. olduğu belirtiliyor. Zenica Demir-Çelik Sanayii kurulmuş ve bu tesis Yugoslavya toplam üretiminin % 33'ünü sağlamıştır. Demir dışı metal, örneğin boksit üretimi (Doğu Bosna, Yayçe, Bosanska Krupa), Kurşun ve Çinko üretimi (Srebrenica), Alumina üretimi (fabrika Mostar ve Birçe, Zvornik yakınında) de önemlidir.

Metal dışı sanayilerde ve Kimya sanayiinde de önemli gelişmeler sağlanmıştır. Tuzla'da ilkel maddesi tuz olan bir çok ürün üreten sanayi kuruluşları meydana getirilmiştir. Yine Tuzla bölgesinde kok ve burada yan ürün olarak sun'i gübre gibi ürünler üretilmektedir.

Metal sanayiinde de belirli gelişmeler elde edilmiştir. Elektrik ölçüm aletleri, büro eşyaları üretimi, soğutma tesisleri, televizyon ve radyo vb. ürünler üretimi gelişmiştir.

Tarım Aletleri sanayii, Ölçüm Aletleri Sanayii, bu arada orman ürünleriyle ilgili olarak selüloz ve kağıt sanayiinin de önemli düzeyde geişmiş olduğuna değiniliyor. Tarım kesiminde de çok önemli dönüşümlerin olduğu belirtiliyor. Önceleri toprakların büyük bölümü Müslüman Boşnakların elindeyken, mülkiyet yapısı giderek değiştirilmeye çalışılmış, özellikle son 1946 da yapılan toprak raformunda tarımsal işletmelere 10 Ha, yani yüz dekar üst sınırı getirilmiş, bunun üstündeki topraklar alınmıştır.

Eski Yugoslavya döneminde Bosna-Hersek'te de tarımsal toprakların % 85'i Özel kesimde toplanmış, bunun dışında kalanlar ise Kooperatifer gibi toplumsal örgütler olarak işletilmiştir. Özel işletmelerde de yeni teknoloji ve girdilerin kullanılmış olduğuna değiniliyor. Tarımsal nüfus azalmış ama tarımsal üretim üç kat artmıştır. Ormansal üretimin de her yıl 5-6 milyon metre küp olduğu belirtiliyor.

Sosyal Hasılanın kesimlere göre dağılışı da 1986'da tarım % 13.1, yapım sanayii ve madencilik % 49.3 olarak veriliyordu. Yugoslavya ortalamasında tarım % 14.4, yapım sanayii ve madencilik % 43.3'tür.[17] Ancak aynı tarihte kişi başına sosyal hasıla Yugoslavya ortalaması yüz olarak ele alınırsa, Bosna-Hersek'te bu oran 68.6'ya düşmekte, Makedonya'da 66'ya, Kosova'da 28.1'e inmektedir.[18] Hırvatistan'da ise 125'e, Slovenya'da da 202.7'ye çıkmaktadır.

Bosna-Hersek'te 1980'de kişi başına gelirin de 1.280 ABD Doları olduğu belirtiliyordu.

Yukarıdaki kaynakları dikkate aldığımızda, Bosna-Hersek Cumhuriyetinin bunlardan yeterince yararlanabildiğini düşünmek zordur. Bu kaynaklar iktisadi gelişmede çok önemli bir potansiyel görünümündedir. İç savaşın bu denli yoğun olmasında bunların da önemli payı olsa gerektir. Bunların nasıl paylaşılacağını da gelecekteki durum gösterecektir.

12 Ibid. sy. 41.

13 Opcit. Facts about Yugoslavia, 1982, sy. 81.

14 Ibid. sy. 83.

15 Ibid.

16 Ibid.

17 Opcit. Statistical Pocket-Book of Yugoslavia, Beograde, 1988, sy. 55.

18 Ibit.

ALİ BAYRAMOĞLU İLE RÖPORTAJ

Makedonya ve Arnavutluk keşfedilmeyi bekleyen iki pazar

ÇERÇEVE: İsterseniz önce Balkanların Türkiye açısından taşıdığı önemle konuya girelim. Balkanlar bölge olarak nasıl bir öneme sahip?

A. BAYRAMOĞLU: Birinci olarak Balkanların bize karşı önemi çok ciddi bir din, dil ve kültür bağımızın olmasından kaynaklanıyor. Tarih boyunca, 13-14. asırlardan bu yana, oralarda bizim atalarımız yaşamış, ve atalarımızın yaşamış olduğu yerlerde yapmış olduğu imarlaşma, meskenleşme, yaşantı tarzları hepsi bizim gibi. Biz o ülkeleri gezdiğimiz zaman kendi ülkemizden farklı bir yerde olmadığımızı hissettik.

Dil birliği noktasında ise, bilhassa Makedonya'da, bizler gibi rahatça konuşabilen, her türlü konuda anlaşabileceğimiz Türk ve Arnavut kökenli insanlar var ve bunların her birisi Osmanlı'ya hayran ve Osmanlı neslinin devamı olan Türk milletine de özellikle aynı ilgi ve alakayı gösteriyor.

Tabii tarih boyunca gelen beraberliğimizin bir başka yanı da ekonomik beraberliğimiz. Aynı ülke içinde yaşayan insanlar olmak münasebetiyle bu ülkelerle ciddi bir ekonomik bağlılık da vardı.

İşte hem sosyal hem ekonomik yönlü inceleme düşüncesiyle bir Balkan seyahati tertip ettik. Gitmişken iki ülkeyi beraber gezelim dedik. Toplam altı günlük bir seyahatle Makedonya ve Arnavutluk gezisini tertip etmiş olduk.

ÇERÇEVE: Bölgenin ekonomik ve ticari potansiyelinden bahsedebilir misiniz?

A. BAYRAMOĞLU: Şimdi çok ciddi ekonomik potansiyelden bahsetmek mümkün değil. Çünkü ekonomik potansiyel aynı zamanda nüfusla da özdeştir, eşdeğerdir. Makedonya'nın nüfusu toplam 3 milyon 100 bin civarında, Arnavutluk'un nüfusu ise 3 milyon 400 bin civarında. Yani ikisini birleştirirseniz belki bizim Ankara kadar, belki Ankara'dan biraz büyük bir şehir konumunda. Ama diğer ülke insanlarının avantajlı olduğu bir konu var. Orada üretilen malların bir çoğunun eski teknoloji nedeniyle kalitesi düşük ve maliyeti yüksek. Bu noktada Arnavutluk çok daha kötü durumda. Yani iyi bir pazar potansiyeli var. İnsanlarda alımgücü var. Ülke ekonomisi açısından değerlendirirseniz ekonomileri de Türkiye'den çok kötü değil.

Gerçi sanayileri vb. konularda durumları çok iyi değil ama, genel ekonomik durumları ele alındığında bu ülkelerin dış borçları yok, yatırım yapmaya elverişli yabancı sermaye çekme imkanları var, bu çerçevede sanayici ve işadamları için gözardı edilmemesi gereken bir potansiyel mevcut.

Bu noktada bilhassa MÜSİAD'lı işadamlarının pazar olarak değerlendirebileceği, kaliteli mallar satabileceği iki ülke olarak düşünülebilir.

ÇERÇEVE: Bu noktada Türk işadamlarına önerebileceğiniz somut sektörler, iş alanları var mı?

A. BAYRAMOĞLU: Sektör bazında dört tane sektör söyleyebilirim. Birinci sırayı inşaat alıyor, inşaat ve inşaat malzemeleri, İkinci sırada tekstil, üçüncü sırada gıda ve dördüncü sırada da hizmet sektörü geliyor. Hizmet sektörü olarak gerek sağlık, gerek eğitim, hukuk, taşımacılık hangisi aklınıza geliyorsa bu alanlarda son derece yetersizler. Çünkü bu hizmetlerin bir çoğu eski rejim döneminde devlet kanalıyla yapılan işlerdi. Hizmet sektöründeki iş adamları da bu alanlarda girişimlerde bulunabilirler. Ama çok ciddi bir inşaat potansiyelini yine vurgulamak istiyorum. Eğer tabii arsa problemlerini çözebilirlerse.

ÇERÇEVE: Gezideki gözlemlerinize de dayanarak Balkanlardaki sosyal yapıyı değerlendirir misiniz?

A. BAYRAMOĞLU: Gerek Türkiye'de gerekse Dünyada MÜSİAD kanalıyla yapmış olduğumuz gezilerde gördüğümüz bir nokta var, insanlar bilerek veya bilmeyerek Türk insanından çok şey bekliyorlar. Bu beklentileri ekonomik olarak da var, sosyal olarak da var.

İslamiyete son derece yakın bir Makedon topluluğu var, şuurları da çok iyi, yerinde. Bunun yanında Arnavutluk'da son derece berbat bir yaşantı tarzı var. Çok dejenere olmuş bir toplum. Bunun içinde mücadele ederek İslam'ı unutturmamaya çalışan üç-beş tane cengaver insan. Bu noktada halkın da islami düşünceye, duyguya aç olduğunu gördük, samimi yaklaşımlarını gördük. Ama yetmiş yıllık tahribat, eğitim sistemindeki bozukluklardan dolayı orta kuşak ve üstünün hakikaten İslam'dan yoksun olduğunu gördük. Genç jenerasyona, yeni yetişen nesle çok ciddi bir şekilde eğilmek, o ülkelerdeki nüfusun azlığından istifade ederek çok yaygın bir eğitim seferberliği yapmak faydalı olabilir. Yoksa, bunu Yunanistan şu anda her iki ülke için yapıyor. İtalyanlar da yapıyor. Yani yoğun bir dini misyon faaliyeti var. Bu misyon faaliyetine karşılık da müslümanların ve müslüman ülkelerin bu ülkelere yönelik çok ciddi çalışma programlarına girmeleri gerekir.

ÇERÇEVE: Bölgeye dönük çalışmalarda Türkiye'den giden insanların diğer ülkelerden gelenlere kıyasla bir avantajı olduğu söylenebilir mi?

A. BAYRAMOĞLU: Eğer eski Sovyet Cumhuriyetlerine öncelikle giden işadamlarının yaptığı gibi Türk imajını çok kötü şekilde yaymazlarsa, Türkiye'den gidecek insanlar o ülkelerde her zaman itibar göreceklerdir. Yalnız beraberlerinde insanlık getirmeleri, kalite getirmeleri, iyi niyet getırmeleri lazım; eğer bu insanlar kapkaççılık ve kısa zamanda zengin olma düşünceleri ile hareket ederlerse, veya Türkiye'den onlara gitmek yerine onların gelip mal almaları gerektiği düşüncesiyle hareket ederse onların işportadan aldıkları kalitesiz malları ülkelerine taşımalarını biz engellemez isek zannediyorum birkaç yıl içinde onların da Türkiye'ye bakışları değişebilir. Zira bizatihi müşahade ettiğimiz bazı konular var. İşportadan alınan kalitesiz mallar orada Türk mallarının tamamı hakkında yanlış bir intiba oluşturuyor. Biz de bu nedenle bizatihi başta tekstil ve gıda sektörü olmak üzere o ülkelere mal satanların kaliteyi hiçbir zaman gözardı etmemeleri gerektiğini, mutlaka bir gün kaliteli malın, daha pahalı da olsa, aranan mal olacağı kanaatindeyiz.

ÇERÇEVE: Son olarak geçtiğimiz günlerde yaptığınız geziyle ilgili, gezinin sonuçları bakımından bir değerlendirmesini yapar mısınız?

A. BAYRAMOĞLU: Değerlendirmeyi üyelerimize yönelik haftalık mutad Cuma toplantısında yapmıştım. Genel manada kısa başlıklarla eğer düşünürsek; münferiden iş yapmaktansa üçbeş arkadaşın bir araya gelerek, değişik sektörlerden de olabilir, bir şirket kurmalarının yararlı olabileceğini düşünüyorum. Böylece hem riski paylaşmaları hem de şirket sahiplerinin münavebeli olarak orada işin başında bulunmaları mümkün olabilecektir. Eğer münferiden giderlerse çok iyi işler de yapabilirler, kötü neticelerle de dönebilirler.

Bu vesile ile MÜSİAD üyelerinin, gerek sektörler bazında gerek farklı sektörlerden birbirleri ile uyumlu insanların oralara yönelik faaliyet yapmalarını, birkaç seyahat daha düzenleyerek ülkeleri ve insanları tanımalarının uzun vadede ekonomik ve sosyal açıdan çok faydalı olacağı kanaatindeyim.

Bir pazarlama kavramı:

İLHAN ÖKSÜZ

Müşteri temsilciliği

"Herkes bir şeyler satarak yaşar"

(R. L. STEVENSON)

İşletmeler fonksiyonlar bütünüdür ve ekonomik hayatımızın en küçük birimleridirler. Bu fonksiyonlar karşılıklı koordinasyon içerisinde çalışarak, işletmenin hedeflerini yakalamaya çalışırlar.

İşletmelerin hedefleri arasında, uzun vadede ortalama karı yakalamak, İşletmeden beklentileri olan çalışanlar ve üçüncü şahısların beklentilerine cevap verebilmektir. Bu cevap verme işlemi devam ettiği süre içerisinde işletme hayatiyetini sürdürür. Temel fonksiyonlar arasında Muhasebe, Üretim, Finansal yönetim, Pazarlama gibi fonksiyonlar gelir. Pazarlama dışında tüm fonksiyonlar işletme içi bilgilerle çalışırlar. Muhasebeye konu olan bilgiler işletme girdileridi. Üretime konu olan hammaddeler ve yardımcı maddeler yine işletme girdileridir. Bunlar sistem dahilinde, karşılıklı etkileşim içerisinde kaydedilir ve işletme akışı sağlanır.

Pazarlamanın farkı nereden doğuyor?

Pazarlama ilminin işletmeler içerisinde modern anlamda yeralması, fonksiyonel biçiminin tanımlanması çok yeni bir kavramdır. Yani pazarlamanın satıştan ayılarak, tüketici arzu ve ihtiyaçlarını gözeten, toplumsal faydayı, kaynakların en verimli bir şekilde kullanılmasını öngören, tüketici ve pazarlama araştırmalarını içeren, reklam ve tutundurma gibi kavramları, bünyesinde barındıran hali çok yenidir. Bilhassa ülkemizde yeni yeni pazar ekonomisine geçilirken, firmalar pazar araştırması, reklam, piyasa analizi gibi fonksiyonların yönetilmesi için organiasyon şemalarında bölüm ayırmışlardır. Artık yatırımlara gidilirken öncelikle Pazar araştırmaları, bölgenin, ulusal sınırlar içerisinde ve dünyada tüketicilerin arzu ve istekleri gündeme alınıyor. Bu tespitleri yapabilmek için girişimciler çok büyük maliyetlere katlanıyorlar. Aynı zamanda tüketici tercihlerini etkileyebilmek için çok yüksek tutarlarda reklam harcamalarına gidiyorlar. Pazarlama yönetimi ne reklam, ne satış, ne de piyasa araştırmasıdır. Gerçekçi bir Yönetim bütün bunların, hedefler doğrultusunda, işletme amaçlarına uygun olarak kullanmaktır. Yani pazarlamayı yönetmektir. Her firmada gelişen şartlar içerisinde en önemli fonksiyonunun pazarlama olduğu görülmektedir. Dünyanın küçülmesi, sınırların kalkması ve dünya ticaretinin globalleşmesi, üretimde ve faaliyetlerde insan (tüketici) unsurunu kıymetlendirmiş ve ekonominin odağı haline getirmiştir. Firmalar artık müşterinin kendilerine gelmesini beklemeyecek kadar pazarlamayı öğrenmişlerdir. Artık tüketici ihtiyaçlarını gidermek için piyasada birbirini ikame eden pek çok firmalar, bilinçlenmiş tüketici ve kıt kaynakları vardır.

"Dağ sana gelmiyorsa sen dağa git"

Demin de izah ettiğimiz gibi tüketiciler artık tüketmek için ille de bir tek firmanın kapısını vurmak zorunda değiller. Yani yukarıdaki atasözümüzde de olduğu gibi firmaların müşterinin ayağına gitmesi zorunlu hale gelmiştir.

Firmaların tutundurma faaliyetlerinin başında her ne kadar (yazılı, sözlü, hem yazılı hem

sözlü) reklam gelse de bu yol maliyetlerin yüksekliği nedeniyle her zaman tercih edilmez. Bilhassa teknolojik ve bilgiye dayalı mamullerde (bilgisayar, otomobil, üretim mallar, ara mallar) yüz yüze görüşmeler daha faydalıdır. Firmalar bu tür özelliği olan mallarda ve beğenmeli özelliği olan mallarda "Müşteri temsilciliği" vasıtasını kullanırlar.

Özelliği olan mallar: Satış çabalarının yoğunluğunun fazla olduğu mallar, fiyat ve değer özellikleri itibariyle ikame mallarının fazla olmadığı mallar. Müşteri satınalma sürecinin uzun olduğu mallar.

Beğenmeli mallar: Satış çabalarının nisbeten daha az olduğu mallar, müşteri satınalma sürecinin daha hızlı seyrettiği mallar

Müşteri temsilcisi ne demektir?

Pazarlama üreticiden tüketiciye uzanan bir köprüdür. Bu köprünün başında ve sonunda bulunan kişiye Müşteri Temsilcisi denir.

İyi bir müşteri temsilcisinin özellikleri

Temsil ettiklerini temsil ederler.

İyi bir diplomattırlar. Onlar geldikleri devleti, gittikleri devlette en iyi derecede temsil heyecanı taşıyan diplomat gibidirler. Sır saklarlar, firma bilgilerini gizlerler. Her doğruyu her yerde söylemezler. Zekidirler. Güzel giyinirler. Kibardırlar. Onurludurlar.

Kraldan çok kralcıdırlar.

Onlar, Firmasının çıkarını en iyi derecede gözetirler. Çünkü bilirler ki onların en ufak başarısı çalışanların, firmadan beklentisi olanların mutluluğunu artıracaktır.

Firma menfaatlerini korurlar. Diğer firmalarla kıyaslamaya tenezzül etmezler. Firma ziyaretine gittiklerinde, onların olduğu yerde firmanın haklarını koruyacak kimsenin olmadığı bilincindedirler.

Prezantaldırlar. Bilgilidirler. Şık giyinirler.

Müşteri temsilcisi, firmanın mali ve üretimsel kaynaklarını bilen, firma kültürünü psikolojik olarak taşıyan kişilerdir. Sattıkları malın özelliklerini bilirler. Diğerlerinden üstün olan yanlarını bilhassa vurgularlar. Analiz ederler, düşünürler, dinlerler, plan yaparlar, organizelidirler. Önceden ne konuşulacağını bilirler. Yalan söylemezler. Her doğruyu her yerde söylemezler. Gülmezler ama gülümserler.

Onun gerçek patronu müşterisidir.

O gerçek patronunun müşterisi olduğunu bilir ve maaşını müşterisinden alır. Onun görevi satmaktır. En iyi şartlarda satmayı görev bilir. Bu onun bilinç altına işlenir. Ama hiçbir zaman müşteriye mal satmaz. Müşteri satın alır. Randevularına zamanından önce ve sonra gitmez. Ziyaretlerinde planlıdır. Kiminle görüşüleceğini bilir. Boşa kurşun atmaz.

Farklı olmanın gereğine inanır.

O bilir ki pazarlama başlı başına bir fark gösterisidir. Sunuşta, ifadelerde, davranış biçiminde farklı olmanın heyecanını yaşar. O işini firması ve satacağı mamul veya hizmet olarak tanımlar. Araştırmaya ve okumaya özen gösterir, yenilikleri takip eder. Açık fikirlidir, fikirlere karşı saygılıdır, yanıldığı zaman özür diler.

DIŞİŞLERİ ESKİ BAKANI KAMRAN İNAN:

Türk dış politikası net bir hedefe yönelmiş değil

röportaj **NATIK AKYOL**

ÇERÇEVE: Biz MÜSİAD Dış İlişkiler Komisyonu olarak bir nevi Türkiye'nin fahri dış temsilciliğini kendi çabamızla götürmeye çalışıyoruz. Rusya, Orta Asya, Uzakdoğu, Kuzey Afrika ülkeleri hakkında ticari alanda bir takım çalışmalar içindeyiz. Üyelerimizin toplam sayısı da 1800'ü geçti.

KAMRAN İNAN: Türkiye genelinde mi?

ÇERÇEVE: Evet. Mümkün olduğu kadar içine kapalı olan tüccarı ve sanayiciyi dışa açmak gayreti içindeyiz. Güneydoğu meselesi, daha da önemlisi bir patrikane sorunu var. Zaman zaman yüksek sesle mecliste de duyuluyor, sizin bu konudaki değerlendirmelerinizi merak ediyoruz.

KAMRAN İNAN: Clinton'un mektubunda vardı. Sayın Başbakana gönderdiği mektupta 1. madde oydu, Patikhaneye kolaylıkların sağlanması gerektiğine dair.

ÇERÇEVE: Kolaylıklardan öte bir özerklik, bir devlet içinde devlet statüsü verilmek isteniyor.

KAMRAN İNAN: O Vatikan modelidir ve bizde yürümez.

ÇERÇEVE: Eminim ki yürümeyecektir. Ama bu ekonomik baskıların getirmiş olduğu talihsizlikler içinde ne kadar yol alacağımız konusunda endişelerimiz var. Bizim siyasi noktada dış temsilciliklerimizde mümkün olduğunca hem devlet hem de özel sektör olarak faaliyetlerimiz var; fakat biz dış temsilciliklerimizden yeterli desteği göremiyoruz. Gayretli temsilcilerimizin varlığına rağmen Mısır Büyükelçimizde bir gevşeklik seziyoruz, aynı gevşekliği Sudan'da da görüyoruz. Hatta oranın insanları şikayetçiler bu durumdan.

KAMRAN İNAN: Dağınık politika

ÇERÇEVE: Biz sizi fazla yormak istemiyoruz. Dış işlerindeki, planlama hakkında bizleri bilgilendirseniz; çünkü sürekli gündemimizdeki bir konu, sizden istifade etmek istiyoruz.

KAMRAN İNAN: Benim dış politikayla ilgili bir kitabım var bilmiyorum elinize geçti mi, onu incelerseniz istifade edersiniz. Kısaca şimdi Dış Ekonomik İlişkiler, Ticari İlişkiler bana göre Türkiye'nin burda büyük sıkıntısı var. Çünkü devlet kuruluşları arasındaki dış politika konusunda sanki bir yetki kavgası var. Eskiden Maliye Bakanlığı Türkiye'de Hazine Dış Ticaret müsteşarlığı bir nevi Dışişleri Bakanlığı olma hevesindeler. Dışarda hala 250 memurları var. Biz görevdeyken en son 20'ye kadar indirmiştik bizden sonra yine artırdılar ve her yerde bunun gibi sorunlar var. Münih'te en son 3 tane Hazine Dış Ticaret yetkilisi vardı, buradaki amaç devletin gerçekten dış ekonomik ve ticari ilişkileri olsa amenna.

Maliyeti yüksek tutmak değil kendi memurlarını dışta bir nevi mükafatlandırmak. Çünkü birinci dereceden olarak giden temsilci insanların %90'nı yabancı dil bilmiyor. Yabancı dilini bildiğiniz memleketin çalışma sistemini bilmezseniz en mutahasıp ülkeye gönderin bir kelime anlatıncaya kadar onu yerler. Dil bilmeden nasıl iş görürsünüz? 150 kişinin %90'nı uygun insanlar değil. Mesela benim yanımda Roma'da Büyükelçiyken Ticaret müşaviri Venedik'in ne olduğunu bilmiyor. İngilizce dert anlatmasını bilmeyenler gidip müzakere yapıyor. Yalnız orda mı? Hazine Dış Ticaret Ankara'da işte 42 tane Karma Ekonomik Komisyon kurdular. Ekonominin serbest olduğu bir dönemde onların müzakerelerini yaptık. Ama dil bilinmiyor. Tabi bu alandaki kayıplarımızın ne boyutlara var-

dığını tahmin etmek zor değil. Büyükelçilikler ekonomik bakımdan tamamen devre dışı kaldı. Halbuki yabancı Büyükelçiliklerde olan herşey Büyükelçide biter. Ben bakanken, hükümetteyken son Dalülfirarda bütün yabancı şirketlerle beraber ülkedeki Büyükelçiliklere gittik. Bizim Büyükelçilerimiz iş adamlarımızın dışarıdaki menfaatlerini korumaz, ilgilenmez, yapmaz, gitmez neden? Çünkü müşavir var efendim o yapsın. Bu yargıyı hükümet biraz düzeltti ama tam değil. Dünyanın hiçbir memleketinde Hazine müşaviriyle Maliye müşaviri yanyana değil bizde bunların yanında kültür müşaviriyle milli eğitim müşaviri de yanyana. Benim yaptığım hesaplarla bunların yıllık maliyeti 50.000.000 Dolar ve verdikleri külfet bu rakkama çok yakın. Kendi paranızla kendinizi teşhir ediyorsunuz. Bugün turizm tamamiyle turizm şirketlerinin elinde. Tüm seyahat acentalarının 50 tane tuizm müşaviri var. Ne yapar dışarıda, onun görüntüsüyle Türkiye yara alıyor. Çünkü yabancı gittiği zaman bilgi alamıyor. Konuşamıyor, dil bilmiyor. Belçika'daki bir dostum buradaki turizm büronuzu kapatın daha iyi dedi. Altı ay boyunca vitrinleri temizlenmemiş, peki, kimler gidiyor buralara gidenlerin hepsi himaye. Türkiye bu durumdan çok zarar görüyor. Bir başka şeyde Türkiye'nin dış politikasıyla dış ekonomik ilişkileri arasında irtibat kurulmuyor. Bir memlekete bir proje çizilmiş 1 milyar dolar bu durum o memleketle olan ilişkilerimizle irtibatlandırılmalı onun mukabilinde bir taviz veya hiç olmazsa tutumlarını istersin. Merhum ÖZAL zamanında İsveçliler İstanbul'da metro ihalesine giriyordu. Tabi aynı zamanda Türkiye'yi Avrupa konseyine şikayet etmeyi de ihmal etmiyorlardı. Dedi ki hayır ihaleye girmeyeceksiniz ve anladılar mesajı.

ÇERÇEVE: Politik şerri ticari şerre çevirme.

KAMRAN İNAN: Gayet tabi. Bir ara İspanya bize uçak satacaktı nihayetinde oldu. 650 milyar dolarlık proje ama İspanyol sosyalist milletvekilinin bize yapmadığı kalmamıştı. Bunu da hatırlattı sonunda nizama soktular. Bu olaylar istisna. Mesela git Amerika'ya bir helikopter projesine ama buna mukabilen Amerika Kıbrıs, Patrikhane, Yunanistan konusu açıyor. Burda Türkiye'nin en büyük zaaflarından biri de bu. Neden? Yönetimde koordinasyon yok. Herkes kendi başına buyruk sanki başka devletin temsilcisiymiş gibi çalışıyor da ondan. İkincisi bütün bunlarla paralel olarak Türkiye'nin davalarını takip etmek, sahip çıkmak lazım.

Türkiye'deki memur eski bürokrasi gibi çalışıyorlar. Burada vatandaş nasıl yokuşa sürülüyorsa orda da aynı, sadece aynı zihniyetleri biraz istisnai şartlarla rahatlık içinde yaşamak için gitmiş bir insan havasıyla. Oysa Türkiye'nin ve Dünyanın bu fikir ortamında Türkiye'nin milli kavgasını vermek lazım. Dışarda T.V.lere çıkan 1 ya da 2 Büyükelçimiz var.

Mesela ben Cenevre'de T.V.ye çıktığımda Bern Büyükelçisi rahatsız oluyordu. T.V.ye çıkacağız memleketin sorunlarını izah edeceğiz. Bu ruhta yok bunu da üzülerek belirteyim. Bir nevi memleketin meselelerine sırt çevirme. Buna mukabil bize has olanlarda dinamizm yok. Bizdeki bürokratik düzen aynen devam ediyor.

Orada oturup büroda rapor yazıyor. Halbuki artık bugünkü dünyada toplumlarla, partilerle, parlementerlerle, gazetelerle, fikir çevreleriyle görüşeceksiniz; yani bir memleketin basınıyla, televizyonuyla bir bütün oluşturacak ve kamuoyu oluşturan çevreleri kazanmaya, desteğini sağlamaya kendi meselenizi ona aktarmaya çalışacaksınız. Biz bunu yapmak istiyoruz. 1900'lerin diplomatik anlayışında hala hükümette, devletten devlete basın müşavirlerimiz var dışarda, işe yaramayan. Mahalli basınla ilişkileri sıfır. Büyükelçiliklerde basın müşaviri var, ancak basınla ilişkiler sıfır. Türkiye Bugün dış politikada en güçlü olması gereken bir durumdayken en zayıf durumda yeralıyor.

300 yıldan beri Türkiye tarihinin beklediği bir fırsat ayağımıza geldi. Yani Viyana dönüşünden 1683'ten beri Türkiye'nin dış dünyasıyla buluşma kapıları açıldı. Balkanlarda, Orta Asya'yla buluşma hayali içindeydi hepsini hayal kırıklığına uğrattık.

Çareyi başka yerlerde aramakta buldular. Bugün Balkanlarda ve Bosna-Hersek'te verilen bu kavga Osmanlı tarihine ve İslam dinine karşı, açıkça söylüyorum. Sırp liderlerinin söylediği açıkça şu; buradan Osmanlı ve Türk milletlerinin izleriyle İslam dinini sileceğiz. Gayet açıkça söylüyorlar. Kafkasya'daki olaylara, Ermeni tecavüzlerine seyirci kaldığı gibi bir nevi de teşvikçi oldu. Enerji satışı mukavelesi yaptı. Karadan Ermenistan'a yapılan yardımlara seyirci kaldı. Bunu gören Bosnalı'lar yeniden BDT'nin içine girmeye ve Türkiye'den ümitlerini kesmeye başladılar. Böylece tarihi bir fırsatı kaçırmış olduk.

Rusya Federasyonunun bu şekilde devamını mümkün görmüyorum. Rusya volkan gibi patlamaya devam edecek. Türkiye bugünkü şartlarda imkanlarını iyi kullandığı taktirde güçlü bir hükümet, güçlü bir demokrasi ile çevresindeki olumsuzlukları kırabilecek durumdadır. Fevkalade önemli bir rol oynayacaktır. Ama maalesef ürkeklikten, korkaklıktan bir türlü çıkamadık. Türkiye korkak bir memleket oldu.

Türkiye'de bir devlet politikası yok bunun için Türkiye'nin dış politikası, Dış İşleri Bakanı, Başbakan ve bir grup arasında kaldı. Bunun için de bakan'a ve hükümete göre politika değişiyor. Kıbrıs konusunda bile bir politikamız yoktur. Kıbrıs'taki başarımız Rumların doymazlığına kaldı. Eğer Cenevre'de yapılan hareketten sonra evet dense herşey bitecekti. Maraş konusunda da öyle.

Rauf DENKTAŞ bu noktada baskı altında. Güçlü olanın sözünü geçirdiği dünyamızda Türkiye başka çevrelerin baskısı altında sürekli taviz veriyor. Şimdi de taviz verip yardımı kaptı hükümet. Amerika'nın hoşuna gitti. Aslında kabulü mümkün olmayan bu rakam şekli de faiz sistemine bağlı, Amerika'nın bu muamelesine rağmen Türkiye taviz vememeli. Niye Türk-Amerikan ilişkileri Türk-Yunan ilişkilerine bağlı. Amerika neden tüm Yunan adalarını silahlandırarak Türkiye'nin güvenliğini tehdit ediyor. Türk hükümeti neden sessiz kalıyor, Rusların askeri durumuna NATO neden ses çıkarmıyor. Gerektiğinde tek taraflı silah kullanacaklarını söylüyorlar ne Türkiye'den ne de NATO'den tepki var.

ÇERÇEVE: Peki Efendim Süleyman Bey'in politikası olan susma, ses çıkarmama DYP'nin politikası mı?

KAMRAN İNAN: Türkiye dünyanın değiştiğinin farkında değil. Amerika ile ilişkilerini yeniden düzene koymak zorunda. 1960'da Roma'daki Büyükelçi İtalya'yla diplomatik ilişkileri kesmiş; yürümezsen çukura düşmezsin mantığıyla. 1960 yılında BM genel kurulunda Sovyetlere yapılan ağır tecavüzler karşısında KURUÇOV ayakkabısını çıkarıp sıralara vurmaya başladı, çünkü ülkesinin onurunu korumak zorundaydı. Hayran kaldım.

ÇERÇEVE: Efendim dış ilişkilerde sistem yok. Kimkimden çekiniyor? Kapalı kutu gibi duruyor.

KAMRAN İNAN: Eğer Dışişleri bakanı dünyada ne olup bittiğini bilen biriyse o zaman yukarıdan aşağıya iniyor. Bunun sebebi bakana iş yaptırmama. Bir gün Merhum Özal'a sizin için dışişlerini devre dışı bırakıyor diyorlar dedim. Cevabı, "ne sorsam hayır diyorlar cevap alamıyorum" dedi. Aslında bu durumu yadırgamamak lazım. Çok cesur adımlar attı. Cumhuriyet tarihinin en cesur dönemi ÖZAL dönemidir.

ÇERÇEVE: Peki sizce uzun vadeli bir dış politika dönemi içinde sadece kendi milletini kurtarma politikası izlemek ne derece doğru?

KAMRAN İNAN: Onu kitabımda açıkladım orada bulabilirsiniz.

ÇERÇEVE: Irak ambargosu. Güneydoğu'daki hayatı çok kötü etkiledi. Gerçi herkes bir şekilde ambargoyu deldi. Başka ülkelerde bunu yapıyor. Irak meselesinde Türkiye'nin durumunu açıklar mısınız?

KAMRAN İNAN: Hareket noktasında Türkiye'de bu iş yanlış anlaşıldı; Hükümet yanlış karar aldı. Boru kapattı deniyor. Bir defa 2 tane boru var. Birincisi 34 milyon tonluk kapasiteli, ikincisi 36 milyon tonluk, ikisi 70 milyon tonluk. Ambargo kararı çıkmadan birincisi kapatılmıştı. 6 Ağustosta ambargo kararı alındı, biz 7 Ağustosta kapattık. Yumurtalıkta yarım milyon tonluk kapasite var. Tanker sokmazsan, içerden çıkarmazsan bu durum ağır olur. Basra ambargosu hergün deliniyor. Irak konu bahis olduğunda kıyamet kopuyor. Yani çifte standart uygulanıyor. Bu çifte standartta dini bir unsura bağlanıyor. Bunu da açıklıkla belirtmek lazım. Yalnız bugün sahiplerinde bulunan petrolün Türkiye tarafından alınması ambargonun delinmesi değil, teknik bir konuda boruların çürümesini önler. Petrol dışarı gitmeyecek içerde kalacak. Amerika'da bu konuda müspet bir çalışma var. Delinme konusunda tabii ki milletlerarası şirketler; idare kuruluşları, çeşitli yolla tank, uçak, füze ilaç satanlar var. Türkiye bu konuda becerikli deseniz hayır çok iyi niyetlisiniz.

ÇERÇEVE: Biz Sudan'a gittiğimizde ticaret bakanlarıyla görüşürken, orası terörist ülke ilan edildi. Sanayicimizin burada yapacağı çok iş var. Fakat aramızda hiçbir ekonomik ilişki yok. Biz Afrika ülkeleriyle daha rahat ticaret yapacağımıza inanıyoruz. Fakat transfer meselesi var, riskler var. Devletin bu konuya da fazla eğilmediği kanaatindeyiz. Telekominikasyon meselesi var. Konaklayarak oraya gidilebiliyor. Kapatılan petrol kuyuları var. Niçin çalıştırılmıyor. Biz bunları başbakan ve cumhurbaşkanlarına ilettik. Bizim daha çok Afrika ülkeleriyle Ortadoğu ve Orta Asya Cumhuriyetleriyle ilişkiler geliştirmemiz gerekiyor. Fakat ihracatımızın devletten yeteri kadar destek görmediği kanaatindeyim. Tabii Türkiye'nin gerek dış politikası gerekse dış ekonomik gelişmelerin coğrafyası çok farklı. Bugün batı tutulmuş, Kuzey Amerika tutulmuş bunun yanında, yakın çevre memleketler. Fakat Afrika'da büyük bir ekonomik potansiyel var. İsrail'in, Afrika'nın ticaret merkezleri var, mal satıyor. Bizde ise birkaç tane var. Şimdi Paris'te Hazine dış ticaretin 11 tane müşaviri var. 6 tane Cenevre'de var hiçbir işleri yok. Afrika'da bir tane bile yok rahatlık var aynı rahatlık maalesef iş çevrelerinde de var. Rahmetli Özal bu kabuğu kırmıştı. Rekabete teşvik etti işadamlarını. Şimdi yine batı dış ticaretimizin bağlı olduğu bölge. Afrika'ya gitmediler, gitmek lazım. Ortadoğu'da Filistin-İsrail kavgasının yumuşamasıyla bir ufuk açılıyor. Devletin iş çevrelerine öncülük edecek politikalar geliştirmesi lazım. Yarın için hükümetin bu konuda da çalışmalar yapması gerekiyor.

Bu bölgede nasıl bir işbirliği yapılacak nasıl bir ekonomik bağımlılık projeleri geliştirilecek? İsrail dışişleri bakanı

ŞİMON PEREZ'in bir kitabı var; The New Middle East, (Yeni Ortadoğu) Türkiye bunun da farkında değil böyle günü birlik gidiyoruz. Bir hafta içinde 5 genel müdür ve 1 müsteşarın değiştirildiği bir başka memleket yok. Bu ancak ihtilallerle oluyor. Bu tabloyla tabiatiyle bu yarışın çok gerisinde kalırsınız. 4 milyon Norveçlinin üretimi 60 milyon Türkiye'ninkinden fazla. Yıllık ihracat (Norveç'in 32 milyar dolar ithalat 24 milyar da ihracat arada 8 milyar dolarlık bir fark var). Meselelerin temeline bakmak lazım. Türkiye üretmeden tüketen bir toplum. Türkiye'deki devlet israfını demokratik dünyanın hiçbir memleketinde gömek mümkün değil. Şu anda bu şartlar altında zaten nasıl ihracat yapılacağı şüphe götürür.

KAMRAN İNAN: Şimdi zaten Türkiye mal mübadelesinden çıktı para mübadelesine girdi.

ÇERÇEVE: Bakın biz Afrika gezimize işadamlarımızı ve gazetecilerimizi götürdük. Önümüzdeki dönemde Fas ve Tunus var.

-İsmini vermek istemiyorum bir dış işleri yetkilisi sizin burada ne işiniz var, dedi.

KAMRAN İNAN: Oysa Hong-Kong Trade'in dünya çapında 41 şubesi var. Devlet burada bu işleri yapıyor.

ÇERÇEVE:- Yani olaylar özel sektör gibi çalışıyor. MÜSİAD olarak bilinçliyiz en büyük sıkıntımız bilhassa Afrika'da, Orta Asya Cumhuriyetlerinde devlet desteği işadamlarının teşvik edilmesi meselesi.

KAMRAN İNAN: Başkonsolosun, zavallının işi diplomatik pasaportla uğraşıp onları gezdirmek, alış verişlerini yapmak.

ÇERÇEVE: Evet onu da gözlemledik zaten. Bu sohbet için çok teşekkür ederiz.

KAMRAN İNAN:Ben de.

Ekonomik kriz ve hatada ısrar

Yard. Doç. Dr. OSMAN DEMİR *

* Erzincan Hukuk Fakültesi Maliye Ekonomi Bl. Bşk.

A - KRİZİN BOYUTU

Türkiye ekonomisinde bugüne kadar yaşanan krizlerin, biri enflasyon, diğeri dövizdarboğazı olmak üzere aşağı yukarı şaşmaz iki boyutu vardır. Bu nedenle, 1994 krizinin derinliğini anlayabilmek için enflasyon oranı ve döviz kurlarını incelemek gerekir. DİE'ye göre, 1994'ün ilk dört ayında toptan eşya fiyat artışı Ocak % 5.3, Şubat % 10.1, Mart % 8.5 ve Nisan % 32.8 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre toptan eşyada 4 aylık enflasyon oranı % 87, yıllık enflasyon oranı % 125.3'dür. Oysa 1993'de bu aylardaki toptan eşyada enflasyon oranları; Ocak % 5.0, Şubat % 5.2, Mart % 4.8 ve Nisan % 2.8 kadardır (5 Mayıs 1994 tarihli basın). Diğer taraftan, 24 Ocak 1980 kararlarını takip eden Şubat ayında enflasyon oranı % 29.3 ve yıllık enflasyon oranı da % 107 olarak gerçekleşmişti. Buna göre, 1994 Nisan enflasyonu bugüne kadarki aylık enflasyonda bir rekor olmuşken, yıllık enflasyonda da rekor olacağı beklenmektedir. Ayrıca, 71 yıllık Cumhuriyet tarihinde 1988-94 dönemi kadar uzun süreli yüksek enflasyonlu bir dönem daha yoktur. Çünkü, bu dönemde yıllık enflasyon hiçbir yıl % 50'nin altında değildir.

Döviz kurlarına gelince, 1994'ün ilk üç ayında TL yabancı paralar karşısında hızla değer kaybetmiştir. Örneğin, 31 Aralık 1993'de 1 $ = 14458 TL ve 1 DM = 8348 TL iken (TCMB, Aylık İstatistik Bülteni, s. 40 Ocak/1994) 7 Nisan 1994'de 1 $ = 39853 TL ve 1 DM = 23245 TL'ye çıkmıştır (7 Nisan/1994 tarihli basın). Buna göre, yaklaşık üç aylık sürede Türk Lirası Dolar karşısında % 175 ve DM karşısında % 178 değer kaybetmiştir.

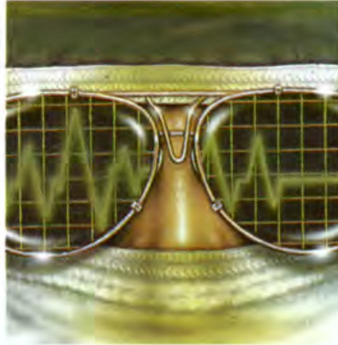
Enflasyondaki artışın büyük ölçüde kamu açıklarından, kamu açıklarının da kısmen KİT zararlarından kaynaklandığı kesindir. Kamu açıklarını kapatmak için hükümet; 1-1993 sonunda otomobil alım-satım vergilerini % 100 artıran yeni bir vergi paketi hazırlayıp 1994'de yürürlüğe koymuştur. 2- 5 Nisan'da KİT ürünlerine % 60 ila % 90 arasında zam öngören ekonomik dengeleme paketi yürürlüğe koymuştur. 3- Yüksek gelir ve lüks mallardan bir defalık vergi almayı öngören ek vergi yasası çıkarılmıştır. 5- Kamu lojmanlarının satışını öngören bir yasa çıkartılmak istenmişse de henüz kesinleşmeyip teklif cumhurbaşkanından geri dönmüştür, 6- Üç ayda net % 50 faizli beş parti halinde (20+10+10+17) 57 Trilyon TL'lik hazine bonosu satılmıştır. 7- Son olarak hükümete özelleştirme konusunda kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisine karşı yürütmeyi durdurma talebi Anayasa mahkemesince reddedilerek özelleştirmeye yeşil ışık yakılmıştır.

Dövizdeki çılgın artışı durdurmak için de, 1 Over-night faizleri % 1000'lere kadar çıkarılmıştır, 2- Mevduat faizleri artırılmıştır, 3- Döviz büfesi açabilme, belli bir sermaye şartına bağlanmış ve döviz büfeleri ile bankalar dışında döviz ticareti yasaklanmıştır. 4- Sıcak paranın dövize akışını önlemek için üç aylık net % 50 faizli 57 Trilyon TL hazine bonosu satılmıştır, 5- Bankalardaki mevduatın tamamına devlet güvencesi verilmiştir ki bu güvencenin sebebi, TYT Bank, Impeksbank ve Marmarabank'ın iflas etmesidir. Eğer, güvence verilmezse halkın hızla bankalardan parasını çekip 1982 ve 1983'deki banker skandalı gibi bankaların iflas ederek krizin derinleşmesinden korkulmuştur. Bütün bunların sonucu döviz kuru bir miktar düşmüşse de, ekonominin reel cephesinde belli bir iyileştirme yapılmadıkça kur istikrarının sağlanacağı garantisi yoktur.

Nihayet önce kamu maliyesinde ortaya çıkıp sonra döviz, faiz ve borsa kanalıyla parasal ekonomiye yansıyan kriz, şimdi bütün reel ekonomiyi etkisi altına almıştır. Bu

gelişmede, ekonomideki dengeleri at üst eden spekülatif para hareketlerini cezalandırmak yerine onları ödüllendiren hükümetin büyük kusuru vardır. Çünkü, spekülatif para hareketleri ödüllendirildikçe cezayı çekmek ekonominin reel kesimine kalmıştır. Bundan dolayı, Türk-İş'e göre bir yılda 217357 kişi işten çıkarılmıştır (Milliyet, 18 Mayıs 1994). 1993 Nisanında 17827 otomobil satmış olan Tofaş 1994 Nisanında sadece 10326, 1993 Nisanında 12103 otomobil satmış olan Renault da 1994 Nisanında sadece 3158 otomobil satabilmiştir (Sabah, 5 Mayıs 1994). Sadece Tofaş, kriz nedeniyle 2404 işçi ve memurun işine son vermiştir (2 Haziran 1994 tarihli basın). Ayrıca, bütün sektörlerde işten çıkarma, vardiya kaldırma, erken izin kullandırma, ücretsiz izin gibi küçülmeye yönelik faaliyetler hızla artmaktadır.

1994 krizi, "ekonominin" ekmek, su, hürriyet, milli birlik ve ülke bütünlüğü kadar önemli olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Zira, yapılan zamlar, artan vergiler ve enflasyon vatandaşın ekmeğini bölmüştür. Türkiye'nin kendi imkanlarıyla krizden çıkmasının zorluğunu bilen fırsatçılar, yapacakları yardıma mukabil korkunç ödünler istemektedirler. Bu ödünler Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Rum yönetimine bağlamak, Çekiç Gücün görev süresini uzatmak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Kuzey Irak'ta Kürt Devleti kurmak, Irak ambargosunu devam ettirmek, insan hakları adı altında terörizmi yasallaştırmak şeklinde ortaya çıkıyor. Fırsatçıların bu cüreti Türkiye'deki ekonomik krizden aldığı da bir gerçektir.

Sonuçta Türkiye, bu ödünleri kabul edip krizden kolay kurtulma veya reddedip sıkıntılara katlanma gibi iki seçenekle karşı karşıya bırakılıyor. Eğer, Türkiye bu ödünleri reddedip kendi imkanları ile krizi aşmak zorunda kalırsa, katlanılacak zahmetin şiddetini ve katlanma süresini mümkün olduğunca kısaltmak gerekir. Bunun için de, önce krizi doğuran sebepler ve yapılmakta olan hatalar tespit edilip buna göre çözüm yolları aranmalıdır.

B- KRİZİN SEBEPLERİ

Yaşanmakta olan kriz, her ne kadar 1994'le birlikte hız kazanmış olsa da her şeyin birden bire olduğu söylenemez. Bugünkü krizin belli başlı sebepleri; yıllardır devam eden yüksek enflasyon, devletçi ekonomi, terör, rantiyerliğin özendirilmesi, kanun hakimiyetinin sağlanamaması, negatif beklentiler, komşu ülkelerle ticaretin gelişmemesi, eğitim ve yolsuzluklardır. Şimdi bunlar sırasıyla anlatılacaktır.

1- Yüksek Enflasyon:

Bugünkü krizin en büyük sebebi yıllardır devam eden yüksek enflasyondur. Türkiye'de toptan eşya fiyat indeksi 1923=100 kabul edilirse, indeks 42 yılda yani, 1965'de ancak 998'e ulaşmıştır (Ekrem PAKDEMİRLİ, Ekonomimizin 1923'den 1990'a sayısal Görünümü, s. 88, İstanbul/1991; DİE, 1990 ve 1993 Türkiye İstatistik Yıllığı). Buna göre, ilk 42 yılda fiyatlar yaklaşık 10 kat, diğer bir ifadeyle % 898 artmışken; son 20 yılda fiyatlar 1695 kat, diğer bir ifadeyle % 169413 artmıştır. Son 20 yılda fiyatlardaki korkunç artış tek başına ekonomik dengeleri alt üst edecek boyuttadır. Çünkü, yüksek enflasyon, haklı olarak işçi ve memurların yüksek ücret artışında direnmesine, işletme sermayelerinin günden güne erimesine, planlanan hedeflere ulaşamamaya ve kamu harcamalarının artmasına neden olmuştur. Devlet, kamu açıklarını emisyon, iç borç ve dış borçla kapatmak isteyince de enflasyon daha çok artmıştır.

1988'e gelinceye kadar enflasyon sadece 1978, 1979 ve 1980'de % 50'nin üstündedir - 1978 % 53, 1979 % 64 ve 1980'de % 107 -. Oysa, 1987'den sonra enflasyon % 50'nin altına hiç düşmemiştir- 1988 % 74, 1989 % 68, 1990 % 53, 1991 % 55, 1992 % 66 ve 1993 % 58- (DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı- 1990 ve 1993). Buna göre, 71 yıllık Cumhuriyet tarihinde son altı yılda olduğu kadar uzun süreli bir enflasyonist dönem daha yoktur. Üstelik, 1994'ün enflasyonist bir yıl olacağı da başından bellidir. Çünkü, 1994'ün ilk dört ayında aylık toptan eşya fiyat artışı; Ocak % 5.3, Şubat % 10.1, Mart % 8.5 ve Nisan % 32.8 olarak gerçekleşmiştir. Hatırlanırsa, yüksek enflasyonlu 1978-80 dönemi sonunda 24 Ocak 1980 kararları ve 12 Eylül askeri ihtilali gelmişti. Şimdi de yüksek enflasyonlu 1988-94 dönemi sonunda 5 Nisan 1994 dengeleme paketi ve diğer tedbirler geldi. Dileğimiz ekonomik problemlerin ekonomik kurallar içinde çözülmesidir. Zaten ekonomide dışı çözümlerin kalıcı olmadığı da ortadadır.

2- Devletçi Ekonomi:

Krizin bir diğer sebebi devletçi ekonomidir. Örneğin Tablo: 1'e göre, kamu sektörünün ekonomideki ağırlığı sürekli artmıştır. Bu artış, sanılanın aksine, 1980'den sonra daha hızlıdır. Üstelik, kamu harcamalarındaki artış hızı, kamu gelirlerinin artış hızından büyüktür. Tablo: 1'de görüldüğü gibi, kamu harcamalarının GSMH'ya oranı sürekli arttığı halde, son yıllarda kamu gelirlerinin GSMH'ya oranı azalmıştır. Bunun doğal sonucu olarak kamu açıklarının GSMH'ya oranı; 1989'da % 7.2 iken 1990'da % 10.2'ye, 1991'de % 14.5'e, 1992'e % 14.9'a e 1993'de % 16.3'e yükselmiştir.

Tablo: 1, bugünkü krizdeki kamu sektörünün etkisini açıkça gösterir. Tabloya göre, kamu sektörü kaynakların yaklaşık % 30'unu aldığı halde, yaklaşık % 40'ını harcar. Yani, devlet az gelirle çok harcama yapmaktadır. Az

gelirle çok harcamanın kaynağı; dış borç, iç borç ve emisyonla sağlanmaktadır. Dış borç ve emisyonla, ekonomiye dışdan kaynak aktarıldığı için, önce para arzı sonra fiyatlar artar. Oysa, kaynakların özel sektörden kamu sektörüne el değiştirmesi anlamına gelen iç borçlanma, enflasyonist baskı yapmayabilir, fakat bu kesin değildir. İç borçlanmanın enflasyonist baskı yapıp yapmadığını anlamak için, kaynakların kamu sektörü ve özel sektörce kullanılması halinde ortaya çıkacak prodüktiviteyi karşılaştırmak gerekir. Tabii, böyle bir karşılaştırma kolay olmaz. Ancak, Tablo 1:'e göre son yıllarda kamu harcamalarının yaklaşık 1/3'ü kamu gelirleri tarafından finanse edilmiyor. Şu halde, kamu gelirlerine dayanmayan 1/3'ün finansman kaynağı emisyon, iç ve dış borçtur.

3- Terör:

1993'de terörle mücadele için yapılan harcamanın yaklaşık 100 Trilyon TL olduğu, 1994 bütçesinde 200 Trilyon TL kaynak ayrıldığı ve terör nedeniyle 1993'de 20 Trilyon TL turizm geliri kaybedildiği tahmin ediliyor. 1993'de 45 bin köy koruyucusu için yapılan harcama 5 Trilyon TL'dir. Bölgede yapılan 8 bin polis lojmanı, 55 cezaevi, 353 jandarma karakolu ve 700 jandarma lojmanının maliyeti de 30 trilyon TL'dir. (Zaman, 13 Şubat 1994). Terör önleme amacıyla yapılan harcamaların bugünkü krizde etkili olması doğaldır. Hatta, terör baskısından kurtulmak için yaşanan göç, yarım kalan yatırımlar, iktisadi ve ticari faaliyetlerin durması ve eline silah alıp dağa çıkanların işgücü kaybı hesaba katılırsa, terörün krizdeki rolü tahmin edilenin çok üstündedir.

Savaş yıllarında yaşanan ülkelerde enflasyon ve

kamu açıklarının hızla arttığı tarihi bir gerçektir. Bu sebeple, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'da bir bavul dolusu parayla ancak bir öğle yemeği yenebilmiştir. Bunun sebebi, savaş harcamalarının prodüktif harcama olmamasıdır. Örneğin, savaş nedeniyle milyarlarca TL değerindeki bir tank bir mayına çarpıp parçalanarak sıfır değere iniyor. Yine, milyarlarca TL değerindeki bir uçak isabet eden bir füzeyle parçalanarak sıfır değere iniyor. Üretken insan gücü düşman kurşunuyla yok oluyor. Tarlalar, denizler, nehirler mayınlanarak üretim dışı kalıyor. Ormanlar yakılıyor, binalar ve tarihi eserler yıkılıyor. Geriye verimsiz, sağlıksız ve sinir bozucu bir çevre kalıyor.

Eğer, savaş için yapılan harcamalar üretken faktörler için yapılsaydı sonuç farklı olurdu. Örneğin, bir traktör daha çok ürün almaya ve bir otoyol daha hızlı ulaşıma sebep olurken; bir hastane daha sağlıklı, bir okul daha bilgili ve daha verimli insanların yetişmesine sebep olur. Kuşkusuz bunlar pozitif dışsallığı olan harcamalardır. Oysa savaş harcamaları ekonomik anlamda negatif dışsallığı olan harcamalardır.

Terör sadece terör harcamaları arttığı için kamu açıklarını arttırmıyor. Bununla birlikte, ekonomik faaliyetleri zayıflatarak, kamu personeline görev yaptırmayarak, eğitimi engelleyerek cehaleti ve geri kalmışlığı artıyor. Sonuçta, eğitimsizlik ve fakirlik bir taraftan terörü besleyen bir gerekçe, diğer taraftan kamu gelirlerini azaltan bir faktör oluyor. Zira, eğitimsiz ve fakir insanın ütopik hayallere kolay kanması, öldürme, yakma ve yıkmayı kahramanlık gibi görmesi, bu mücadeleyle aslında zenginde olan kendi hakkını alıyor olduğu inancı ve de zaten kendisinin kaybedecek fazla birşeyi olmadığı için daha kolay terörist olması mümkündür. Bazı zenginlerin zenginliklerini kaybedince intihar etmesi, bazı zenginlerin de can ve mal güvenliğinin olmadığı yerlerden uzaklaşması terörle zenginliğin zıt olduğunu gösterir.

TABLO 1

KAMU, GELİR, HARCAMA VE AÇIKLARININ GSMH'YE ORANLARI (Eski Seri %)

Yıllar	Gelir/GSMH	Harcama/GSMH	Açık/GSMH
1975	21.7	27.8	6.1
1980	22.6	33.1	10.5
1985	24.8	29.3	4.6
1986	29.5	34.3	4.7
1987	28.8	36.6	7.8
1988	28.5	34.7	6.2
1989	28.4	35.6	7.2
1990	28.0	38.2	10.2
1991	25.5	40.0	14.5
1992	25.9	40.9	14.9
1993*	27.2	43.6	16.3
1994**	31.0	45.3	14.2

Kaynak: ÖNER, Erdoğan, Kamu Kesimi Gelir Harcama ve Borçlanma Gereği: Genel Bir Değerlendirme (1975-1993), s. 21, Ankara/1994.
** Tahmin, ** Program*

4- Rantiyerliğin Özendirilmesi:

Bilindiği gibi, ekonominin bir reel bir de parasal cephesi vardır. Reel cephede işçi, işveren ve bunların ürettiği fiziki mal ve hizmetler; parasal cephede ise, üretilen mal ve hizmetlerin ihtiyaç sahiplerince satınalınmasını sağlayan para ve para benzerleri yeralır. Bu iki cephe arasındaki dengeyi korumak için birini ödüllendirip diğerini cezalandıran davranışlardan kaçınmak gerekir. Oysa, Türkiye'de bunun ihmal edildiğini görüyoruz. Çünkü, banka kârları ve spekülatif kazançlardaki artış, döviz büfelerinin yaygınlaşması, yüksek repo faizleri, bankalardaki mevduatın tamamına tanınan devlet güvencesi, iflas eden bankalardaki mevduatın devletçe ödenmesi ve yüksek faizli bono satışı parasal cephenin teşvik edildiğini gösteriyor. Tabii, bu şekilde kolay yoldan az riskle yüksek kazanç sağlanabilirken kimse orta ve uzun vadeli bir yatırıma girmez.

Türkiye'nin bugünkü krize hızla nasıl sürüklendiğini görmek için rantçı sermayenin 1993 yılı ve 1994 başındaki seyrine bir göz atmak gerekir. Bilindiği gibi, 1993'de rantçı sermaye hisse senedi piyasasına yönelince borsa bileşik indeksi 30 bin tavanına ulaşmıştı. İşte o zaman rantçı sermaye hisselerini yüksek fiyattan satarak katlanmış oldu. Sonuçta çok miktarda hisse satışı borsa bileşik indeksini düşürerek pek çok kimse zarar etmiş ve borsaya rağbet azalmıştı.

Rantçı sermaye başlangıçta borsaya yöneldiği için döviz kuru düşük kalmıştır. Bu sermaye borsa kâr marjını maksimum yapıp katlandıktan sonra fiyatı düşük olan dövize yönelmiştir. Dövize talep artınca döviz kurları hızla artmış ve böylece borsada katlanan sermaye bir de döviz piyasasında katlanmıştır. Gittikçe büyüyen rantçı sermayeyi kontrol etmek için hükümet faiz silahına sarılmıştır. Bu nedenle, over-night faizleri % 1000'lere kadar yükselmiş, 7 gün ihbarlı faiz uygulamasına geçilmiş, mevduat faizleri yükseltilmiş, bankalardaki mevduata devlet güvencesi verilmiş ve halka 3 ay vadeli net % 50 faizli 57 Trilyon TL bono satılmıştır. Ne yazık ki, bütün bunlar, rantçı sermayeyi daha çok büyütmüş ve daha çok güçlendirmiştir. Şimdi, bu sermaye çok nazlıdır. Orta ve uzun vadeli az getirili yatırımlarla uğraşma niyetinde değildir.

5- Kanun Hakimiyetini Sağlayamama:

Bu konuyu bir örnek olayla açıklamak istiyorum. 31 Mayıs 1994 sabahı TRT-1'de yayınlanan "Gündem" programında TBMM hayali ihracat araştırma komison başkanı ve Aksaray milletvekili Mahmut Öztürk şunları söylüyordu: "Hayali ihracatı araştırmaya başladığımızda hayali ihracat dosyalarının % 84'i zamanaşımına uğramıştı. Geri kalan % 15'le ilgili bilgileri toplamak çok zor oldu. Çünkü dosyalar çeşitli kademelerde bekletiliyor, zamanında yeterli bilgi verilmiyor ve şahsımıza yönelik suçlayıcı tavırlar sergileniyordu. Hatta, hem dün hem bugün önemli karar birimlerinin başında bulunan etkili

TABLO 2

TÜRKİYE'NİN KOMŞULARIYLA DIŞ TİCARETİ

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993*
Komşular İh. Top.	1737	2146	2093	1667	1809	1965	1727
Genel İh. İç. % si	17.0	18.4	18.0	12.9	13.3	13.4	12.9
Komşular İt. Top.	2779	2839	2869	3233	1671	2232	3338
Genel İt. İç. % si	19.6	19.8	18.2	14.5	7.9	9.8	12.8
İran							
İhracat	945	986	561	495	487	455	236
İthalat	948	660	233	492	91	365	590
Irak							
İhracat	440	546	445	215	122	212	112
İthalat	1154	1437	1850	1047	-	-	-
Suriye							
İhracat	61	143	177	194	264	216	200
İthalat	5	4	18	84	67	54	65
Yunanistan							
İhracat	59	96	125	139	144	146	106
İthalat	127	82	101	129	77	88	113
Bulgaristan							
İhracat	14	28	27	10	76	72	69
İthalat	9	16	3	32	140	224	220
Romanya							
İhracat	49	76	53	83	105	173	128
İthalat	229	198	239	202	199	256	271
Ukrayna							
İhracat	SSCB	SSCB	SSCB	SSCB	SSCB	36	29
İthalat	İçinde	İçinde	İçinde	İçinde	İçinde	90	417
Azerbaycan							
İhracat	SSCB	SSCB	SSCB	SSCB	SSCB	103	58
İthalat	İçinde	İçinde	İçinde	İçinde	İçinde	35	31
Diğ. SSCB Top.							
İhracat	169	271	705	531	611	552	789
İthalat	307	442	625	1247	1097	1120	1632

Kaynak: HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Aralık/1992 ve Şubat/1994, s. 61, 63.
** Ocak-Kasım Dönemi.*

çevreler, çeşitli baskı yöntemleriyle çalışmamızı engellemek istiyorlardı. Bazen kendi kendime; acaba bu insanlar dürüst de suçlu ben miyim? diye düşünmüşümdür. Bu yüzden sağlığım bile bozuldu. Olayları yaşarken hep şunu hatırladım: Bir memur 5 bin liralık pulu zimmete geçirme suçundan müfettiş raporuyla 6 ay hapse mahkum edilerek memuriyetten olur. Buna karşın, devletin trilyonlarını çalanlar hala itibarlı kişiler. Bu iki olaya bakarak, hamsileri tutup balinaları salan bir ağ örneği hatırlıyorum".

Zannederim, Mahmut Öztürk'ün kastettiği ağ, baskı grupları nedeniyle işletilemeyen adalettir. Objektif olarak adalet, çifte standartlı olamaz ve değildir de. Ancak, suç işleyenler ve baskı grupları bazen delilleri gizleyerek, bazen ilgilileri yanıltarak ve bazen de kanuni boşluklardan yararlanarak adaleti işletmezler. Bazı suçların hakettiği cezayı görmediği bir ortamda, bazı suçlar hakettiği cezayı görünce sanki adaletsizlik olur ve böyle bir ortamda toplumun adalete olan güveni sarsılır.

6- Komşu Ülkelerle Ticaretin Gelişmemesi:

Türkiye'nin komşu ülkelerle olan ticareti oldukça zayıftır. Halbuki, Türkiye bölgenin gelişmiş bir ülkesi olması ve nakliyede olduğu gibi komşularla ticaretin taraflara avantajlar sağlaması nedeniyle bu ticaretin geliştirilmesi gerekir. Üstelik, komşularıyla Türkiye arasındaki gerginlikler ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle yumuşayabilecektir. Pek çok avantajına rağmen Türkiye'nin komşularıyla olan ticari ilişkileri Tablo: 2'de görüldüğü gibi oldukça zayıftır.

Tablo: 2'ye göre, Türkiye'nin komşu ülkelere ihracatının toplam ihracat içindeki payı en yüksek olduğu yıl, % 18.4'le 1988'dir. Yine komşulardan ithalatın toplam ithalat içindeki payı en yüksek olduğu yıl, % 19.8'le 1988'dir. 1988'den sonra komşu ülkelerle hem ihracat, hem ithalat oransal olarak azalmıştır. 1990'a kadar en çok ithalat yapılan komşu ülke Irak olmasına rağmen, Körfez Savaşı ve ambargo nedeniyle 1990'dan sonra bu ülkeden ithalat sıfırdır. Yine, 1990'dan sonra Irak'a ihracat sadece tıbbi malzeme ve kısmi gıda maddesinden ibarettir. İhracat-İthalat arasındaki en istikrarlı denge Yunanistan'la olan ticarette görülür. Diğer ülkelerle olan ihracat ve ithalat hem yıldan yıla, hem de ihracat-ithalat dengesi açısından son derece istikrarsızdır. Şu halde, komşu ülkelerle ticaretin sağladığı avantajlar dikkate alınarak bu ülkelerle olan dış ticaret artırılmalıdır.

7- Negatif Beklentiler:

Krizin büyük ölçüde kamu maliyesindeki makro dengelerin bozulmasından kaynaklandığı kesindir. Üstelik, hükümet, kamu gelirlerini artırmak ve sıcak parayı kontrol altına almak için parasal kesimi ödüllendirip reel kesimi cezalandırınca kriz derinleşmiştir. Şimdi işçi, işveren, spekülatör ve yatırımcılar hükümetin uygulayacağı politikayı pür dikkat takip ediyor. Çünkü, herkes politika değişmeleri karşısında en azından mevcut durumunu korumak istiyor. Özel sektörün, ekonominin yaklaşık % 40'ını elinde tutan devletin takip edeceği politikalara karşı duyarlı olması zaten doğaldır. Bu sebeple, 16 Haziran 1994'de özelleştirme konusunda hükümete KHK çıkarma yetkisi tanıyan yasaya karşı yürütmeyi durdurma talebinin Anayasa Mahkemesince reddedilmesi, borsa bileşik indeksinin hızla yükselmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, parasal kesime verilen ödünler, yeni yatırımları durdurmuş ve işletmeleri küçülmeye itmiştir.

Üst üste yapılan hatalar, ekonominin reel kesimini negatif beklentiye sokmuştur. Bugün ne yazık ki, vardiyalı işletmeler sadece vardiya kaldırmakla kalmıyor, işçi çıkarıyorlar. "Türk-İş'e göre bir yılda işten çıkarılan işçi sayısı 217 357 kişidir. Sadece Tofaş, kriz nedeniyle 2404 işçi ve memuru işten çıkarmıştır" (Milliyet, 18 Mayıs ve 2 Haziran 1994). Tofaş 1993 Nisan ayında 17827 otomobil satmışken, 1994 Nisan ayında sadece 10326 otomobil satabilmiştir. Renault 1993 Nisan ayında 12103 otomobil satmışken 1994 Nisan ayında sadece 3158 otomobil satabilmiştir (Sabah, 5 Mayıs 1994).

Büyük ölçüde gizli ve açık işsizliğin yaşandığı Türkiye'de çalışanların işini kaybetmesi vahimdir. Bunun en iyimser sonucu, toplam talebin azalarak üretimin daha çok azalması ve krizin daha çok derinleşmesidir. Kötümser sonucu ise, sosyal patlamalar dahil her türlü kötü neticelerdir. Böyle negatif beklentilerin hakim olduğu bir ekonomide piyasaların durgunluğa girmesi kaçınılmazdır. Böyle bir ortamda, her işçi "acaba işini kaybedecek miyim"? diye kaygı duyarken; her üretici de, "kriz ne kadar sürer, ayakta kalabilir miyim?" diye kaygı duyar. Aslında, mevcut krizde bundan başka özel sektörün herhangi bir problemi yoktur. Ancak, sektörlerarası bağımlılık nedeniyle bir sektördeki olumsuzluk diğer sektörleri de etkilediği için negatif beklentiler yayılmaktadır. Örneğin, otomobil üreten bir firmanın üretim azalışı, otomobil yan sanayii üreticilerinin üretimini azaltır ve birçok kişi işsiz kalır. Otomobil satıcıları, oto tamircileri ve petrolcular gelir kaybına uğrar. Gelir kaybı, toplam talep ve toplam tasarrufu azaltarak ekonominin tamamına yayılır. Bunun gibi kredi faizleri, vergiler ve yüksek ücret artışları da yatırım ve üretimi olumsuz etkiler.

8- Eğitim:

Eğitimin teknolojik gelişmeyi hızlandırdığı, teknolojik gelişmenin de eğitim düzeyini yükselttiği bilinir. Zira, eğitim iki şekilde teknolojik gelişmeyi hızlandırır; 1- Eğitim daha çok araştırma geliştirme ve yöntem belirlemeyle ilgilendiği için yenilikler peşinde koşar, 2- En azından üretilen bir teknolojiyi kullanacak kadar bilgili veya öğrenecek kadar yetenekli olmak gerekir ki, teknoloji alıcı bulup üretilsin. Bunun gibi, teknoloji de iki şekilde eğitim düzeyini yükseltir; 1- Uzun sürede yorucu bir çalışmayla yapılacak işler teknolojiyle kısa sürede yapılınca eğitim öğretim ve kültürel gelişme için gerekli boş zaman oluşur, 2- Eğitimde kullanılan üstün teknolojik imkanlar (laboratuvar, bilgisayar, iyi bina, iyi ulaşım, üstün vasıflı diğer ekipmanlar gibi) eğitimin kalitesi ve kantitesini artırır.

Eğitim-teknoloji arasındaki karşılıklı etkileşim, bir ülkede eğitim düzeyi yüksekse teknoloji düzeyinin de yüksek olmasına; eğitim ve teknoloji düzeyi yüksek olunca da ülkenin hızla kalkınmasına sebep olur. Bu nedenle, her ne kadar ileri teknoloji; yüksek maliyetli olduğu, insanları makinaların hizmetçisi yaptığı, işsizliği artırdığı ve doğal çevreyi kirlettiği için eleştirilse de sonunda herkes ona teslim oluyor.

1985 yılında okuma yazma bilmeyen nüfusun yetişkin nüfusa oranı; ABD, Kanada, Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, Danimarka, İsviçre, İsveç, Norveç, Belçika, Japonya, Güney Kore gibi sanayileşmiş ülkelerde % 0'ken, Portekiz'de % 16, İspanya'da % 6, Yunanistan'da % 8 Irak'da % 11, İran'da % 49, Çin'de % 31, Hindistan'da % 57, Pakistan'da % 70, Mısır'da % 56 ve Türkiye'de % 26'dır (The World Bank, World Development Report-1990, s. 178 ve 179). Bu ülkelerin gelişmişlik düzeyini az çok hafızamızda canlandırırsak, kalkınma ile eğitim arasındaki sıkı ilişkiyi açıkça görür, az gelişmiş ülkelerin yurtdışına beyin göçünü önleme ve yurtdışından teknoloji transfer etme çabalarını doğal karşılarız.

Ancak, Türkiye'deki eğitim sorunu sadece yetişkin nüfusun % 26'sının okuma yazma bilmemesi değildir. Bundan da önemlisi, okuyanların genellikle kamu sektöründe çalışmak arzusunda olmalarıdır. Oysa, devletin çalışma çağındaki herkese iş vermesi sadece komünist yönetimlerde mümkündür. Peki, Türkiye'de okuyanlar niçin böyle bir bekleyiş içindeler? Her halde, bunun en büyük sebebi, ekonomideki devletçi hakimiyet ve bunu oy kazanmak amacıyla kullanan siyasetçilerdir.

Gelişmiş ülkelerde işgücü arzının artması halinde arzın, işgücü talebini artıracağı ileri sürülmektedir. Nitekim, geçen asrın sonlarında Alman üniversitelerinin kimya dalında pek çok doktoralı kimse yetiştirmeleri, bunların birçok araştırma yaparak organik kimya endüstrisini inkişaf ettirmelerine yol açmış ve kimyagerlerin istihdam edilebileceği pek çok yeni iş alanlarının açılmasına sebep olmuştur (Amiran K. BİLGİSEVEN, Eğitim Sosyolojisi, V. Baskı, s. 86, İstanbul/1992).

Oysa, Türkiye'de 1993'deki 15 bin işsiz ziraat mühendisinin yeni iş alanları açtığı iddia edilemez. Bunun en büyük sebebi; daha başlangıçta bu insanların kamu sektöründe iş bulmak amacıyla eğitim görüp kendi özverileriyle yeni iş alanları açma inanç ve azminde olmamasıdır. Ayrıca, bunlar yanlış eğitimin okuyana verdiği; "fakülte bitiren bir mühendis rahat olmalı, kendisi fiilen çalışmayıp sadece yol göstermeli" psikozu içinde oldukları için, ne zoru başarma ne de her işe evet deme durumundadırlar. Tabii, eğitimdeki yanlış metoddan kaynaklanan bu hastalık sadece ziraat mühendislerine has değildir. Bu sebeple, son yıllarda artan meslek yüksek okulları fevkalade faydalı olacaktır. Bu okulların sayısını ve bölümlerini artırmak gerekir. Örneğin, bunca ziraat fakültesi açmak yerine, fiilen tarlada bahçede çizme giyip, çapa vurup, traktör sürüp çalışacak Ziraat Meslek Yüksek Okulları açmak daha rasyonel olabilirdi.

9- Yolsuzluklar:

Krizin bir diğer sebebi yolsuzluklardır. Bunu tespit etmek için, sadece 1993 yılında bir gazetenin sürdürdüğü "Temiz Toplum" kampanyasındaki manşetlere bakmak, hayali ihracatı ve rüşvet skandallarını hatırlamak yeterlidir. Ancak, günümüzde yolsuzluk sadece Türkiye'nin sorunu olmayıp, Dünya'nın sorunu olmuştur. Örneğin, yolsuzluklar yüzünden 1992 ve 1993 yılllarında İtalya'da çok ciddi hükümet krizleri yaşanmıştır. Tabii, yolsuzlukların bu kadar artmasında; çıkarcılık, hırs, ihtiras ve fayda maksimizasyonu esasına dayanan kapitalist felsefesinin rolü vardır.

Zira, Adam Smith; "akşam yemeğimizi mümkün kılan şey kasabın, biracının veya ekmekçinin iyilik severliği olmayıp, onların kendi çıkarlarına olan düşkünlüğüdür. Onların insanlığına değil çıkarlarına sesleniriz ve onlara kendi ihtiyaçlarımızdan değil fakat, onların yararlarından sözederiz. Bir dilenciden başka hiç kimse, başkalarının iyilikseverliğine güvenmez" der (Vural SAVAŞ, Piyasa Ekonomisi ve Devlet, 2. Baskı, s. 48, İstanbul/1987).

Keynes; "bolluk içinde bir dünyaya kavuşmak için daha bir yüzyıl boyunca kendimizi ve başkalarını iyinin kötü, kötününse iyi olduğuna inandırmamız gerektiğini; çünkü, kötünün işe yaradığını, iyininse yaramadığını; açgözlülük, tefecilik ve ihtiyatlılığın daha bir süre tanrılarımız olmaya devam etmesi gerektiğini; çünkü, onların bizi ihtiyaçlar tünelinden çıkaracağını; uzun dönemde de zaten hepimizin öleceğini" söyler (E.F. SCHUMACHER, Küçük Güzeldir, çev. Osman Deniztekin, 1. Baskı, s. 26 ve 27, İstanbul/1979).

Bütün bunlara bakarak, insan aklı ve sağduyunun yeniden yerini alması için çalışmayan kimse barış için çalışıyor sayılamaz. Kötünün işe yarar iyinin yaramaz olduğu savı sağduyuya uymaz. İyilik ve erdemin, evrensel bolluğa erinceye kadar erteleneceği sanısı ve kafamızı manevi ve ahlaki sorularla uğraştırmadan yeryüzünde barışı kurabilme inancı, gerçekçi olmayan, bilimsellikten uzak ve akılcılığa aykırı bir iyimserliktir (E.F. SCHUMACHER, Küçük Güzeldir, çev. Osman Deniztekin, 1. Baskı, s. 37, İstanbul/1979)

Rüşveti, yolsuzluk ve hep banacılığın doruğa ulaştığı günümüzde Hz. Ömer'in halifeliğindeki şu olayı hatırlamak ilginçtir. Bilindiği gibi, süte su katmak isteyen anneye kızı; "anne Hz. Ömer sütlerinize su katmayın demişti" diye hatırlatır. Annesi, "kızım, Hz. Ömer'in bizim kattığımız sudan ne haberi olacak?" deyince kız; "anne, Hz. Ömer'in haberi olmazsa Allah'ın da mı haberi olmaz?" diye karşılık verir. Bu olay, insanların yaptırım gücü olan bir ahlak sistemini benimsemesi halinde suç işleme ihtimalinin büyük ölçüde azalacağını göstermesi açısından son derece önemlidir. Çünkü, böyle bir ahlak anlayışı; hile, kurnazlık, gizli tutma ve delilsizlik nedeniyle oluşan kanun boşluğunu dolduracaktır. Türk toplumunun böyle bir kültür mirasına sahip olması gerçekten sevindiricidir.

Devam Edecek

hastaneyi ziyaret

SAVAŞ ŞAFAK

-Yersiz bir allegori-

Hasta olmak, bazen daha da önemli başka dertleri çağırır, çağrıştırır. Hastalık, istenmeyen olaylar içinde, kurumlar sebebiyle belki de en çok tırsılan bir dert. Kurumlar, yani hastaneler.

Karakol ve mahkeme gibi toplumsal kuralları çiğnediğimizde (veya öyle sayıldığında) ziyaret ettiğimiz diğer kurumları bir yana bırakalım. Toplumun en çok değer verdiği, çocukların sık sık muhatap oldukları "büyüyünce ne olacaksın?" gibi yarı kıskançlık ve yarı kompleks kokan sorulara verdikleri cevapların belkemiği doktorların bulunduğu hastane mekanı, bir yerde toplumsal bir ayna. Entellektüel, ekonomik, kültürel, mizahi ve daha ne isterseniz bu mekan onunla dolu. Hem de gerçek.

Ülkemizdeki hastaneler, dikkat ettiyseniz hep ana yolların, klakson seslerinin ve seyyar satıcıların kesişiminde kurulur. Bundaki hikmet, hastaların kolaylıkla ulaşmasıdır. Tabii hastane içine girdikten sonra, Alice Harikalar Diyarının müphem ve esrarengiz dehlizlerini keşfettikçe, kolayca ulaşacağınız noktalar, ölüm de dahil pek çok ıstırab olabilir.

Hastane odanızdan trafiğin sesini duymanızın global bir hikmeti de hasta olanların bir şeyle ümit bulması, hayatı odasında bile hissetmesi olabilir.

Hastanelerde hiyerarşik bir yapı vardır. Zaten hastanelerin her yerine öyle harala gürele giremezsiniz. Sizi ilk karşılayacak set, hademe (veya müstahdem) seddidir. Ataları Çin Seddini aşan bizler için bu setler ne denli eften püften de olsa, hastane mevzuatı sizin değil onun arkasında taş gibi durur. Her hastanede rahatlıkla karşılaşacağınız bu standard insanlar, hiyerarşinin ilk basamağı oldukları için aydınlarımız gibi kof ancak mağrur bir edayla size toslarlar. Ancak onlardan tek farkları ve üstünlükleri, hastane rejimini avuçlarının içi gibi bilmeleri ve üst katmanlarla olan ürkek-sıkılgan-bende tavırlarının ardında gerçek güce sahip olmalarıdır.

Gerçekçi toplumsal söylemin birer natıkı olan bu tiplerin üzerinde beyaz melekler bulunur. Beyaz açık bir renk olduğu için çabuk kirlenir. İşte hemşireler de bu sebeple pek hastalara bulaşmazlar. Ağızlarında organlarıyla neredeyse symbiosis hayatı yaşayan bir çiklet onların en belirgin sembolüdür. Politikacılar gibi, ilgi göstermeleri için oturtuldukları yerde sizi azarlamak ve görmezden gelmekle vakit geçirirler. Çiklet, rejimin esnekliği açısından da iyi bir göstergedir. Ancak taş gibi olanlar hariç.

Hastane rejiminin kademelerini tırmandıkça nitelik artır, ancak nicelik azalır. Doktorlar, tıp gibi pozitivizm ve materyalizmin en çok tecelli ettiği bir bilimin müttekileri olarak çok önemlidirler. İktidardaki partiler gibi teşhisi iyice yapmadan ve buna yeterli vakit ayırmadan, tedavi ve ilaç önerilerine geçerler. Reçete yazarken olsun hastaların yüzüne bakanların sayısı epey azdır. Çünkü halkın yüzü gül bahçesi değildir. Gelişmemiş böyle bir topluluğa ancak tez elden ilaç verip, iyi olacağını telkin etmek gerekir.

Reçeteleri yazdıktan sonra, yürütme konu-

mundaki doktorlar sizi başka yerlere de gönderebilirler. Ancak gideceğiniz yeri tam anlasanız bile, bu kez hastane içinde o yerin adresini bulmanız başınıza iş açar. Hayatta da, elinize tutuşturulan adreslerin aslında sizi oraya değil, başka sokaklara sürükleme ihtimali o kadar büyük değil mi? Din diye bir yer soracak olursanız, size ciddi bir edayla Diyanet gösterilir. Kültür ise hemen kimsenin adını bilmediği garip adlı bir kliniktir. Kamu kurumlarının birbirine kazık attıkları bir ülkede, hastane içinde bu tür bir zayıf rehberlik hizmeti görmek şaşırtıcı olmaz.

Doktorların da kendi aralarında bir ast-üst ilişkisi vardır. Proflar en itibar gören insanlardır. Çünkü ehliyet ve bilgelik onlara hastır. Onlar, kutsal tıp bilimi ile sıradan aşağılık halk tabakaları arasında şaman rahipleri gibi aracılık yaparlar. İnsanlar en çok onlardan korkar, onlardan bahseder ve onları överler. Tabii vakti geldiğinde yüksek ücretle bu hizmeti ödüllendirirler.

Türkiye'deki aydınları Cemil Meriç üstadımız gibi, Beyoğlu orospusu-kenefçi-hödük gibi kelimelerle yeniden vasfetmemiz abes kaçar burada. Ama biz daha da haddimizi bilerek, kendi halimizce onlara şaman rahibi diyoruz. Bilinmeyen bir Gök Tengri ve Karahan ile olduğu kadar, kutsal ırmak, dere, ağaç, çer-çöp ile iletişim kuran halk (b) ozanları diyoruz.

Hastane rejimlerinde başka bir özellik, hastanede ölen insanların cesetlerinin ayrı bir kapıdan çok, herkesin gözü önünde morga götürülmesidir. Böylece, insanlara sonları hatırlatılmış olur. Resmi ideolojide insana sonunu hatırlatmak önemlidir. Ürpertici ve korkunçtur da. Kelleler top gibi çabuk uçtular bu ülkede. Ölüm, onu hazırlayan resmi beyler için ebedi hayata bir kapı değildir. Muhaliflerin karşılaşacağı son, Ulus meydanına kurulan darağaçlarında sallandırılarak haftalarca orada sergilenmektir. (Bedri Baykamın bu tür sergileri düşünerek güdük sanatını yeniden gözden geçirmesini tavsiye ederim.) Resmi efendiye düşen de meydanın karşısındaki lokantalarda bu manzarayı seyrederek afiyetle yemek yemektir.

Hastanelere her gün binlerce insan gider, gelir... Ölür.

Hastanelerde sigara içilmez, ölümü davet eden bu meret yasaktır.

Hastanelerde insan yerine konulmayan insanlar için de bu yasak geçerlidir.

Hastanelerde her oda, modern ayinlerin icra edildiği küçük kamusal mekanlardır. Huşu ile girmek gerekir. Hastane rejiminin bu halini hastalardan başkası bilmez. Zaten hasta olanın halinden de hasta anlar.

Galata şer'iyye sicillerinde hizmet sözleşmesine dair belgeler

FETHİ GEDİKLİ

ÇERÇEVE okuyucularına geçen sayı **mudarebe** ve **inan** şirketine dair İstanbul Kadılığının 11 numaralı sicilinden alınma iki belge sunmuştuk. Bu sefer Galata Kadılığına ait, 11 ve 45 numaralı sicillerden alınan **icareyi ademi**'ye dair iki belge ile yorumumuzu sunuyoruz. İcare-yi âdemî ile kast edilen sözleşme bugünkü hukukumuzda "hizmet akdi" veya "iş akdi" terimleriyle düzenlenmiştir.

Evvelki hukukumuzda iş akdi bağımsız bir akit tipi olarak incelenmemiş, kira akdinin bir çeşidi olarak değerlendirilmiştir. Fıkıh kitaplarındaki bu durum, kanunlaştırma esnasında da korunmuş, nitekim ünlü **Mecelle** hizmet akdini **Kitabu'l-İcarât** adlı ikinci kitabında kira sözleşmesinin bir türü diye kanunlaştırmıştır. Kitabu'l-İcarât'ın altıncı babının dördüncü faslının başlığı "İcare-yi âdemî beyanındadır" demesine rağmen bu akitle ilgili bütün hükümler orada toplanmış değildir; Mukaddemeye ve Bab-ı Evvele de bakmak gerekir.

Galata Kadılığı 45 numaralı sicilden alınan belgede "işçi"nin "nefsini icar"ından söz edilmektedir. **İcar** kiralama demektir. Mecelledeki icare-yi âdemî veya buradaki nefsini icar[1] deyimleri insanın kiralık bir eşya veya mal gibi kira sözleşmesinin konusu olduğunu ifade etmez; kast edilen kişinin işinin, emeğinin, çalışmasının yani üreteceği "menfaat"in bir ücret karşılığı kiralanmasıdır.

Aşağıdaki ilk hüccette (Galata Kadılığı 11 numaralı sicil 78 a) Abdullah oğlu Reis Mustafa yanında işe başlayalı ancak beş gün olan Abdullah oğlu Mehmed'in, Allah'ın emriyle hastalandığı (bir "iş kazası" olmadığı mı ima ediliyor?), "işveren" Reis Mustafa'nın da mahkemeden "hasta işçi"nin bulunduğu yere varılıp durumun tesbitini istediği anlaşılıyor. Mehmed'in kadı huzuruna gelemediğine bakılırsa hastalığının ciddi olduğu tahmin edilebilir. Belgeyi okurken Mehmed'in halet-i ruhiyesini yakalıyabiliyoruz; bu ruh hali de Mehmed'in durumunun zorluğunu gösteriyor. Yazık ki bu belgede fazla ayrıntı yok Acaba hizmet akdi ne kadarlık bir süre için yapılmıştı? Ücret günlük mü, aylık mı, yıllık mı belirlenmişti ve miktarı ne idi? Reis Mustafa denildiğine göre Mustafa'nın bir gemisinin olması lazım gelir; Reis hangi limanlara gidip geliyordu ve ne taşıyordu?

Galata Kadılığı 45 numaralı sicilden alınan ve hicri 1028 (miladi 1619) tarihini taşıyan ikinci belgede daha fazla detay bulmak mümkün oluyor. Topçubaşı Mahmud oğlu Ahmed Ağa'nın yerine geçen (kaim makam) Hasan Ağa'nın Tophane'deki karhanesinde (atelyesinde) bazı top aletleri işlemek için günlüğü onbeş akçadan Abdullah oğlu İlyas ile bir hizmet sözleşmesi yapılmıştır. Aşağıdaki açıklamamızdan anlaşılacağı üzere günlük onbeş akça yüksek bir ücreti ifade etmektedir.

Birinci belgede karşılaştığımız hastalığa yakalanan Mehmed'in alacağı ücreti bilmiyoruz ama aynı sicilde yer alan başka bir hizmet sözleşmesinde işçinin aylık ücretinin altmışbeş akça[2], diğer bir sözleşmede bir yıl bir ay için ücretin beşyüz akça[3], bir üçüncüsünde ise bir aylık ücretin yüzyirmibeş akça[4] olduğunu görüyoruz. Buna göre ikinci hüccetteki top aletleri ustası İlyas'ın aldığı günlük onbeş akça ücrete bakarak onun gözde bir mesleğin sahibi olduğuna hükmedebiliriz. Bir kıyaslamaya gidebilmek için yine 11. numaralı sicilde ye alan iki belgeye göre, Şahkulu mahallesi imamı Sinan bin İbrahim'in günlük (yevmî) dört[5], Kasım Paşa Camii müezzini Mehmed bin Cafer'in de yine günlük dört akçaya[6] vazife gördüğünü belirtelim. Farklı konumdaki bu iki gurup insanın aldığı ücretin karşılaştırılması çok sağlıklı olmayabilir; yine de bir fikir verebileceği kanaatindeyiz.

1 "Nefsini icar" ifadesi için ayrıca bkz.: Galata Kadılığı 11 numaralı sicil, Varak 80 a (bu hüccet Arapçadır) ve Varak 83 a.

2. Galata Kadılığı, Varak 10b.

3. aynı yerde, Varak 67a.

4. aynı yerde, Varak 14b.

5. aynı yerde, Varak 9a.

6. aynı yerde. Varak 102a.

Galata Mahkemesi 11 numaralı Şer'iyye Sicili

Varak 78-A*

Reis Mustafa bin Abdullah mahfel-i kazada takrir-i meram idüb beş gün mikdarı vardır kim benim yanıma Mehmed bin Abdullah nam kimesne gelüb hidmet ider iken bi-emri'llah marid olub kıbel-i şer'i şerifden üzerine varılub sual olunmak taleb iderim didikde kıbel-i şer'-i şerifden Seyyid Sefer nam naib irsal olunub nice müslümanlar ile üzerine varılub mezbur Mehmed'den bi'l-muvacehe sual eylediklerinde mezbur Mehmed ikrar ve itiraf idüb ben mezbur Mustafa Reis'in yanına geleli beş gün mikdarı vardır bir akçam ve bir habbem yokdur arkamda bir köhne yeşil yeleğim vardır gayri bir akçam yokdur mezbur Mustafa Reis'i kimesne rencide ve remide itmeyeler didikde ikrarı bi't-taleb ketb olundı tahriren evail-i şehr-i Ramazani'l-muazzam sene 992 (1584)

Şuhûdu'l-Hâl

Turmuş Reis bin Mehmed
Abdurrahman bin Ayvaz
Mustafa bin Mehmed
Abdulhay bin Mahmud
Mustafa bin Abdullah ve gayruhum.

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Abdullah oğlu Reis Mustafa mahkemede söz alıp "beş gün miktarı vardır ki Abdullah oğlu Mehmed adlı kişi gelip yanımda hizmet eder iken Allah'ın emriyle hasta oldu, yüce mahkemece bulunduğu yere gidilip kendisinden sorulmasını talep ederim" dedi. Bunun üzerine kutsal şeriat mahkemesince Seyyid Sefer adındaki kadı yardımcısı gönderildi; o da bir kaç müslümanla birlikte gidip Mehmed'den durumu sorduğunda adı geçen Mehmed ikrar ve itiraf edip "ben mezbur Mustafa Reis'in yanına geleli beş gün miktarı vardır. Bir akçam ve bir habbem yoktur. Arkamda eski yeşil bir yeleğim vardır. Bundan başka akçam yoktur. Kimse Mustafa Reis'i incitip üzmesin." Sözleri istek üzerine kaydolundu. 992 yılının Ulu Ramazan ayının ilk günleri yazıldı.

Şuhudu'l-Hal

Mehmed oğlu Turmuş Reis
Ayvaz oğlu Abdurrahman
Mehmed oğlu Mustafa
Mahmud oğlu Abdulhay
Abdullah oğlu Mustafa ve diğerleri

** Bu sicile yerleşik uygulamamızın aksine sayfa numarası verilmiştir. Atıf yaptığımız belgelere varak numarasını biz koyduk. F.G.*

Galata Mahkemesi 45 numaralı Şer'iyye Sicili

Varak 63-A

Mahmiye-yi İstanbul'da Rüstem Paşa Mahallesinde sakin İlyas bin Abdullah meclis-i şer'i hatir-i lazımu't-tevkirde sabıkan Topcı-başı olan fahru'l-a'yan Ahmed Ağa bin Mahmud'un kayim makamı olan Hasan Ağa mahzarında ikrar ve takrir-i kelam idüb bundan akdem Mahmiye-yi Galata muzafatından kasaba-yı Tophane kârhanesinde mezbur Hasan Ağa'ya ba'zı top alâtı işlemek içün beher yevm nefsimi onbeşer akçaya icar ve mezbur Hasan Ağa dahi vech-i meşruh üzere isticar itdikten sonra beynimizde adedi malum ba'zı eyyamdan hidmet itmiş idim el-haletü'l-hazihi beher yevm zikr olunan onbeşer akça ücretimi tarih-i kitab gününe gelinciye değin hidmet itdügim eyyamdan lazım olan ücretimi mezbur Hasan Ağa yedinden bi't-tamam ve'l-kemal ahz u kabz idüb zikr olunan ücretim akçasından zimmetinde bir akça ve bir habbe hakkım kalmadı didikde mukırr-ı mezburın vech-i meşruh üzere cari olan ikrarın el-mukarrun lehu el-mezbur Hasan Ağa vicahen tasdik itmeğin mâ huve'l-vaki'ğıbbe't-taleb ketb olundı tahriren fi'l-yevmi'l-hâdi 'aşar min Cemaziyel Ahira sene seman ve 'aşrin ve elf (1619)

Şuhudu'l-Hal

Ahmed bin Mehmed
Eyub bin Resul
Hüseyin bin Hasan
Mehmed bin Ya'kub
Mustafa bin İlyas
Sa'di bin Nasrullah
ve gayruhum

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

İstanbul şehrinde Rüstem Paşa mahallesinde sakin Abdullah oğlu İlyas yüce şeriat mahkemesinde önceden Topcubaşı olan, ileri gelenlerin öğüncü Ahmed Ağa'nın yerine bakan (kaim makam) Hasan Ağa karşısında söz alıp, "bundan önce Galata şehrine bağlı bulunan Tophane kasabası kârhanesinde (atelyesinde) yukarıda sözü edilen Hasan Ağa'ya bazı top aletleri işlemek için günlüğü onbeşer akçadan emeğimi kiraladım. Hasan Ağa da açıklandığı üzere bu 'kiralamayı' kabul ettikten sonra, aramızda sayısı belli gün kadar hizmet etmiş idim. Halen her gün için zikrolunan onbeşer akça ücretimi, bu belgenin yazımı gününe gelinceye değin hizmet ettiğim günlerden hak kazandığım ücretimi Hasan Ağa elinden tamamiyle aldım. Zikredilen ücretim akçasından üzerinde bir akça ve bir habbe hakkım kalmadı", dedikten sonra lehine ikrarda bulunulan Hasan Ağa yukarıda açıkça anlatıldığı biçimde gelişen ikrarı vicahen onayladı. Olay istek üzere kaydolundu. Biniyirmisekiz (1619) senesi Cemaziyel Ahira ayının onbirinci günü yazıldı.

Şuhudu'l-Hal

Mehmed oğlu Ahmed
Resul oğlu Eyup
Hasan oğlu Hüseyin
Yakub oğlu Mehmed
İlyas oğlu Mustafa
Nasrullah oğlu Sadi
ve başkaları

Batı'da ilk sanayi birlikleri Korporasyonlar

FAHRİ SOLAK*

Toplumsal bir varlık olan insan, tarih boyunca beraber yaşamış ve toplum içinde de çeşitli birlikler oluşturmuştur. Bu birlikler çeşitli kimlikler etrafında olabilmekte, bazen dinî, bazen meslekî, bazen coğrafi esaslara dayanmaktaydı.

Bu tür birlikler içinde en yaygın olanı meslekî birliklerdi. Aynı mesleğe sahip olan insanlar, kendi aralarında hem mesleki dayanışmayı sağlamak, hem de sosyal, iktisadî, siyasî güç oluşturmak amacıyla çeşitli isimler altında birlikler oluşturmuşlardı. Hemen hemen tarihin en eski devirlerinden bu yana, isimleri ve düzenleme esasları farklılıklar gösterse bile, bu tür birliklerin varlığı bilinmektedir.

Ortaçağ Avrupasında da, şehirlerin ekonomik birer merkez olarak ortaya çıkmaları ve önem kazanmalarıyla birlikte, meslek birliklerinin oluşmaya başladıkları görülür. Bu tür birlikler içinde özellikle tüccarların kurdukları "Gild" ve "Hansa" adı verilen meslekî kuruluşlarla; küçük sanayi erbabının oluşturdukları "korporasyonlar" dikkati çekmektedir.

Ortaçağ Avrupasında şehirlerin oluşmaya başlaması, buralara taşınan halkın tarımsal faaliyetlerinden uzaklaşmaları ile sonuçlanmıştı. Dolayısıyla insanlar belli imalat alanlarında uzmanlaşmak ve bu alanda faaliyet göstermek zorunda kalmışlar, böylece birçok meslek grubu doğmuştu.

İşte şehirlerin canlanması, şehir ekonomisinin hareketlenmesi, meslek disiplini, yardımlaşma arzusu birleşme ihtiyacını doğurmuş; önceleri, kilise çatısı altında "kardeşlik cemiyetleri" şeklinde gruplaşan esnaf, XII. yy'da Korporasyonları kurmuşlardı. İtalya'da Loggia, Fransa'da Loge, ülkemizde Lonca adıyla bilinen esnaf birliklerine Korporasyon adı, ortadan kalkmaya yöneldikleri XVIII. yy'da verilmiştir. Korporasyon kelimesi vücut manasına gelen latince corps, oris, corpus kelimelerinden gelmektedir.[1]

Korporasyon denilince herşeyden önce küçük sanayi mensuplarının oluşturdukları kuruluşlar akla gelir. Aynı meslekten olan kimselerin aralarında hür ve serbest bir şekilde birleşerek kuruluşlar oluşturmaları ortaçağda sadece sanayide görülmez. Ortaçağ şehirlerinde işçilerden, hamallardan, gemicilerden vb. oluşan loncalar da görülmektedir. Bununla beraber lonca denilince herşeyden önce daima küçük sanayi akla gelir.[2]

XII. yüzyılda kurulan ve ortaçağın ekonomik hayatında bir döneme adını verecek kadar meşhur olan korporasyonlar XIII. yüzyılda daha genişlemiş ve XVIII. yüzyılda etkinliğini kaybetmiştir.[3]

Korporasyonların ortaya çıkışı çok tartışılmış bir husustur. Yazarlar bu hususta bir tek görüş üzerinde birleşememektedirler. Bir kısım yazarlar bunların kökenini Roma'da görülen Collegia'larda ararken, bazıları da daha başka faktörlerin etkisine dikkat çekmektedirler. Bunlar arasında dini cemaatlerin rolü, rekabete karşı dayanışmanın kaçınılmazlığı, kamu otoritelerinin rolü dikkat çekilen hususlardır.[4] Bununla beraber, ilk çağlarda Bizans şehirlerinde, Mısır'da, Çin'de ve hatta Hindistan'da bile korporasyonlara benzer kuruluşların varlığı bilinmektedir. Ancak korporasyonlar ortaçağlardaki kadar hiç bir devirde önemli olmamışlardır. Bu devirde korporasyonlar en büyük güce ve sayıya ulaşmışlardır.[5]

Bu çalışmada esas olarak korporasyonların ekonomik ve sosyal fonksiyonları üzerinde durulacaktır. Bundan dolayı korporasyonların or-

* M. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

1. S. Bahattin Balmumcular, Korporasyon Sistemi, İstanbul: T.C. Maarif Vekaleti İ.İ.T.İ.A, 1959, s. 15.

2. Kessler, İktisat Tarihi, İstanbul: Güven basımevi, 1940, s. 128.

3. Balmumcular, s. 7.

4. Geniş bilgi için bkz. Henri Pirenne, Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Çev: UygurKocabaşoğlu, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983, s. 144-146.

5. Balmumcular, s. 8.

taya çıkışı üzerindeki tartışmalara değinilerek geçilmiştir. Yine korporasyonlarla ilgili düzenlemeler ancak konu ile ilgisi kadarıyla ele alınacak, konu ile ilgisi olmayan düzenlemeler ve işleyiş esasları ele alınmayacaktır.

KORPORASYONLARIN SOSYAL VE EKONOMİK FONKSİYONLARI

A. Korporasyonların Sosyal ve Askeri fonksiyonları

Toplumsal hayat korporasyonlar tarafından düzenleniyordu. İlk toplumsal kuruluşlardan olan korporasyonlar üyeleri arasında karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamışlardı. Korporasyon yoksulluk ve sefalete karşı koymakla kendini görevli bilirdi. Mensupların katkı paylarından ve bazı para cezalarından oluşan bir fon oluşturur; bu fon ile iş kazası geçiren ve çalışamayacak derecede sakatlanan malullere, çalışma gücü kalmamış ihtiyarlara, yetimlere ve kocası ölmüş kadınlara yardımda bulunulurdu. Yine korporasyonlarca cenaze masrafı karşılanır; korporasyonların misafirhaneleri ve işsizlere iş bulmak için oluşturulmuş teşkilatları bulunurdu. Ayrıca korporasyonlar, hastalanan üyeleri için belli bir sayıda yatak hazır bulundururlardı. Bir usta öldüğü zaman dul karısı, o sanatı devam ettirecek bir kalfa ile evlendirilir, bu evlilikte genellikle yaş farkı dikkate alınmazdı.[6] Bayramların ortak kutlanması, adet ve geleneklerin korunması da korporasyonların sosyal görevleri arasında idi.[7]

Askerî yönden ise, her korporasyon şehrin surlarından ve sur kapılarından belli bir miktarının düşmana karşı savunmasını üzerine almakla görevli idi. Yine savaş zamanlarında da korporasyon yöneticisinin önderliğinde savaşa katılmakla yükümlü idi.[8]

B. Korporasyonların Siyasi ve Dini Fonksiyonları

Birleşme bir anlamda bir mücadele silahıdır. Aynı mesleğe mensup sanatkârların birleşmesi ile oluşan korporasyonlar da bunun farkına varmışlar ve kendilerini gerekli silahla donanmış hissedince siyasî etkinlik mücadelesine girişmişlerdir. Bu yolda uzun mücadeleler sonucu şehir meclislerine üye sokarak yönetime katılmayı başardılar.[9]

Korporasyonların yönetmelikleri ile üyelerin dinî günlere ait tutumları da düzenleniyordu. Her korporasyonun takdis ettiği dini bir hamisi vardı. Bir sanatı icra eden tüm sanatçılar, hristiyan azizlerinden birini kendilerine pir sayarlardı. Korporasyon mensupları kiliseye beraber giderler, beraber dua ederlerdi. Üyelerinden biri öldüğü zaman hep birlikte dini merasim yaparlar, ona karşı dini vazifelerini yerine getirirlerdi.[10] Her korporasyonun bir kilisesi, bir mihrabı ve kilisede bir mum yakma yeri bulunuyordu. Bunların yanında korporasyon mensupları bazı dinî merasimlerde de rol alıyorlardı.

Örneğin, bazı İngiliz kentlerinde korporasyonlar corpus christi oyunlarının[11] sahnelenmesinden sorumlu idiler.[12]

C. Korporasyonların Mesleki ve Ekonomik Fonksiyonları

Ortaçağ korporasyonlarını, belirli bir zanaatı kamu otoritesince konulan kurallara uygun olarak yerine getirme tekeline sahip endüstriyel birlikler olarak tanımlamak mümkündür.[13]

Korporasyonlar, sahip oldukları siyasal güç ve iç özerklik açısından ülkelere göre büyük farklılıklar göstermekle birlikte, bunların ekonomik örgütlenmeleri bütün Avrupa'da birbirine benziyordu. Hemen her yerde temel özellik, ortaçağ ekonomisinin yapısında görülen korumacılık idi. Korporasyonların temel amacı, mensuplarının yalnızca dış rekabete karşı değil aynı zamanda kendi üyelerinin rekabetine karşı da korumaktı.[14]

İlk önceleri bu birliklere gimek isteğe bağlı iken zamanla zorunlu hale geldi. Kamu otoritesi, bu birlikleri tanıdı ve meslek sahipleri için kendi meslekî birliklerine girmek mecburiyet haline geldi. Böylece yabancı ustaların bir köy veya şehirde yerleşmesi ve yabancı malların buralarda satılması önlenmiş oluyordu.[15]

Kabul edilen kurallara göre, hiç kimse bir meslek adamının yanında gerekli beceriyi kazanmadan sanatını uygulayamazdı. Kendi başına çalışabilmek için, önce bir ustanın yanında ve onun hesabına çalışmış olmak zorunlu idi. Çünkü o dönemde üretim el emeği ile yapılıyordu ve üretimin kalitesinin korunabilmesi onu yapan ustanın iyi yetişmiş olmasıyla yakından ilgiliydi. Yetişme devresine önce çırak olarak girilir, sonra kalfa ve en son olarak da usta olunurdu. Belli bir sanatı ica etmek ancak usta olduktan sonra mümkün olabilmekteydi. Bu düzenlemenin meslekî eğitim açısından ve meslek hiyerarşisinin şehir yaşayışındaki etkileri bakımından önemli etkileri olmuştur.

Korporasyonlar imal edilen ürünlerin kalitelerinin kusursuz olmasını sağlamayı hedeflemişlerdi. Böylece tüketicinin yararına bir işlev yerine getiriyorlardı. Kentler sıkı bir düzen içinde tutuluyor, endüstride düşük nitelikli işçilik yasaklanıyor, üretimde hile hatta basit dikkatsizlikler şiddetle cezalandırılıyordu. Mesai saatleri güneşin doğuş ve batışı ile sınırlandırılıyor, böylece mum ışığında oluşabilecek imalat hataları ve hileler önlenmeye çalışılıyordu. Korporasyonların sıkı denetimi yanında halkın da üretimi denetleyebilmesi amacıyla, üretimin dükkanların en görünür yerinde yapılması zorunlu tutuluyordu. Yine denetim amacıyla belli mesleklerin aynı sokakta toplanmaları sağlanıyordu. Bazı mallar sadece korporasyonun damgasını taşıdıkları

6. Balmumcular, s. 19

7. Kessler, s. 128-129.

8. Balmumcular, s. 16-21.

9. Balmumcular, s. 20.

10. Balmumcular, s. 19.

11. Corpus christi oyunları, yaratılıştan mahkeme-i kübraya kadar insanlık tarihini resmeden sahnelerden oluşan gösterinin adı. (Heaton, s. 203)

12. Herbert Heaton, Avrupa İktisat Tarihi I, Çev. M. Ali Kılıçbay, O. Aydoğuş, Ankara: Teori Yayınları, 1985, s.203.

13. Pirenne, s. 148.

14. Pirenne, s. 148-149.

15. Balmumcular, s. 6.

16. Gerhard Köhnen, Dünya Ekonomi Tarihi, İstanbul: Varlık Yayınları, 1965, s. 66-67.

17. Erol Zeytinoğlu, Ekonomik Doktrinler, 2. bası, İstanbul: M. Ü. Eğitim ve Yardım Vakfı, 1985, s. 27.

takdirde satılabiliyor, damga bir çeşit "kalite garantisi" fonksiyonu görüyordu. Böylece korporasyonlar geniş bir kontrol görevini de ifa ediyorlardı.[16]

Korporasyonların en önemli amaçlarından birisi de, üyeleri arasındaki rekabeti önlemekti. Usta, kalfa ve çırak sayısı sınırlandırılmıştı. Her usta yanına genellikle bir çırak alır, nadiren bu sayı artırılırdı. Meslekî yetişme dönemi uzun yıllar alır, çıraklığa girmek için iyi bir nesebe sahip olma şartı aranırdı. Buna ek olarak, herhangi bir ustanın diğerlerinden daha çok mal satmasını önlemeye yönelik önlemler alınırdı. Mallar üzerine marka koymak, başka bir ustanın farklı bir usul ve teknik kullanmasının yasaklanması bu tür önlemlerdendi.[17]

Rekabet korkusunun olmaması kalitenin yükselmesinde de olumlu etki yapıyordu. Usta işin

en iyisini yapabilmek için gerekli zamanı o işe ayırabiliyordu. Böylece zamanın sanat zevklerini mamuller üzerine işlemesi mümkün oluyordu.[18]

Üyeler arasında rekabete yol açmaması amacıyla bütün üyelerin aynı usûlleri kullanma zorunluluğu yanında, hammadde sağlanması da korporasyon tarafından yerine getiriliyor ve üyelere eşit olarak dağıtılıyordu. Araç ve gereçler sınırlandırılır, yenilerinin temini korporasyon sandığı tarafından ve diğer ustalarınkine denk olarak sağlanırdı. Siparişler düzenlenir, çok süratli çalışan ustalara işi durdurması emredilir, yani zorunlu işsizlik sistemi uygulanır; ustaların korporasyon dışından kimselerle işbirliği yapması yasaklanırdı.

Her sanatkârı yaşatan bir müşteri grubu ve bir çeşit maldı. Bu, "lonca cebri" ve "memnuiyet sahası" denilen uygulamalarla sağlanırdı. Lonca cebri, bir şehirdeki tüm sanatkârların loncaya dahil olmalarının zorunluluğunu ifade etmektedir. Böylece lonca dışında rakip bir üreticinin ortaya çıkması önlenmiş oluyordu. Memnuiyet sahası ise, loncaya üye olmayan üretim faaliyetlerinin şehir etrafında sınırları belirlenmiş alana kesin olarak girmelerinin yasak olduğunu ifade etmektedir. Böylece tüm üreticiler loncaya üye olmaya zorlanıyorlardı.[19]

Korporasyonlarda ana amaç sanatkaların zengin olmaması ve geçim sıkıntısı da çekmemesi idi. Mamullerin belili günlede satılması sağlanır, fiyatla tesbit edilir, ve devamlı kontrol altında tutulur, işçi ücretleri eşit olarak parça veya saat hesabıyla tesbit edilir, hiçbir şekilde reklam yaptırılmaz, hatta malların üzerine cezbedici işaretler konulması yasaklanırdı.[20]

Fiyat tesbit işi korporasyonlarca çok özenle yerine getirilirdi. Her satış maddesi için bir adil fiyat bulunduğu kanaati beslenirdi. İdeal fiyat adil fiyattı. Adil fiyat sanatkâr ve tüccara fazla kar bırakmadan yaşayageldikleri hayat seviyesini sürdürebilmelerine imkan veren bir fiyattı. Bulunan adil fiyat malın hakiki değerinin bir ifadesidir. Adil fiyatın ekonomik fonksiyonları iki ana noktada toplanabilir:

1- Üretici ve tüccara sınıfına layık bir yaşam imkanı sağlayabilmek,

2- Tüketicinin fazla fiyat ödemesine engel olmak.[21]

Aynı mesleğe mensup kişiler arasında kazanç farkı yaratmamayı amaçlayan bu rejim, sanatkârı normal hayat şartlarından uzaklaştırarak fazla bir kârın aranmaması fikri üzerine kuruluydu. Bir sanatkârın kazancını azaltacak ve diğerinin kazancını artıracak bir yöntem kullanmak mesleğin şeref ve onuruna aykırı görülmüştür. "Çalışarak para biriktirip zengin olmak isteyen kimse kötü hareket etmiş sayılır ve yaptığı işte de muhakkak hile vardır". Korporasyonlara ait bir nizamnamede rastlanılan bu ilke sanatkârın taşıması gereken düşünceyi en iyi bir şekilde göstermektedir.[22]

Ustaların sayısı da yerel pazarın talebine bağlı olarak sınırlıydı ve ustalığın kazanılması bazı şartlara bağlıydı. Her işyeri aynı zamanda tüketicinin üretici ile yüz yüze geldiği bir yerdi. Böylece aracı büyük oranda kaldırılmıştı.

Korporasyonlar, sosyal güvenlik alanında ilk olumlu adımı atmışlardır. Hastalık, iş kazaları, yaşlılık, yoksulluk ve ölüm hallerinde kişilerin ve ailelerin yardımına koşulur, yardım fonlarından bunlara yardım edilidi.[23]

Loncaların kendilerine ait özel mahkemeler kurma ve yargı hakkına sahip olmaları, bunların kültürel ve siyasî önemini artırdı.

Ortaçağın sonlarına doğru, esnaf birlikleri aynı zamanda birer kültür yuvası haline gelmişlerdi. Dönemin tanınmış mimar ve ressamlarının çoğu korporasyonlara mensup kimselerdi.[24]

18. Balmumcular, s. 54-55.

19. Kessler, s. 130.

20. Balmumcular, s. 56-64.

21. Balmumcular, s. 66-67.

22. Balmumcular, s. 64-65.

23. Vedat Dicleli, İktisadî Gelişme Tarihi I, İstanbul Özel Galatasaray Yüksek İktisat ve Ticaret Yüksek Okulu, 1966, s. 103.

24. Köhnen, s. 69.

12 Ekim 1492:

sömürgeciliğin 502. yıldönümü ya da sömürgecilikte 502 yıllık tecrübe

YUSUF GEDİKLİ

1. Üç Olay Üç Ders:

1492'de İspanya'da üç önemli olay meydana geldi: İlk önemli olay Endülüs'te son müslüman Arap devleti olan Gırnata'nın 2 Ocak 1492'de İspanya kralı Aragonlu (Katalonyalı) Ferdinandla, İspanya kraliçesi İzabella tarafından ortadan kaldırılmasıdır. Böylece ortaçağ medeniyetlerinin en parlaklarından biri, Avrupa'yı aydınlatan İslam ışığı söndürülmüş oldu.

İspanyollar başkent Gırnata'daki bir milyon yazma kitabı kardinal Ksimenes'in emriyle yakarak gerçek bir vahşet örneği sergilediler, milyonlarca müslümanı kılıçtan geçirdiler. Milyonlarca müslüman Osmanlılar tarafından İslam memleketlerine taşındı. Bir kısmı da zorla hristiyanlaştırıldı. Bu, tarihin ilk hıristiyanlaştırma hareketidir. Sonuç olarak bugün İspanya'da tek bir müslüman kalmamıştır. İkinci hıristiyanlaştırma Ruslarca İdil Ural'daki Kazan Türklerine uygulanmış, başarılı olamamıştır. Üçüncü hıristiyanlaştırma ise bilindiği gibi yine birAvrupalı ükede, Bulgaristan'da, 1984-1985'te müslüman Türklere karşı uygulanmış, fakat o da başarılı olamamıştır.

Burada dikkati çeken husus üç olayın da 1492'den sonra, yani yeniçağ olarak adlandırılan bilim ve ilerleme çağında, hatta sonuncusunun çok yakın zamanda vuku bulması ve üçünün de hıristiyan Avrupalılar eliyle uygulanmasıdır.

1492'nin ikinci önemli olayı birincisiyle doğrudan bağlantılıdır. Gırnata İslam devletinin yıkılmasıyla yalnız müslümanlardeğil, yahudiler de güç duruma düşmüşlerdi. Kral Ferdinand ve kraliçe İzabella hristiyan omayan Yahudilerin İspanya'yı terk etmelerini emreden fermanı 31 Mart 1492 günü imzalamışlardır. Neticede İspanya'nın mühim limanları kendilerini müslüman Osmanlı ülkesine götürecek yahudilerle dolmuştu ve Türk gemileri onları kitleler halinde alıp doğuya, hür ufuklara ve topraklara kavuşturmuşlardı. Hadisenin önemli noktası yahudilerin hıristiyanlarca sürülmesi değildir. Bu gayet normaldir, aksine bunun olmaması anormal olurdu. Çünkü bu yüzyılda bile yahudiler Almanlar ve Ruslarca pogroma (katliama) tabi tutulmuşlardı. Burada esas önemli olan yahudilerin müslümanlığın kutsal kitabı olan Kur'an'da lanetlenmelerine rağmen, bir müslüman ülke tarafından kabul edilmeleridir. Batının iki yüzlü, şiddete, gücü dayanan, acımasız, bencil, tahribci, sömürgeci siyasetiyle müslümanlığın serbestçi, insancıl, yumuşak, merhametli, din ve inançlara saygılı tutumu arasındaki fark ne kadar açıktır!

1492'nin üçüncü önemli olayı ise 3 Ağustos günü cereyan etmiştir. Kristof Kolomb üç gemisiyle İspanya'nın güneyindeki Palos limanından batıya yelken açmış ve bu sefer 12 Ekim 1492'de Bahamalarda San Salvador adını verdiği Guanahani adasını bulmakla neticelenmiştir. Böylelikle Kolomb, Amerika kıtasını keşfetmiştir. Kolomb, Küba'yı, Hispanyola adını verdiği Haiti'yi bulmuş, burayı Hindistan zannederek Batı Hint adaları adını vermişti. Şimdi batı literatüründeki İndia (Hindu, Hintli) deyimi o tarihten kalmadır. Kolomb daha ilk seferinde tayfalarının bir kısmını Haiti'ye bırakmış, adalardan bitki, hayvan ve insan örnekleri (yerlileri) alarak İspanya'ya dönmüştür. İşte bu seferle batılıların halâ süren dünyayı sömürmelerinin temeli atılmış oldu.

Kristof Kolomb'un 1493'teki ikinci seferinden itibaren Haiti'deki yerlilerin sistemli olarak sömürülmesine ve yerlilerin korkunç bir hızla kırılmasına başlanmıştı.

İspanyollar daha sonra gönderdikleri Cortez

vasıtasıyla bugünkü Meksika topraklarındaki Aztek medeniyetini (1521) ve Pizarro vasıtasıyla Güney Amerika'daki (And dağlarındaki) İnka medeniyetini (1533) tahrip ettiler. Yerler, yurtlar talan edildi, soyuldu, insanlar öldürülerek kadınları köle edildi, sömürüldü. Sonuçta İspanyollar tarihe müslümanları, yahudileri, kızılderilileri öldüren, uygarlıklar yıkan bir halk olarak geçtiler, insanlığa hizmet bir yana, zarar verdiler.

İspanyollanrdan sonra Amerika'ya leşe üşüşen kuzgunlar gibi dolan diğer Avrupalılar (Portekizliler, İngilizler, Fransızlar, Hollandalılar) bütün Amerika kıtasını çekirge girmiş tarlaya çevirdiler. Hıristiyanlaştırma ve sömürme uğruna yerlileri avlamak için "sürek avına" çıktılar. "En iyi yerli ölü bir yerlidir" mantığıyla özellikle Kuzey Amerika'da, bugünkü ABD topraklarında büyük vahşet ve dehşet örnekleri gösterdiler. Daha sonra Afrika'nın zavallı siyah köleler için değil. (ABD'de siyahların günümüzde bile eşit olmadıkları bir gerçektir).

Bunun neden böyle olduğunu Amerikan düşünce tarzında (felsefesinde) aramak gerekir. Amerikan felsefesinin temellerini oluşturan başlıca üç akım vardır: Birincisi Makyavelciliktir. Bilindiği üzre Makyavel hakkın kuvvetlinin olduğunu ve hakkı elde etmek için her yolun meşru olduğunu ileri sürer. İkincisi Malthusçuluktur. Malthusçuluk nüfusun geometrik artmasına karşı gıda üretiminin aritmetik artışının yetersiz kaldığını iddia eder ve bu sebeple savaşların, yani kan ve ateşin (şiddetin) gerekliliğini savunur. Üçüncüsü Darwinciliktir. Darwin de tabiatta yalnız kuvvetlilerin yaşama hakkı olduğunu, ötekilerin doğal olarak yok olduklarını öne sürer. Amerikan felsefesinde çok önemli bir yer işgal eden toplumsal Darwincilik ise toplumda yalnız güçlülerin (akıllıların, zenginlerin, mafyanın) önemli roller oynadıklarını,

yahlarını köle olarak getirdiler. İşkenceyle, eziyetle, baskıyla, iki yüzyıl da onları sömürdüler. Amerika'dan sonra Afrika'yı bölüştüler. Okyanusya'yı işgal ettiler ve orada da aynı metotları uyguladılar. Yalnız Asya'da Türklere, Çinlilere ve Japonlara takıldılar (Sonunda Çin'i de ellerine geçirdiler).

2. ABD'nin doğuşu ve yayılması:

Amerika'da ilk ortaya çıkan delet ABD'dir. ABD'nin çekirdeğini teşkil eden 13 eyalet İngilizlere baş kaldırarak 4 Temmuz 1776 günü Amerikan bağımsızlığını öngören bildiriyi kabul etmişti. Bildiri, insanlar arasında siyasi eşitliği, hayat hakkını, özgürlük ve mutluluk arama hakkını, hatta zorba yönetimlere karşı ayaklanma hakkını içeriyordu. Ancak bu haklar pek tabi ki yalnız Avrupa asıllı beyaz adamlar için geçerliydi. Yoksa kızılderililer veyahut Afrikalı

öbür kişilerin doğal ayıklanmaya uğradıklarını kabul eder.

Amerika'nın askeri, siyasi ve iktisadi büyümesinde Amerika'ya göç eden ilk Avrupalıların serseri, maceracı, otorite tanımayan, lümpen, şiddet yanlısı, fakat girişimci kişiler olduklarını da söylemek gerekir. Bu göçmenler ABD'nin yerli kızılderililer ve Avrupalı sömürgeciler aleyhine sürekli büyümesini sağlamışlardır. Kızılderililer "kafasına göre takılan" kişi ve gruplarca "avlanmış", diğer Avrupalı güçler de kuvvetli ABD ordusu tarafından ezilmişlerdir.

Amerikan insanının girişimci ruhu ve daha sonra Amerika'ya göç eden kişilerin nitelikli olması, Amerikan gelişmesini hızlandırmıştır.

Siyasi planda Amerika başkan Monroe tarafından ortaya atılan Monroe doktrinini benimsemiştir. (1823) Bu doktrin ABD'nin Avrupa kıtasına, Avrupanın da Amerika kıtasına karış-

mamasını öngörmekteydi. Aslında bu ABD'nin dünya işlerine karışacak kadar kuvvetlenmek ve zaman kazanmak için ortaya attığı bir doktrindi. ABD bu doktrinle bütün Amerika kıtasını bağımsızlaştırıp Avrupa'dan kurtardığı gibi, egemenliğini de bütün Amerika kıtasına kabul ettirmiştir.

ABD 1897'de bahriye bakanı yardımcısı, sonra başkan yardımcısı ve nihayet başkan olan Theodore Roosevelt'le birlikte açık bir emperyalizme yöneldi. Roosevelt İspanya'yı yendi, Porto Riko, Guam, Filipinler ve Hawaii'yi ABD'ye bağladı. Gelecekteki kanalı denetlemek için Panama'nın bağımsızlığını destekledi. Deniz kuvvetlerini güçlendirdi. Eski dünya meseleleriyle uğraşmaya başladı. Büyük Sopa, yani batı yarımküresinde güvenliğin ABD'den sorulduğunu ileri süren doktrini ortaya attı. Ne gariptir ki bütün bunları başardığı için 1906 Nobel barış ödülüne (!) layık görüldü.

T. Roosevelt'in başkan olmadan önce 1898'de söylediği "Dünyada herşeyden önce ezmek istediğim iki güç, İspanya ve Türkiye'dir" sözü çok manidardır. ABD'nin İspanya'yı ezmesi tabiidir. Çünkü İspanya Kuzey Amerika ve Brezilya dışında bütün Amerika kıtasında sözü geçen bir devletti. Fakat daha o zaman, ABD'ye binlerce kilometre uzaklıkta olan Türkiye'nin ezilmek istenmesini izah etmek zordur. (Tabi ki Avrupa ve ABD emperyalizmine set çektiği için. Çünkü Roosevelt tarihçi olduğundan dolayı bunun farkındaydı)? Aslında ABD'nin Türkiyeyle ilgilenmesi 18. yüzyılın sonlarına kadar gider. Bu ilginin en mühim sonucu misyoner okullarıdır. İlk Amerikalı misyonerler 15 Ocak 1820 tarihinde İzmir'e ayak basmışlar ve Türkiye'deki Ermenileri uyandırma misyonunu yürütmüşlerdir. ABD'nin Türkiye'yle ilgisi özellikle 2. Dünya savaşından sonra artarak devam etmektedir.

3. Ve bir kitap: "500. Yılında Amerika"

Bütün bunları neden yazdım? Elime İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünce düzenlenen "Amerika'nın Keşfinin 500. Yılı Toplantıları"na sunulan bildirilerin toplandığı bir kitap geçti. Kitabı bölümün genç araştırıcıları Recep Ertürk ve Hayati Tüfekçioğlu hazırlamış (Bağlam Yayınları, İstanbul 1994, 200 sy.). Baykan Sezer, Recep Ertürk, Hayati Tüfekçioğlu, Salih Özbaran, Zeki Arıkan, Ercüment Kuran, İnci Enginün, Alev Sınar, Nüket Esen, İl Han Özay, Esin Küntay, Önal Sayın, Nilgün Çelebi, Ali Akay, İsmail Coşkun, Korkut Tuna, Ertan Eğribel, Oya Okan Amerika'nın keşfedilişini ve ABD'nin Türkiye'yle olan ilişkilerini tarih, edebiyat, iktisat, siyaset bakımından incelemiş ve ortaya ilgi çekici görüş ve düşünceler koymuşlar.

Fakat kitabın en mühim tarafı olaya bakış açısıdır. Türkiye'de bir batı olgusuna ilk defa yerli gözle, Türk gözüyle bakılmaktadır. Kitap belki de Türkiye'de yapılan ilk batıbilim (garbiyat, oksidentalizm) çalışmasıdır. (En azından ilk ve nadir eserlerden biridir). Artık bizim de batıyı keşfetmemiz, tanımamız, batıya eleştirel bir gözle yaklaşmamızın elzem olduğu açıktır. Batının her kurumunu, her düşüncesini kayıtsız şartsız kabul etmenin ne kadar sakıncalı olduğu, batının hayatında çok önemli roller ifa eden (bilhassa son yüzyılda) Marksçılık, Darwinciik ve Freudçuluğun çöküşüyle ortaya çıkmıştır. Artık batıya karşı daha temkinli, tenkitçi ve seçmeci yaklaşmak lazımdır. Ve artık başkalarının çözümünü kabul etmek yerine kendi çözümümüzü ortaya koyma zamanı gelip de geçmiştir bile.

4. Sonuç:

Sabıka dosyaları son derece kabarık olan batılı ülkelerin (Avrupa ve ABD'nin) Türklere ve müslümanlara insan hakları dersi vermeye hiç bir hakları yoktur. Bu yüzden onların ileri sürdüğü istekler gerisin geri yüzlerine çarpılmalıdır. Çünkü gerçek insan haklarının, hatta hayvan haklarının İslamiyetle başladığı tarihi bir hakikattir. Peygamberimizin Veda Hutbesi aslında evrensel bir insan hakları beyannamesinden başka bir şey değildir. Peygamberimiz burada "Arabın Aceme, Acemin Araba, sarı ırkın siyah ırka, siyan ırkın da sarı ırka üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir" dedikten sonra "Halife olarak başınıza burnu, kulağı kesik bir köle dahi seçilmiş olsa, Allah'ın kitabıyla hükmettiği müddetçe onu dinleyin ve ona itaat edin" diye emretmiştir. Peygamberimiz hutbesinin başında insan kanının (hayatının) malının ve ırzının kutsal olduğunu bilhassa belirtmiştir. Bu yüzdendir ki İslamiyetle yeni bir medeniyet doğmuş, hıristiyanlıkla Roma medeniyeti sona ermiştir.

Bugün bütün zayıflığına rağmen batının yegâne korkulu rüyası, İslamdır. Yoksa Hindistan, Çin veya Japonya değil, yalnızca İslam ve İslam alemidir.

Avrupa ve Amerika'nın kuvvetli olmasının tek sebebi, kuvveti tek gerçek olarak görmesi ve amacına ulaşmak için her yolu meşru kabul etmesi, başka bir deyişle oyunu kurallarına göre oynamamasıdır. İslam dünyasının batıya ezilmemesi için güçlü olması lazımdır. Bunun da tek yolu çalışmak, yine çalışmak, yine çalışmaktır. Bu böyle biline ve böyle hareket edile.

Sözümüzü bağlarken İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün değerli hocası Prof. Baykan Sezer'den bir ricada bulunmak istiyoruz. Dünyada kurulan ikinci sosyoloji kürsüsünün (1914) çığır açan hocası olarak yeni Türk Cumhuriyetlerine el atmanız ve onların milli sosyolojilerini kurmalarına yardımcı olmanız gerektiği kanaatindeyiz. Aksi takdirde meydanı boş bulan birileri onlara kendi çözümlerini empoze edecektir. Malumdur ki hocalık insan yetiştirmek demektir ve en güzel eser de insan yetiştirmektir.

MUSTAFA ÖZEL

‘Feodal’ Japonya’da piyasa ve ticaret

Onyedinci yüzyılın başlarından ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Japonya'da tarımsal alanda meydana gelen değişimlerin ana özelliği, "kooperatif çiftçilikten bireysel çiftçiliğe geçiş"tir.[1] Tokugawa dönemi (1601-1868) olarak da bilinen bu ikibuçuk asırlık içe kapanma sürecinin başlarında tarım kanbağıyla kenetlenmiş ailelerin işbirliği sayesinde yapılıyordu. Bir dereceye kadar ortak mülkiyet sözkonusuydu: bu akraba gruplar toprak, emek, aletler ve hatta yiyecek ve barınma imkânlarını kısmen veya tamamen paylaşıyorlardı. Dönemin sonlarına doğru bireysel aile hemen hemen her tarafta üretimi örgütlemenin ve ekonomik çıkarın merkezi durumuna geldi ve yukarıda sözü edilen işbirliği ortadan kalktı. Bu cemaatçi yapıdan bireyci yapıya geçişin motoru piyasa idi.

Aslında dönemsel pazarlar onikinci yüzyılın ikinci yarısı gibi çok erken bir zamanda ortaya çıkmıştı. Aşikaga şogunları (1368-1573) ticari faaliyetin merkezî hükümet için ne kadar önemli olduğunu çabuk kavradılar. "Seleflerinden farklı olarak, Muromaçi hükümeti tüccar, tefeci, sakaya (içki imalatçısı), tekstil ve yağ tacirleri ile Kyoto'nun diğer sanayilerinde müsait ve bol bir vergi kaynağı görüyordu. Onun için, başta yağ, malt, kereste olmak üzere belirli lonca-benzeri organizasyonlara (za) geniş bir bölgede tekel hakkı verdiler. Bunlar bölgelerarası gümrük vergilerinden de muaftılar."[2]

Piyasa, köyün iktisadi hayatını geleneksel cemaat gruplaşması bağlamından kopardı. İktisadi mübadele eskiden toplumsal ilişkilerin bir veçhesi ve kanbağının zorunlu bir sonucu iken, giderek bağımsızlaştı ve kendi öz değerlerini yarattı. İnsanların karşılıklı olarak alıp verdikleri mal ve hizmetlerin arzı bir yükümlülük meselesi omaktan çıkıp bir fiyat meselesi haline geldi. Ailenin kazancı iktisadi faaliyetin başlıca gayesi olmaya başladıkça köylü sınıfı görülmemiş ölçüde hareketlilik kazandı, tarım rekabete açıldı, üretkenlik arttı, kırsal kesimdeki ticari ve endüstriyel faaliyet hızlandı. Bütün bunların sonucunda derin siyasi ve iktisadi güç kayışları meydana geldi.[3]

Tarım toplumunu en iyi açıklayan özellik hangisidir? Bu soruya cevap vermek çok güç. Ama topraksahipliği sistemi kadar açıklayıcı olan başka hiçbir veçhe de yok gibi. Tokugawa toprak sistemi XVI. yüzyılın sonlarına doğru vücud bulmaya başlamıştı. Tarım, kaçınılmaz biçimde, güçlenen merkezî hükümetin dikkatini çekiyordu: toprak ve köylüler askeri gücün nihaî temelleriydi ve hükümet bunları denetleme yahut onlardan yararlanma hususunda gevşek davranamazdı. Onyedinci yüzyılın hemen başlarında kadastro tahrirleri başladı. "Bu tahrirler köylü nüfusu toprağa bağlamak, toprak vergisinin toplanmasını sıkı bir sisteme kavuşturmak, tımarların iltizama verilmesini güvenilir bir bilgiyle yapmak gibi işlere yarıyordu. Ama aynı zamanda beylere vergileri doğrudan köylülerden toplama ve böylece silahlı hizmetlilerini topraktan ayırıp kale kentlerinde tutma imkânı veriyordu."[4] Böylece, alt-rütbeli savaşçılar bağımsız bir güç olma imkânından uzaklaştırılarak maaşlı memur haline getirildiler.

Tahrirler kısa zaman içinde hemen hemen Japonya'nın her yanında tamamlanmış bulu-

1. Thomas C. Smith, Agrarian Origins of Modern Japan, Stanford, 1959, s. ix.

2. Kenneth Alan Grossberg, Japan's Renaisance, Harvard, 1981, s. 76.

3. T.C. Smith, a.g.e., s.x.

4. A.g.e., s. 1

nuyordu. Tahrirlerde, vergilendirilebilir her tarlanın kaydı mevcuttu: sahibinin adı, genişliği, toprağının niteliği ve tahmini verimi. Tahrirlere dayanılarak yapılan çalışmalar, ülkenin her yanında oldukça tekbiçim bir topraksahipliği modelinin olduğunu göstermektedir. "Tipik olarak her köyde bir iki büyük arazi, birkaç orta ölçekli arazi ve çok sayıda küçük toprak parçası bulunmaktadır. Büyük araziler en küçüklerin on, yirmi katı kadardır; hatta yüz ve daha fazla misli olanlar bile vardır."[5]

Japon toplumunda girişimciliğin kırsal kökenlerini çok iyi inceleyen Johannes Hirschmeier, geleneksel sistemi şöyle betimliyor:

"Tokugawa tarım sistemi toprağın tümünün nominal mülkiyetinin feodal beye (ryoshu) ait olmasına dayanıyordu; bey de, toprağın kullandırılmasına karşılık olarak köylüyü vergiye bağlama hakkına sahipti. Bölgeye ve toprağın niteliğine göre değişmekle beraber, hasatın onda dördü beye gidiyor, onda altısı ise köylüye kalıyordu. Toprağın satılması ve belirli bir büyüklüğün altında parçalara ayrılması yasaktı. Köylüler tutumlu yaşam ve beye düşen kısımdan kendi tüketimleri için harcamama hususunda sürekli telkin altındaydılar. Her köyün bir reisi vardı ve beye karşı sadece vergilerin zamanında ödenmesinden değil, aynı zamanda disiplinin sağlanmasından da sorumluydu. Birer şeref işareti olarak, kılıç ve aile adı taşıma haklarına sahipti ve konumu babadan oğula geçiyordu. Köyler umumiyetle beş aileden (gonin gumi) oluşan alt bölümlere ayrılıyorlardı ve her grup bir vergi birimi sayılıyordu. Hem köy hem de beşli grup içinde toprak mülkiyeti eşitsiz biçimde dağılıyordu. Bir kaç zengin ailenin yanıbaşında, çok az miktarda toprağa sahip olan sayısız köylü aileleri bulunuyordu. Yoksullar zenginlerce kiralanıyor ve emeklerinin karşılığı olarak kendilerine bir miktar ekilecek tarla veriliyordu. Zengin ve yoksul köylü arasındaki bu ilişki (oyabun-kobun) toplum içindeki karşılıklı bağımlılığın diğer önemli bir halkasını oluşturuyordu. Oyabun, zayıf kabun' un sadece işvereni değil, aynı zamanda hâmisi ve temsilcisiydi."[6]

Piyasa Toplumuna Geçiş ve Tüccar Sınıfı

Sanayi öncesi Japonya'sında ticaret alanında anahtar rol oynayan ve çoğu kez ortaçağ loncalarına benzetilen iktisadi kurum 'za' adıyla anılmaktadır. Bu kurumla alakalı en dikkate değer çalışmaları yapan Prof. Kozo Yamamura za' yı şöyle tanımlamaktadır: üyelerine iktisadi kazanç sağlamak için, özgül bir ürün veya hizmet piyasasına başkalarının girmesini ve piyasa dahilinde rekabet edilmesini sınırlayan, ayrıca bu kazançların sağlanmasını mümkün kılan siyasi otoriteye iktisadi kazançlar temin eden bir pre-endüstriyel Japon ekonomik kurumu.[7]

Za öncesi en önemli ekonomik kurum *tomobe* idi: İmparatorluk hükümetince veya saray soylularına (shoen) özel uzmanlık isteyen hizmetler yahut tarım-dışı ürünler sağlayan insan gruplarından oluşan kurumlar. Bunların amacı üyelerine iktisadi kazanç sağlamak değildi; ayrıca, za' nın aksine, üyelikleri ihtiyarî değildi. Toyoda'ya göre tomobe, "Sadece ortak atalara değil, umumiyetle ortak bir mesleğe sahip olmakla bir araya gelen bir haneler grubu" idi.[8]

Za'nın ortaya çıkışı onikinci yüzyıl ortalarıyla onüçüncü yüzyıl sonları arasında birbiriyle yakından alakalı ve tarihsel önemleri büyük iki değişime bağlanmaktadır. Bu değişimlerden biri siyasi, diğeri ise iktisadidir. Siyasi değişim samuray (savaşçı) aristokrasinin tedricen yükselişi ve 1184 yılında Kamakura Bakufu'yu (hükümet) kuracak kadar güçlenmesi idi. Samurayların yükselişi merkezî hükümetin ve saray soylularıyla sarayın otoritesini meşrulaştıran dinsel kurumların aleyhine gerçekleşti. İktisadi değişim ise esas olarak tarımsal üretkenlikteki yavaş ama sürekli artıştan kaynaklanıyordu. Bu üretkenlik artışı toprakta özel mülkiyete doğru önemli bir adım olan *myoden* (soylulara ait topraklar dahilindeki çeltik tarlaları) ile daha da hızlandı.[9] Kendilerine bu tarlalardaki ürün üzerinden daha fazla pay verilen myoden sahipleri (myoshu) böylece üretkenliği arttıracak yönde teşvik edilmiş oldular.

Her şeye rağmen za kurumunun Tokugawa döneminin başlangıcına kadar Avrupa'daki loncalara benzetilebilecek ölçüde ekonomik ve özellikle de siyasi güç elde ettiklerini düşünmek hatalıdır. Şonin (tüccar) sınıfının et-

5. A.g.e., s. 3.

6. Johanne Hirschmeier, The Origins of Entrepreneurship in Meiji Japan, Harvard, 1964, s. 205.

7. Kozo Yamamura, "The Development of Za in Medievel Japan," Business History Review, Vol. XLVII- No: 4 (Winter, 1974), s. 438.

8. Toyodo Takeshi, A History of Pre-Meiji Commerce in Japan, Tokyo, K.B. Shinkokai, 1969, s. 101. Yamamura a.g.m., s. 439.

9. Yamamura, a.g.m., s. 444.

kin bir güç elde etmesi -ama buna rağmen teorik olarak aşağı bir konumda tutulması- Tokugawa yönetimi altında vuku buldu.

Chitoshi Yanaga, Aşikaga şogunluğunun (1368-1573) siyasi gücünün sona ermesinin Japon tarihçilerine göre ulusal tarihlerinin en lanetli devresine yol açtığını kaydetmekte, ama gerçekte bu dönemin modernizminin kuluçka devresi olduğunu söylemektedir.[10] Kanun ve otoritenin hiçe sayılması, gelenek ve ortak anlayışların zayıflamasına yol açtı Ülkeyi bir asır boyunca muharebe meydanına çeviren iktidar mücadelesi, tebânın üstlerine karşı tavırlarını altüst etti.

Yüksek tabakaların sürdürdüğü hayatın manevî ve ruhî temelleri zayıfladıkça, alt tabakaların onlara bakışları farklılaşmaya başladı. Avam tarih sahnesine çıktı ve iktisadi faaliyetin sağladığı hareketlilikten faydalanarak toplumun üst tabakalarına sızmaya yöneldi. Girişim ve serüven ruhu yayıldı, özgeci cemaatçi tavır yerini bireyci bencilliğe bıraktı. Bütün bu gelişmeler piyasa ekonomisinin ruhuna uygun adımlardı ve topluma tedricen kök salıyorlardı.

Daha ondördüncü yüzyılda başken Kyoto'da doso adı verilen ve esas işleri başkalarına ait değerli eşyayı muhafaa etmek olan bir grup gelişti. Bu grup yavaş yavaş faizle para vermeye başladı. Birçok doso sahipleri aynı zamanda sakaya (içki imalathanesi) sahibi idiler, zira sake (Japon rakısı) imalatı başlangıçta külliyetli bir sabit sermaye gerektiriyordu ve buna ancak bol parası olanlar güç yetirebiliyorlardı. Tefecilikle sake üretiminin biraraya getirilmesi onların sakaya-doso olarak adlandırılmalarına yol açtı. Bunların yanısıra, sadece (gün sayısıyla hesaplanan) faizle ödünç verme işlerinde uzmanlaşmış bir tefeci grubu da vardı: Hizeniya.[11]

Sakaya-doso aynı zamanda lisanslı vergi mültezimleri idiler. Hükümet belirli bölgelerde vergi toplama hakkını sabit bir fiyat karşılığında onlara satıyordu. Bu hakkı satınalan, vergileri topladıktan sonra sözleşmede belirtilen miktarı hükümete devretmek, bunun üzerindeki kısmını da kendi kârı olarak alıkoymak durumundaydı. Hükümet vergilerini toplamakla görevli şehirliler ve rahip-tefeciler hükümetin mali yönöteminin aslî bir parçasıydılar: pamuk, ipek, kenevir, pirinç, salamura balık işleriyle iştigal eden işletmelerin (za) vergileriyle, dokumacı vergisi ve şehirdeki umumî hamamların vergilerini topluyorlardı.[12]

Thomas C. Smith'in ifadesine göre Japonya'da şehir hayatı en az sekizinci yüzyıla kadar geri gitmektedir. Ancak, denizaşırı ticaretin daha önce hiç görülmemiş ölçüde arttığı onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında bile "şehir" adına layık iki veya üç nüfus merkezi vardı sadece. "Bunlardan birisi eski başkent Kyoto idi ve nüfusu 250.000'e yaklaşıyordu: bir diğeri onun yakınındaki Sakai idi (50.000); bunlardan sonra, nüfusu 20.000'in üzerinde yarım düzine kasaba vardı. Edo (Tokyo) henüz bir şehir olarak mevcut değildi; Osaka ise ancak bir asır sonra ülkenin ikinci büyük şehri olacaktı."[13] Onyedinci yüzyılın başından itibaren iki yüzyıl içinde şehir nüfusu şaşırtıcı bir hızla arttı; 1590'larda bir balıkçı köyünden farksız olan Ed'nun nüfusu 1731'de yarım milyona yaklaştı ve muhtemelen dünyanın en kalabalık şehri oldu. Osaka ve Kyoto'nun nüfusları ise 1800'e doğru 400.000'i aşmaya başladı. Öyle görünüyor ki ondokuzuncu yüzyıl başlarında Japonya nüfusunun önemli bir bölümü şehirli olmuştu.

Bu şehirli nüfusu beslemek, giydirip barındırmak için muazzam miktarda tahıl, balık, kereste ve kumaş lazımdı. Dış ticaret hemen hemen yok olduğundan (Japonya'nın 1637'den 1853'e kadar dışa kapalı olduğunu hatırlayalım), bu ihtiyaçların çoğu yerel piyasalar ve Japonya'nın çiftçi ve balıkçı köylerinin tacirleri tarafından karşılanıyordu. Bu durum ülke genelinde ticari faaliyeti duyarlı bir tarımsal üretim uzmanlaşmasını ve pek tabii paranın yaygınca kullanılmasını gerektiriyordu. Onbeşinci yüzyılda bir kore elçisi Japonya'nın kırsal kesimlerinde her yerde paranın kullanıldığını hayretler içinde kalarak anlatmaktadır: "Herkes kabul ediyordu parayı, dilenci ve fahişeler başka hiçbir şey almıyorlardı, yolcular dopdolu keselerle dolaşmak zorundaydılar."[14]

Yanaga'ya göre sanayiler teşvik edildi ve ticaret her yerde gelişti. Serbest pazarlar kuruldu ve feodal beyler (daimyo) tacirlere çeşitli imtiyazlartanıdılar; bunun karşılığında tacirler beylere askerî donanım ve iaşe konularında yardımcı oluyorlardı. Ticaret şehirleri hızla gelişti ve ticaret yapma yöntemi değişikliğe uğradı. Dönemsel panayır ve pazarlar yerlerini kasaba ve şehirlerin iş mahallerindeki sürekli mağazalara bıraktılar. Böylece bir "ticaret devrimi" [15] başarılmış oldu. Ticaret sermayesinin nüfuzu samuray sınıfının hayatını ve günlük hayatın akışını etkilemeye başladı. "Tokugawa döneminin ortalarına doğru finansal kontrolün sağlam bir şekilde tüccarların eline geçtiğine kuşku yok. Siyasi işlere doğrudan girmeleri yasak olmakla beraber, ülkenin toplumsal ve kültürel hayatında yüksek mevkiler işgal ettikleri gayet aşikârdır. Chonin (şehirli veya tüccar = burjuvazi) sanat, edebiyat ve bilimin üretici, tüketici ve hâmisi oldu. Sözün kısası, Tokugawa dönemi toplumdaki fiilî iktidarın tedricen askerî sınıftan yeni-yükselen burjuvaziye geçtiğine tanık oldu. Büyük öneme sahip hadise, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki sanayi devrimi ve kapitalizmin tesisi için gerekli temeli sağlayan chonin ruhunun her tarafa yayılmasıdır."[16]

10. Chitoshi Yanaga, "Transition from Military to Bourgeois (Chonin) Society in Japan," ORIENS, Vol. 8, No. 1, 1955, s. 120-126.

11. K.A. Grossberg, a.g.e., s. 76

12. A.g.e., s. 79.

13. T.C. Smith, a.g.e., s. 67.

14. A.g.e., s. 72.

15. Chitoshi Yanaga, a.g.m. s. 122.

16. A.g.em., s. 126.

Doç. Dr. HÜNER ŞENCAN*

ütopik ülke: Amerika!

Bir kişi diğer kültürü kendi değerlerine göre yargılar. Amerikayla ilgili tepkilerim kendi deneyimlerim, kişiliğim, kısmen yaptığım kişisel temaslar ve ilgilerimle ilgilidir. Olabildiğince makul yorumlar yapmaya çalıştım. İtiraf etmeliyiz ki bugün Amerika, dünya halklarının ütopik ülkesi konumuna getirilmiştir. Bu ütopik (!) ülkeyi tanımak ve tanıtmak mevkiimizi belirlemek açısından önemlidir.

Amerikalılar eleştiriye yabancı değiller. O nedenle bu yazıda onları rahatça eleştirebilirim. Amerikalılar pluralistik bir toplum. Bir tek Amerika yok, bir çok Amerika ve bir çok Amerikalı var. Bu yüzden Amerikalının imajını yakalamak çok zor. Okuyucu belki değişik yerlerden elde edeceği parçaları tamamlarsa bütünü yakalayabilir. Ben sadece küçük bir kasabada Indiana Eyaletine bağlı Moncie kasabasında edindiğim izlenimleri yazacağım.

* İ. Ü. İşletme Fakültesi

Türkiye'de iken bizim için Amerika hem derin bir ilgi ve hayranlık hem de takip ettikleri politikalar nedeniyle kızgınlık kaynağı idi. Amerika'ya güvenmiyordum. Şimdi güveniyor muyum? Hayır. Yine, hayır. Ancak güvenmeyen sadece bizler değiliz. Avrupalılar da güvenmiyorlar. Avrupalılar dAmerika'yı kıskanıyorlar!/ Hatırlayacaksınız Avrupalılar çocuklarının terbiyesini bozuyor diye Amerikan filmlerine sınırlama getirmişlerdi. Neyse..

Yine Türkiye'de iken, beni en fazla rahatsız eden canımı sıkan bir söz vardı. Amerika'yı görüp gelenlerin "... ben Amerika'dayken..." demeleri yok muydu? Karşısındaki kişilerde hem mistik bir etki uyandırıyor hem de belki ulaşamayacağımız için dudak bükmemize neden oluyordu. İşte artık ben de Amerika'daydım. O mistik havayı veren kutsal peri hala ortalıkta görünmüyor... Evet Amerika yeni bir dünya ve yeni bir kıta. Başkalarını bilmem ama ben kızılderililerle, Ontario kurtlarıyla, Teksas, Tom Miks gibi vatanseverlerle (!) büyüdüm. Ve çok ilginç ben Amerikalıların tarihini onlardan daha iyi biliyorum. Barbekü toplantısında tanıştığımız kızlar Çelik Bilek, Profesör Oktilus ve Rodi'nin adını bile duymamışlardı. Duymasalar da, unutmamak gerekir ki, Amerikalılar temelde "Atlantiğin öbür tarafındaki İngilizlerdir." Eski İngilizlerin, değişik dünya uluslarıyla kaynaşarak ve etkileşerek meydana getirdikleri yeni bir türevi veya teknik düzeylerine uygun bir terimle yeni bir versiyonu...

Bizdeki tarihsel toplum katmanlarını sınıflamak gerekirse, Avam ve Havas'ı sayabiliriz. Veya Ulema ve Halk. Kimse kimseyi ezmemiş. Avrupa'da ise, Aristokratlar, burjuvalar ve serfler var. Aristokratlar serfleri köle gibi çalıştırmışlar. Amerika bu sistemi ülkesine sokmamış, yine Teksas, Tom Miks bilgilerinden hatırlıyorum ki, Amerikalılar daha başlangıçta Aristokrat tutumlu İngilizlere savaş açmışlardı. Bu nedenle ülkede soyluluk esasına dayalı sınıfsal bir bölünme söz konusu değilken, ırk temeline dayalı sınıfsal bölünmeyi önleyememişler veya ortadan kaldıramamışlar.

Amerikalılar pragmatist. Herşeyin yararını ve

kullanışlılığını soruşturan, ön plana çıkaran bir toplum. Paul Valery, bu nedenle Amerika'yı "Kantite Uygarlığı" olarak isimlendirmiş.

Kadın konusu. Amerikalı kadını, bizim kocasına bağımlı tutumlara sahip kendi kadınlarımızla karşılaştırsak daha güçlü, kocasının karşısında direngen, daha özgür. Parası var. Bizim yaşı 70 işi bitmiş dediğimiz kadınlar son model lüks arabalarda kendilerinden beklenilmeyecek çeviklikle araba sürüyorlar. Yaşlı kadının o yaşına rağmen yüzünde mutluluk tebessümü eksik değil. Ama bu tebessüm niçin donuk ve cansız. Bu tebessümde bir şey eksik... Eksik olan başka şeyler de var. Mesela kadınsı zerafet, fazilet, utanma, sakınma duygusu. Karşımdaki kadının veya kızın benim yaptığım veya yapabileceğim her hareketi yapması, kendini olabildiğince rahat ve özgür hissetmesi onu kadın olarak hissetmemi önlüyor. O artık "latif" bir varlık değil. Birbirimizden pragmatik olarak nasıl yararlanabileceğimizi düşündüğümde "sıradan bir insan" konumunda, ruhsuz, duygusuz, materyalist ilişkiler o derece belirginleşmiş ki Almanlar "Amerikalıların ruhu yoktur" vecizesini, biz onlar için düşünürken Amerikalılar için söylemişler. İngilizcemizi geliştirmek için kantin TV'sinde seyrettiğimiz program çift kocalı kadınların sorunlarını tartışıyordu. Açık oturuma katılan kişiler ve dinleyiciler sordukları sorularda en ince ayrıntıları yakalamaya çalışıyorlardı. Üstü örtülü hedonistik tatmin.

Amerikalılar bütün dünyadaki insanların gözlerinin kendi üzerlerinde olduğunu biliyorlar. Dünya onların teknik ve bilimsel başarılarına gıpta ediyor. Bütçe açığı büyük bir ülke olmasına karşılık servet ve zeka Amerika'ya akıyor. Amerika dünyadaki cennet. Geniş kütlesel yığınlar için yaşanarak ütopik ülke.. Kendi ülkenizdeki insanlara yabancılaştıysanız Amerika'ya yerleşin. Özgürlük ülkesi Amerika'ya yerleşemeseniz bile en azından bir mülk edinmeye bakınız. Ne olur, ne olmaz. Çocuklarımız var, torunlarınız olacak... Sonra, biliyorsunuz çağımızda sınırlar, ideolojiler ve inançlar artık eski önemini kaybetti. Kimseye hesap vermek zorunda değilsiniz!

Tabii bir de madalyonun öteki yüzü var. İnsanı şok eden teknolojik, ekonomik ve çevresel koşulların arkasında su yüzünde gözükmeyen ancak derinlerde bir yerde birşeyler olduğunu gösteren açılar ve ıstıraplar... Porno, uyuşturucu, çocuk düşürme ve kürtaj, cinayet, zor ve şiddet kullanma.

Papaz gazeteye ilan vermiş: "Nerde olursanız olun bir telefon edin yeter. Gelir ucuza nikahınızı kıyarım" diyor. Evlenmek ve boşanmak niçin bu kadar kolay? Cevabı basit. İnsanlar evlenmeden yaşıyorlar. Dün akşam 11-12 yaşlarındaki kapı komşumun çocuğunu evimizde misafir olarak ağırladık. Arkadaşım soruyordu:

- Baban ne iş yapıyor?
- O benim babam değil.
- Babana ne oldu?
- Ayrıldı.
- Boşandılar mı?
- Evlenmemişlerdi ki...
- Peki, annen bu adamla evli mi?
- Hayır.
- Kaç kardeşsiniz?
- Annemin bu adamdan 3 çocuğu var. Onlarla birlikte 4 kardeşiz. Bütün Amerikalılar böyle mi? Belki değil. Ama buradaki atmosfer iklim bu. Bu olayı kınayacak toplumsal ve dinsel bir denetim mekanizması yok. Aşmış ve azmış bir toplum...

Burada, 80-100 bin nüfuslu küçük bir şehirde yaşıyoruz. İlk bakışta şehrin genel muhafazakar bir yapı içinde olduğu anlaşılıyor. Türkiye'de bizim artık en küçük kasabalarımızda bile -ileri görüşlü politikacılarımız sayesinde açıkça satılan- porno ve sex kitaplarının en küçük bir izine bile rastlayamazsınız. (Amerik'nın büyük şehirlerinde durum tam tersine imiş.) Ancak insanlar bakmakla vakit kaybetmiyorlar, anlaşılan bu durumu yaşıyorlar. Bazı Türklerle tartışıyoruz. Diyorlar ki, cinsellik Türkiye'de tabu. Türkiye'de cinsellik tabu olmaktan çıksa kimse başını döndürüp porno kitaplarına bakmaz. Anlamıyorum, ne demek istiyorlar, veya nereye varmaya çalışıyorlar. Cinselliğin serbestleşmesi ile teknolojik ve ekonomik ilerleme arasında bağ kurmaya çalışıyorlar. Şunu anlıyorum ki, Türkiye Batılılardan daha çok Batıcı olan aydınların Batının teknolojik gelişmişliği karşısında duydukları ezilik duygusuyla, kendi öz-değerlerine karşı başlattıkları insafsız bir saldırıyla karşı karşıya...

Kendimizi aldatmak, başımızı kuma sokmak istemiyorsak Amerika ve Amerikalıyı eleştiride "kantarın topuzunu" kaçırmamak gerekir. Şurası bir gerçek ki, güçlü ve zayıf yönleriyle ABD bu-

gün dünya politikasında tek başına söz sahibi bir ülke. Sovyetlerin gücünü kaybetmesiyle Amerika'nın gücü artarken, politik manevra kabiliyeti azalmış. Çok daha güçlü ve fakat çok daha ağır. Daha duyarsız, daha ilgisiz. Amerikan halkı genelde dünya siyasetindeki gelişmelere kayıtsız. Kendi rahatları bozulmadığı sürece, gözlerini bırakın Amerika'nın dışına çevirmesi kendi eyaletlerinin bile dışına yöneltmeyi düşünmüyorlar. Öte yandan, Amerika'nın sahip olduğu bu güç, geri kalmış ülkelerin çapsız politikacılarını etkisi altına almış. Bu politikacılar, siyasetlerini "Amerika'nın nasıl karşılayacağı" endişesi üzerine temellendirmişler. Traji-komik, onları Amerikalılar da eleştiriyor. Kendilerini bu psikoza kaptıran politikacıların ürettikleri politikaların kendi halklarına yararlı olması imkansız.

Amerika'nın günümüz dünya politikasındaki tavrı "hiçbir mücadele ve çatışmanın içinde olmamak, hiçbir mücadele ve çatışmayı da kendi haline bırakmamaktır. Bunu sıradan Amerikalıların konuşmalarından anlayabilirsiniz. Uçakta tanıştığımız Amerikalı Filistin-İsrail çatışması için biz tarafsızız diyordu. Her iki taraf da kendilerinin haklı olduklarını iddia ediyorlar. Aynı şey Bosna-Sırp mücadelesi için de geçerli. "Biz kimin haklı olduğunu bilemeyiz ve bu yüzden çatışmalara müdahale edemeyiz" diyordu. Evet müdahale etmiyorlar ve soykırımın tamamlanmasını bekliyorlardı. Bu iki yüzlü politika Amerikalının imajını "çirkinleştirmiş". Ve bu "ÇİRKİN AMERİKALI" (VELY AMERİCAN) deyimi anladığım kadarıyla onlara epey dokunuyor. Bu kelimeyi duymaktan nefret ediyorlar. Aynalardan kaçamazsınız!

Amerikalılar bir paradox, bir çelişki içindeler. Bu çelişkinin kendileri de farkında olduklarından kendi kendileriyle dalga geçiyorlar. Örneğin, eşitlik ve özgürlük hedefleri her aşamada eşitsizlik ve sınırlamalarla kesilmiş. Bazıları bunu "Amerikan Şakası" olarak isimlendiriyorlar, 1776'da "özgürlük deklarasyonu" yayınlanmış. Ancak bu özgürlük herkesi, özellikle Afro-Amerikalıları, müslümanları kapsamıyor.

Zenginlik ve refah insanların değer sistemlerini altüst etmiş. Gençler ailelerinden kopmuş. Toplumsal ve ahlaki değerlerden uzak bir yaşama alışkanlığı elde etmişler. Irklar arasındaki mesafe kapanmak yerine daha da açılmış. Küçük küçük gruplar oluşmuş. Kültürleri, yaşam biçimleri felsefeleri, ilişkileri birbirinden büyük ölçüde farklı insan toplulukları. Kızılderililer kendi benlik ve kimliklerini bulmaya çalışıyorlar. Örneğin bahçesine ağaç gövdesinden yapılmış kocaman bir totem dikerek kendini farklılaştırmaya çalışıyor. Afro-Amerikalılar zaten hiçbir zaman bütünleşmemişler.

Amerika'da görülen çelişkiler biraz da Amerika'nın tarihinden kaynaklanıyor. Son 200 yıllık süre içinde dünya halklarının Amerika'ya adeta hücum etmesi tarihsiz, köksüz bir ulus ortaya çıkarmış. Çok övündükleri "Melting Pot" sisteminin de pek iyi çalıştığı söylenemez. Eğer, bayram-seyran olmadan evlerinin önüne astıkları Amerikan bayrağına bakarsanız aldanırsınız. Bu, milliyetçilik değil. Sadece Amerika'nın kuvvetli, güçlü olmasını istiyorlar. Bayraklarına sahip çıkıyorlar. Yaşam düzeylerini korumaları için bu gerekli. Fakat aynı şeyi, hissi ve duyguyu değişik etnik kökene, ırka, dine, mezhebe sahip kişiler içinde duyuyorlar mı? Hayır. İlişkiler genelde nezaket kuralları içinde gerçekleşiyor, ama kesinlikle kaynaşmıyorlar.

Toplumda genel bir açıklık politikası var. Herkes serbestçe birbirini eleştirebiliyor. Devlet bugünlerde Genel Sağlık Sigortası ile ilgili bir kanun çıkarmaya çalışırken yerel radyo istasyonlarından birinin spikeri Clinton ile dalga geçiyor. Diliyle oynayarak onu hafife alıyor. Açıklık ve eleştiri ortamı, dikkatli bir gözlemle kolayca anlaşılabiliyor. Regan ve Bush'un ikiyüzlülüğü ile ilgili kitapların raflarda serbestçe satıldığını görüyorsunuz. Oysa bu "Preziden Buş'a" ne kadar güvenmiştik(!). Gazeteciler Watergate skandalı, Pentagon, CIA ve FBI gibi kuruluşların çalışmalarıyla ilgili endişelerini rahatlıkla yazabiliyorlar.

Amerika'nın karşılaştığı problemlerin bir diğer nedeni hızlı büyüme. Geniş verimli topraklar, zengin doğal kaynaklar ve petrol, teknoloji ve bilgi üstünlüğü hızla gelişen, süratlenen bir ekonomi ve teknoloji sistemi ortaya çıkarmış. Bu sistemin dinamosu "reklam". Amerikalı pazarlama ve reklamda bir numara. Akla-hayale gemedik teknik ve prosedürler onun eseri.

Son istatistiklere göre nüfusun yaş ortalaması 33. Amerikalı orta yaş diliminde. Daha çok tüket-

mesi, daha iyi gıdalarla beslenmesi, daha iyi villalarda/köşklerde yaşaması, daha çok elektrik tüketmesi, daha çok arabaya, yata sahip olması, turistik seyahate çıkması için reklamcılar çılgın bir yarış içinde. Bu tüketim çılgınlığı ve refah sarhoşluğu içinde aklı başında olan Amerikalıların oranı oldukça düşük. İstatistiklere bakalım: 10 milyon AİDS ve Cinsel Temasla Geçen Bulaşıcı Hastalıklara yakalanmış hasta, bir 10 milyon da gizli hasta olduğu tahmin ediliyor. Halkın % 50-60'ı beslenme bozukluğu içinde. Bizim şişmanlarımızı onların şişmanlarının yanında "balık etinde" tanımlamasıyla anmak hiç de mübalağa değil. 20-25 sene sonra Amerikalının işi çok daha zor olacak. 40-45 yaş ortalaması Amerikalının korkulu rüyası...

Bizim aile hayatı dediğimiz şey Amerikalı için nostaljik bir duygu. 18'ini dolduran yuvadan uçuyor. Yeni bir yuva mı kuruyor. Hayır. Bir gecelik sex hayatı sonunda "single parents" oluyor. Çocuğuna/çocuklarına bakan ve yalnız yaşayan bay/bayan olarak yaşıyor. Bu nedenle çocuklar güvensiz, çocuklar toplumu red ediyor, topluma güvenmiyor ve sonuçta toplum da onları istemiyor. Single Parents'lerin oranının % 20 olduğu tahmin ediliyor. Bu 50 milyon kişi demek. Bu vakaların çoğunda çocuklar babalarının ve annelerinin kim olduğunu bile bilmiyorlar. Düzensiz cinsel yaşam, homoseksüelliğin Single Parents'ler arasında yayılmasına yolaçmış.

Amerika "niçin yaşıyorum" sorusundan çok "nasıl yaşarım" sorusunun sorulduğu bir yer olması nedeniyle "teknolojik yeterlilik" dikkate alınan tek yeterlilik standardı. Mutluluk peşinde koşma, çok sayıda çok çeşitli eşyaya sahip olmakla özdeşleşmiş. İnsanların sahip olma istekleri adeta onları baştan çıkarmış. Suç ve hayal kırıkları bu çıldırı sisteminin kaçınılmaz sonuçları olarak ortaya çıkmış.

Medya sağolsun! Onlar sayesinde Amerikalı zihnini tüketim duygusu ve düşüncesinden koparamıyor. Bir mala sahip değilseniz standart yaşam biçiminin dışında kalmışsınız demektir. Konfor veya konformizm duygusu bir nevi din olmuş. Düğmeye basacaksınız, arabanızdan inmeden garajınızın kapısı otomatik açılacak, ayakkabılarınızı çıkarmadan içeri girecek, buzdolabından dondurulmuş patates dilimlerinizi ve Hot-dog'unuzu çıkarıp mikrodalga fırına atacaksınız. Timer'ınızı 5 dakikaya ayarlarken bu süre içinde gazetenize göz atabilirsiniz. Sinyalle yemeğinizin hazır olduğu mesajını alınca kızarmış pateteslerinizin üzerine biraz "salça" döküp, bir "bira" açarak yemek işini toplam 10 dakika içinde halledebilirsiniz. Bulaşıklar mı? Bu çağda Amerika'da bulaşık yıkama makinası olmayan ev mi kalmış?

Amerikan uygarlığının hikayesi, baştan başa -teknolojik- başarılarla dolu. Bu yazının bütünüyle etnosentrik bir karaktere bürünmemesi için Amerikalıların kendilerini nasıl gördüklerine de bakmak gerekir. Hakim değerler onbeş başlık altında toplanmış.

a) Kişisel başarıya önem verme: Başarı ve iş gerçekleştirme büyük prim toplamış, Başarı büyüklük, yenilik ve işlevsellikle değerlendirilmiş. Ancak (ekonomik başarıyı) ön plana çıkarırken, ailesel başarıyı, toplumsal başarıyı, bireyin ahlaki başarısını gözardı etmişler.

b) Hareketlilik ve çalışma: Amerikalılar sürekli meşguliyet, telaş, hız ve hareket halindeler. Türkiye'nin hangi Üniversitesinde kütüphaneler sabah saat 7'de açılıp gece 10'da kapanıyor? İş, çalışma araç olmaktan çok "amaç" olmuş. Kişinin değeri performansıyla ölçülmeye başlanmış. Bu bir gözlemci olarak bu yaşam biçiminin doğurduğu sonuçlara elbetteki değinmek isterim. Bu hızlı yaşam biçimi o hale dönüşmüş ki, insanlar kadınlarını, çocuklarını, anne ve babalarını ve hatta kendilerini ihmal etmişler. Giyim-kuşamlarını sağlıklarını, moral değerlerini, arkadaşlıklarını, dostluklarını ve en önemlisi kutsallık duygusunu.

c) Ahlaki Yönelim: Robin M. Williams'a göre Amerikalılar iyi ve kötü, doğru ve yanlış değerlemelerini sadece pratik meselelerde değil, diğer ilişkilerinde de kullanırlar. Bu onların, protestan iş ahlakının sonucudur.

Düzenli, saygın ve karşısındaki kişileri aldatmayan iş ilişkilerine girerler. Gerçekten bugüne kadar ne tür alışveriş yaptıysam hiç talep etmeden hepsinin "fişini" kesip verdiler. Veya şöyle ifade etmek daha doğru olur, "fiş kesmeme" veya "fiş pazarlığı" yapma henüz keşfedemedikleri bir olgu. Yoksa bisikletimin selesini tamir eden bisikletçinin yedi dolarlık fişi kesip kesmediğini kim, nasıl bilecek? genel bir dürüstlük, iş ahlakı ve sorumluluk duygusunu ister-istemez hissediyorsunuz. Ancak çerçeve bundan ibaret değil. Amerikan toplumunu temsil etmediği söylenen ve sürekli olarak üçüncü dünya ülkelerine pompalanan Amerikan filmlerini düşünün... Kendilerinin öldürücü olması nedeniyle kullanmaktan vazgeçtikleri tarımsal ilaçları üçüncü dünya ülkelerine satmalarını, iş ilişkilerinde üçüncü dünya ülkeleri rüşvetsiz iş yapmaz deyip bütün pazarlama stratejilerini bu felsefe üzerine temellendirmelerini, mega-markating kavramı çerçevesinde uluslararası işletmecilikle ulusların iç politikalarını birbirine kattıkları karmaşık manevraları...

d) İnsancıllık: Herhangi bir menfaat gözetmeden insanlara ilgi gösterme, yardım etme, insanlara nazik davranma, yardım etme, onları rahatlatma önem verilen bir diğer konu. Bu olgu, eşitlikçi demokrasinin bir gereği olarak görülüyor. Fakat öte yandan bu olgunun sert bireycilik değerleriyle çatıştığını itiraf etmek zorunda kalıyorlar. Her bir değer anlayışını çürütmek adına değil, fakat daha gerçekçi değerlemeler yapmak adına şu örneği vermek istiyorum. Amerika'da karşılaşabileceğiniz en

büyük güçlüklerden birisi şehirlerarası veya eyaletlerarası yolda arabanızın arıza yapmasıdır. Kimse başını çevirip bakmaz. Eğer içlerinden insafı biri çıkar, polise bildirirse polis gelip sizinle ilgilenir. Bireyselliğin yüceltildiği toplumlarda, insancıllık elime, evime bulaşmadan, değmeden noktasında kalıyor...

Diğer toplumsal değerler şöyle sıralanmış: Etkinlik ve pratiklik, ilerleme, maddi konfor, eşitlik, özgürlük, dış çevreye uyum, bilimsellik, yurtseverlik, demokrasi, kişisel haklara düşkünlük, ırkçılık ve kendi grubuna düşkünlük. Eğer dikkatli bir gözlemci değilseniz bu toplumsal değerlerin dış tezahürlerinin sizi sarmasıyla, sersemleşir kendi öz toplumsal değerlerinizi küçümsemeye başlarsınız. Artık kafanızda kültürel bir devrim oluşmaya başlamış demektir. Evet, işte artık siz de bir kurtarıcısınızdır. Politikacı, prens, fikir adamı, sanatçı, bilim adamı olarak...

Evet, itiraf etmeliyiz Amerikan toplumu "başarı toplumu". Fakat bu teknolojik başarının arkasında bir "sosyal çözülme" ve "ahlak çöküntüsü" var. "İş ahlakı" kitapları Amerika'da niçin bu kadar fazla? -Sadece anlamaya çalışıyorum- Başarı yönelimli olmak obsesyon haline gelmiş. Kişiler başarı takınaklı bireyler olmuşlar. İnsanların düşünce yapısı şu "Eğer zekiysen, kafan çalışıyorsa, niçin zengin değilsin?" "En büyük zenginlik huy güzelliğidir" hayat felsefesine sahip olanlar "erdem toplumunu" amaçlarken, Amerikalılar maddecilik "Tornado"sunun başdöndürücü girdabında kendilerini kaybetmişler.

Oturaklılık, olgunluk, fazilet (erdem), fedakarlık Amerikalılardan uzak bir duygu. Bir şey sizi yanıltabilir. Bilgi istediğiniz, bir şey sorduğunuz veya yardım istediğiniz zaman, bizim insanlarımızda gördüğünüz isteksizlik, ağır harekete geçme, savsaklama, başından savma durumlarını onlarda göremezsiniz. Tersine istekli, canlı, sorununuz çözülünceye kadar veya siz o sorunu takip etmekten vazgeçinceye kadar sizinle ilgilenirler, en önemlisi güler yüz gösterirler. İçiniz ferahlar. Fakat sonra, somut bir gerçeği yakalarsınız. Bu tutum ve davranışlar sadece ve sadece kendi kişisel başarıları içindir. Kütüphanede size yardım etmek için yarım saat didinen o memuru markette gördüğünüzde selam verseniz selamınızı alır, ama sizi tanımaz bile... Yoksa kütüphanede tanıdığınız o kişi, tebessüm eden bir robot muydu?

Sonuçta,tarihsel ve kültürel geçmiş yokluğuna rağmen, refah seviyesinin (maddi anlamda) daha da artması, dünya üzerinde tek hakim güç olarak kalması, reklam ve propagandanın gücü, tüketim çılgınlığı, GSMH oranının yüksekliği ile ABD, bütün dünya ulusları için referans ülke konumuna gelmiş.

Bazıları ABD'yi zencilere işkence edilen, Ku-Klux-Klan ırkçı çetelerinin ülkesi olarak biliyordur. Evet bütün bu aşamalardan geçmiş ve özellikle Afro-Amerikalıların problemleri ayrı bir yazı konusu olacak kadar geniş. Ancak bugün Amerika denince akla zenginlerin ülkesi gelmektedir. Bunu, çöp kutularından edindikleriyle yaşayan fakirlerin ve (Homelus) evsiz-barksız insanların bulunmadığı anlamında söylemiyorum. Bunlar olmakla birlikte, Amerikan toplumunun genel karakteri zenginlik.

Amerika'ya Batıdan gelen ilk göçmenler dindar insanlar. Batıda dine karşı geliştirilen reform uygulamalarından memnun olmayıp kendi dini inançlarını olduğu gibi korumak isteyenler Amerika'ya kaçmışlar. Bizde ise tam tersi. Dini çevre ve ortamdan hoşlanmayanların yeri Amerika... Ve yine ilginçir, Türkiye'de bekledikleri dini özgürlük ve serbestiyi bulamayanlar da, Almanya'nın yanında yeni yeni Amerika'ya gelmek istiyorlar. Bu dileği birçok arkadaşımdan bizzat dinledim. Nasıl bir Türkiye oluşturmuşuz ki, din olgusundan kaçmak isteyenle, dinini daha mükemmel yaşamak isteyen kişiler hep bu ülkeyi seçiyorlar?

Amerika otomobil cenneti. Her ailenin en azından bir çoğunun iki otomobili var. 500 dolara, bilemediniz 1000 dolara ayağınızı yerden kesebilirsiniz. Vasat bir Amerikalının araba sahibi olabilmesi için bir ay çalışması yeterli. Türkiye'de 15 ay ... 20 ay...? Biliyorsunuz Türkiye'nin 15-20 bin nüfuslu en küçük kasabalarında dahi hatırı sayılır sayıda oto tamircisi, yedek parçacısı vardır, Yüzlerce kişi bu sahada ekmek parası kazanır. Burada 100 bin nüfuslu, büyük sayılabilecek bir şehirde oto tamircisi yok gibi bir şey. Arabalar mı eskimiyor, kaza yapmıyorlar mı?

Yine Amerika boşanmaların kolay olduğu bir ülke. Her dört evliden biri, bir süre sonra boşanıyor. Üniversiteye çocuğuyla, bebeğiyle gelen 18-20 yaşında genç kızları görüyorsunuz. Çoğunlukla "single parents" olarak yaşıyorlar. Üniversiteyi bitirmeden kucağında bir çocuğa sahip olmak. Time, Temmuz 94 sayısına göre "bir statü sembolü". Devlet boşanmayı, single parent olarak yaşamayı adeta teşvik ediyor. Boşanıp, çocuğuyla birlikte yaşayan genç anneye, çocuğu 7-8 yaşına gelinceye kadar destek primi ödüyor. Teenope yaş grubunda, bu şekilde devlet desteğiyle yaşayan genç anneler için "wefare mothers" terimini kullanıyorlar.

Kumarhaneler, soygunlar ve "teen agers" dedikleri genç nüfusun çılgınlar gibi giyinip yaşadığı bir ülke... Bu arada değişik kıyafet, saç modelleri, yaşama biçimleriyle Hippileri, Yappileri, Beats'leri kampüs haydutlarını (eşkiyalarını) hapçıları da unutmamak gerek. Bütün bu gruplar, bu mozaik bu yaşam biçimi Coca-Cola ve Holywood kültürüyle birlikte Amerikan folklorunu oluşturmuş.

Komşuluk ilişkileri, aile yapısı, gençlerin aileleriyle ilişkileri, gençlerin toplum ve dünya politikalarına olan ilgisi, gençlerin dine olan ilgisi hiç mertebelerinde... Yapılan son istatistiklere göre evlenme çağındaki kişilerin % 59'u evli, % 20'si single yaşarken, % 21'i dul veya

boşanmış konumunda. Özellikle Afro-Amerikalılar single yaşamayı tercih ediyorlar. İnsanlar hayal kırıklığına uğrayacakları ve mutlu olamıyacakları korkusuyla evlenmiyorlar. Ancak 45 yaşından sonra, single yaşama oranı % 20'lerden % 7-8'ler düzeyine düşüyor...

Kaldığım bölge, Amerikalıların "Bible belt" olarak isimlendirdikleri kuzeyden güneye doğru uzanan ve genelde Amerika'yı temsil etme gücü yüksek olan muhafazakar bir yapıya sahip. Bu bölge 15-16 eyaleti kapsıyor. Bu yöreler, Türkiye'nin iç ve orta Anadolu bölgelerinde olduğu gibi dini inanç yönünden kuvvetli. Ancak öyle de olsa, Amerika'nın sex, porno, kürtaj ve sado-mazoşist cinsel sapıklıklarını örtmeye yetmiyor. Amerika yaklaşık 250 milyon nüfusuyla Türkiye'nin dört katı iriliğinde büyük bir ülke. Bu ülkenin sex ve porno sektörü, film ve müzik sektörünü gerilerde bırakmış. Gazetelerin yazdığına göre, sektör yılda 5 milyar dolar ciro yapıyormuş. Yine aynı gazete haberine göre haftada 10 milyon dolarlık porno kaseti satılıyor ve ülkede düzenli olarak 32 porno dergisi yayınlanırken bunların tirajı dünyaca

ünlü Time dergisinin tirajını aşıyormuş. Bu konuda okuyucudan özür dileyerek bir iki rakam daha verecek ve yorumumu yapacağım. Yine bu ülkede seks gösterilerinin yapıldığı seks marketleri, süper marketleri ve peep show marketlerinin sayısı 20.000'i aşmış. Magazinler, TV kanalları ve radyolar hiç de ciddi olmayan tavır ve yaklaşımlarla kürtajı, anormal cinsel ilişkileri tartışıyorlar. Sonuç mu? Sonuç şu: Dünya yanmış, Somali'de insanlar açlıktan ölüyorlarmış. Bosna'da, Azerbaycan'da savaş varmış kimin umurunda. Onlar kendi şeylerinin derdinde. Dileriz Pompei'nin son günleridir.

Bu satırları yazarken derin bir ızdırabı taa içimde hissediyorum. Hep İlahi bir elin böylesine azmış bir sistemi cezalandıracağı beklentisiyle kendimizi avuttuk. O İlahi el içimizde. O sorumluluk bize ait. O sorumluluğu almaktan hep kaçtık. Bu sorumluluğu almadıkça ABD'nin Sovyetler Birliği gibi birdenbire yıkılıp dağılacağını, mahvolacağını sanmak boş bir hayal. Bu süper güç bu refah, daha doğru bir deyimle sömürü toplumu eğer bizim insanlarımız ve genelde geri bırakılmış toplumların insanları seslerini yeterince yükseltmezlerse dünya kaynaklarını haksız ve adaletsizce tüketmeye devam edecektir.

Ortalama ücretin yaklaşık 250 dolar olduğu Türkiye'de bir litre benzinin fiyatı 60 sent iken, 2000-2500 dolar ortalama ücrete sahip Amerika'da bir litre benzin 25 sente satılıyorsa, Birleşmiş Milletler'in Irak'tan petrol ithaline koyduğu ambargoyu kaldıramayan siyasetçilerin yakasına yapışmak namuslu her Türk'ün vicdan borcudur. Kendisini uydu politikasına kaptıran siyasetçilere gösterilecek tepki, ucuz Amerikan düşmanlığı değil onları ve Amerika'yı kendisine getirecek hak arama mücadelesi ve kararlılığı olmalıdır.

Dereden-tepeden yaklaşımıyla gözlemlerimi belli bir sistematiğe gitmeden kağıda dökmeye çalıştım. Aslında kadın ve aile, dini hayat, politik çevre ve ilgiler, endüstriyel ve teknolojik gelişme, konut ve şehir yerleşim politikaları, ulaşım politikası, basın-yayın sektörü, bilim hayatı ve üniversiteler ve daha pek çok konu ayrı ayrı ele alınıp incelenmeye değer.

Evet incelenmeye değer, ama niçin? Müslümanların genelde batılılara karşı tutumları teslimiyet, eziklik, içine kapanma ret etme, suçlama, küçük ve değersiz görme, kendi halkını beğenmeme, kayıtsız kalma ve bazen yüzleşme-rekabet şeklinde gerçekleşmiş. Benim tutumum ne? Genel bir tutuma sahip değilim. Şöyle de ifade edebilirim. Kızgınlık, nefret, hayranlık, esef, takdir duygularını farklı zamanlarda, farklı şartlarda hep yaşadım ve daha da yaşayacağımı hissediyorum. Anlamsız ve bön hayranlık duygusu kadar, derinlerde yatan sebepleri ve sonuçlarını anlamadan ret ve inkâr tutumlarının da bize hiçbir şey kazandırmayacağını düşünüyorum. Aptallar kızar veya uyar. Yarışı kazanmak isteyen kendisinin zayıf, karşısındakinin güçlü yönlerini anlamaya ve zayıf yönleriyle ilgili olarak önlemler geliştirmeye çalışır.

Benzer veya aynı araç-gereçleri kullansak da bu yarış, paralel kulvar yarışı değil. Halkının öz-değerlerine yabancılaşmış aydınların Batıyla olan aralarındaki açığı 50 seneye düşürdük, 20 seneye düşürdük, 5 seneye düşürdük veya az kaldı kapanıyor diyerek sadece kendilerini avuttukları ve bu gidişle de aradaki mesafeyi hiçbir zaman ve asla kapatamıyacakları bir düzlemde gerçekleşmiyor. Farklı bir boyutta yarıştığımız kulvarın varış noktası "0", ve kuralları da mukayeseye imkan vermiyor. Bu nedenle "açıyı daraltma" veya "birşeyleri yakalama" veya "birşeylerin üzerinden atlama" gibi bir endişemiz yok.Tarihten de ibret almak gerek. Biz son 200 yılda Batıya gidip orjinal ve global çözüm önerileri geliştirip daha sonra bunları halklarına satmak isteyen ve fakat sonuçta başarısız olan nice kahramanın (!) hayat hikayesi ve uygulamalarıyla büyüdük. Evet soruyu tekrar kendime soruyorum. "Niçin incelemeli, ne yapmalı?" Cevabı öyle kısa olmalı ki, içine bir dünya, bir evren sığsın:

Kendindenlik ve bilinçlilik.

YILLARIN USTASINDAN
YILLARIN LEZZETİ

PEHLİVAN
helvacısı
İstanbul

Mağaza: Kuru Gıda Sitesi P2 Blok No. 29 Rami-İST
Tel: (0212) 563 13 31 Fax: (0212) 545 13 75
Fabrika: Terazi Dere Mah. Güneş Cad. Sinan Sok. No: 11 Bayrampaşa-İST
Tel: (0212) 501 26 75-501 26 85- 501 41 50-51 Fax: (0212) 501 14 85

"Başarılarınız kadar büyüleyici ..."

Reklam kampanyaları , tanıtım ve bayii toplantıları ile her türlü organizasyonda "MULTİVİZYON" başarılarınızı görkemli ve etkili bir GÖSTERİ'ye dönüştürüyor.Fotoğraf,ses,müzik ve efekt harmonisinin oluşturduğu büyüleyici atmosfer prezantasyonlarınıza büyüleyici bir renk katıyor...Multivizyonla iletişimin gücüne siz de şaşıracaksınız.

Fevzipaşa Cad. No: 66/3 Fatih/İST. Tel :0(212) 631 34 47 - 635 39 36 Fax : 635 39 45